

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1997: 24

Etter inntektsoppgjørene 1997

Rapport nr 2, 1997 fra Det tekniske beregningsutvalget
for inntektsoppgjørene.

Avgitt til
Planleggings- og samordningsdepartementet 20. juni 1997.

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
STATENS TRYKNING

OSLO 1997

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene la 28. januar i år fram sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. I likhet med tidligere hovedrapporter bygget rapporten delvis på et foreløpig materiale.

Beregningsutvalget legger nå fram sin «etteroppgjørs-rapport» hvor ny statistikk og annet materiale er innarbeidet. Rapporten gir oversikter over lønns- og inntektsutviklingen, prisutviklingen og utviklingen i konkurranseevnen. Det gis korte oversikter over utviklingen i verdensøkonomien og norsk økonomi. Utvalget har gjennomgått prisanslaget for 1997 på nytt. Hovedtrekkene i årets inntektsoppgjør blir omtalt.

På grunn av utenlandsfravær har utvalgets medlem fra Næringslivets Hovedorganisasjon vært erstattet av sin rådgiver i arbeidet med rapporten. Utvalgets øvrige medlemmer med unntak av Norges Fiskarlags medlem, har deltatt i arbeidet. I tillegg har følgende deltatt: Pål Boug og Torbjørn Eika, Statistisk sentralbyrå, Eystein Gjelsvik, Landsorganisasjonen i Norge, Kjetil Berner, Liv Sannes og Kyrre Aamdal, Finansdepartementet, Tormod Belgum og Ola Veblungsnes, Planleggings- og samordningsdepartementet.

Oslo, 20. juni 1997

Svein Longva Leder

Oddbjørn Eidem

Tore Eriksen

Leif Forsell

Bernhard Nestaas

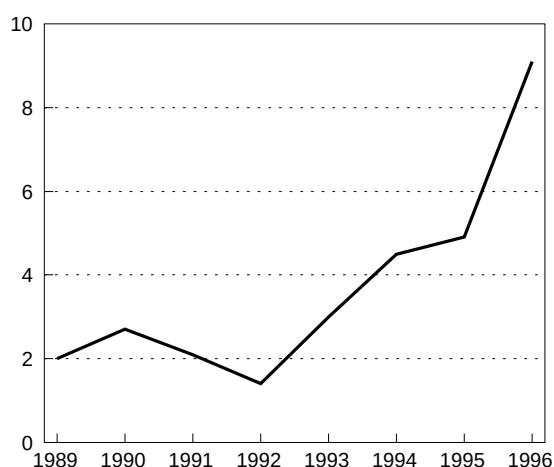
Stein Reegård

KAPITTEL 1

Den samlede inntektsutviklingen**1.1 DISPONIBEL INNTEKT FOR NORGE**

- *Kraftig vekst i disponibel realinntekt for Norge i 1996.*

Disponibel inntekt for Norge økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med hele 84,5 milliarder kroner fra 1995 til 1996 og lå da på 839,0 milliarder kroner. Økningen i de to foregående årene var på henholdsvis 57,3 milliarder kroner i 1995 og 40,4 milliarder kroner i 1994. Statistisk sentralbyrå har nå beregnet kapitalslit etter ny nasjonalregnskapsstandard, slik at vi i denne rapporten for første gang etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet omtaler utviklingen i netto (og ikke brutto) disponibel inntekt og driftsresultat.

Figur 1.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.1: Inntektsutviklingen i Norge. Milliarder kroner (løpende priser)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Bruttonasjonalprodukt	639,6	682,3	722,7	763,4	784,9	823,7	867,5	929,0	1017,8
- Kapitalslit	117,3	123,2	124,4	127,7	131,7	137,6	142,7	150,0	159,0
= Nettonasjonalprodukt	522,3	559,1	598,3	635,7	653,2	686,1	724,8	779,0	858,8
- Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto	16,4	19,2	21,5	25,3	17,5	19,8	15,4	12,2	10,7
= Nasjonalinntekt	505,9	539,9	576,8	610,4	635,7	666,3	709,4	766,8	848,1
- Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto	6,4	6,6	7,5	7,9	9,0	9,5	12,2	12,3	9,1

Tabell 1.1: *Inntektsutviklingen i Norge. Milliarder kroner (løpende priser)*

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
= Disponibel inntekt for Norge	499,5	533,3	569,3	602,5	626,7	656,8	697,2	754,5	839,0

- Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Veksten i *disponibel realinntekt for Norge* har tatt seg markert opp gjennom de fire siste årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var veksten i fjor hele 9,1 prosent, etter en økning på 4,9 prosent året før. I 1992 var veksten i disponibel realinntekt nede i bare 1,4 prosent.

Tabell 1.2: *Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹⁾. Prosent*

	Endring fra året før							
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
<i>Vekst i disponibel realinntekt</i>	2,0	2,7	2,1	1,4	3,0	4,5	4,9	9,1
<i>Bidrag til vekst, prosentpoeng:</i> 2)								
Produksjonsvekst i utvinning og rør-transport av råolje og gass ³⁾	2,6	0,8	2,3	1,8	0,2	2,1	1,3	2,6
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³⁾	-1,9	1,6	1,4	2,2	3,0	4,5	2,6	3,5
Endring i bytteforholdet	1,7	0,7	-0,9	-3,8	0,1	-2,4	0,4	2,3
Herav prisutviklingen på råolje og gass	1,8	1,7	-1,8	-2,1	-0,1	-1,8	-0,9	2,6
Endring i rente og stønadsbalansen overfor utlandet	-0,4	-0,4	-0,6	1,2	-0,4	0,3	0,5	0,7

- Foreløpige tall

1) Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men ekskl. kapitalslit.

2) Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

3) Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

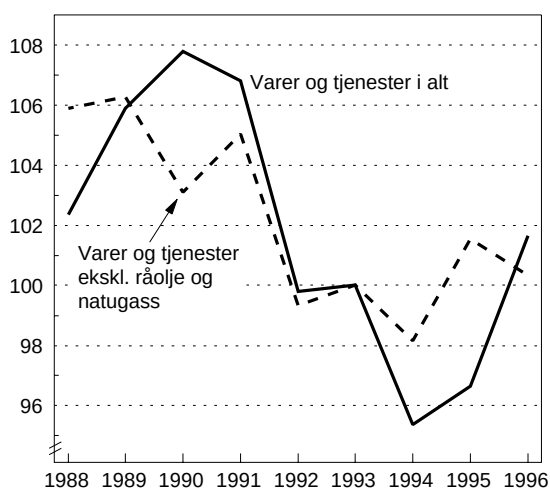
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet («terms of trade»). Vekstbidragene er vist i tabell 1.2, der bidraget fra produksjonsvekst er oppdelt i petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidragene fra produksjonsveksten har på 1990-tallet gjennomgående vært høye, med 1994 som en topp med 6,6 prosentpoeng. Også i fjor var produksjonsveksten meget høyt slik at bidraget til veksten i disponibel realinntekt for Norge kom opp i 6,1 prosentpoeng. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten var i fjor en vesentlig faktor bak dette med et bidrag på 2,6 prosentpoeng. Produksjonsveksten i de øvrige næringene tok seg markert opp gjennom første halvdel av 1990-

tallet. Vekstbidraget var spesielt høyt i 1994, med hele 4,5 prosentpoeng. Etter et mere moderat bidrag i 1995, kom vekstbidraget fra produksjonsveksten i disse næringene i fjor opp i 3,5 prosentpoeng.

Bytteforholdet overfor utlandet forverret seg gjennomgående i første halvdel av 1990-tallet. I 1995 ga imidlertid endringen i bytteforhold et positivt vekstbidrag til disponibel realinntekt for Norge på 0,4 prosentpoeng og i 1996 var bidraget hele 2,3 prosentpoeng. Fjorårets positive utvikling kan tilskrives økte råoljepriser, mens oppgang i eksportprisene for metaller og andre industrielle råvarer var den dominerende faktoren bak utviklingen i 1995.

Figur 1.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 1993 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I de senere årene har vekstbidragene fra *endringene i rente- og stønadsbalansen* vært moderate, men jevnt stigende. I 1996 var vekstbidraget 0,7 prosentpoeng.

1.2 FAKTORINNTEKT, LØNN OG DRIFTSRESULTAT

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt kan beregnes som nettonasjonalprodukt (eller nettoproduktet for en næring) fratrukket netto produksjonsskatter, eller som summen av lønnskostnader og driftsresultat. Veksten i faktorinntekt var 9,9 prosent i 1996 mot 6,9 prosent i 1995 og noe under 5 prosent de to foregående årene.

Fra slutten av 1980-tallet har forholdsvis beskjedne vekst i lønn per årsverk, flere nedsettelse av arbeidsgiveravgiften og svak sysselsettingsutvikling ført til en moderat vekst i *lønnskostnadene* i Norge. I 1994 kom det et omslag i sysselsettingen og antall sysselsatte har i de tre siste årene økt markert. Dette har bidratt til å heve veksten i lønnskostnadene sammenliknet med årene før. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var økningen i fjor 7,6 prosent. I 1995 økte lønnskostnadene med 5,8 prosent og i 1994 med 4,9 prosent, mot et gjennomsnitt på 3,1 prosent i de forutgående fem årene.

Driftsresultatet for økonomien som helhet har økt forholdsvis kraftig i de to siste årene, med henholdsvis 14,5 prosent i 1996 og 9,4 prosent i 1995, etter en beskjedne vekst i 1994. Den kraftige veksten i 1996 kan i stor grad føres tilbake til

pris- og volumøkning i petroleumssektoren, mens driftsresultatveksten i 1995 hadde sitt opphav i utviklingen innefor et bredt spekter av fastlandsbasert virksomhet.

Tabell 1.3: Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Nettonasjonalprodukt	522,3	559,1	598,3	635,7	653,2	686,1	724,8	779,0	858,8
- Netto produksjonsskatter	78,7	77,0	78,3	82,5	87,4	94,0	104,9	116,1	130,1
= Faktorinntekt	443,6	482,1	520,0	553,2	565,8	592,1	619,9	662,9	728,7
- Lønnskostnader	339,7	344,2	357,2	374,0	388,2	396,2	415,8	439,7	473,2
= Driftsresultat	103,9	137,9	162,8	179,2	177,6	195,9	204,1	223,2	255,5

- Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.4: Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Nettonasjonalprodukt	7,0	7,0	6,3	2,7	5,1	5,7	7,5	10,2
Faktorinntekt	8,7	7,9	6,4	2,3	4,6	4,7	6,9	9,9
Lønnskostnader	1,3	3,8	4,7	3,8	2,1	4,9	5,8	7,6
Driftsresultat	32,7	18,1	10,1	-0,9	10,2	4,2	9,4	14,5

- Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 1.5 og 1.6 og "" i figur 1.3a-"" i c vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av sektorer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen.

Tabell 1.5: Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Alle næringer	339,7	344,2	357,2	374,0	388,2	396,2	415,8	439,7	473,2
Offentlig forvaltning ¹⁾	89,0	93,9	99,9	107,6	114,3	118,2	123,1	129,2	138,2
Ideelle organisasjoner og boligjenester	9,3	9,7	10,5	11,1	11,6	11,7	12,0	12,4	13,3
Markedsrettet virksomhet ¹⁾	241,4	240,6	246,8	255,3	262,3	266,3	280,7	298,1	321,7
Petroleumsvirksomhet	7,7	8,0	8,5	9,6	10,2	11,1	11,6	11,8	12,8
Markedsrettet virksomhet ellers ¹⁾	233,7	232,6	238,3	245,7	252,1	255,2	269,1	286,3	308,9

Tabell 1.5: Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ¹⁾	228,7	226,8	232,4	238,7	245,1	248,0	261,8	278,8	301,3
Industri	61,2	59,9	61,7	63,9	64,7	67,1	71,1	76,0	80,9
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv	22,8	22,1	22,9	24,0	24,9	25,8	27,2	29,5	31,5
Råvarebasert industri	14,7	14,5	14,9	15,3	15,1	15,6	16,3	17,3	18,5
Øvrige industrisektorer	23,8	23,4	23,9	24,6	24,7	25,7	27,6	29,2	30,9
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge ¹⁾	167,5	166,9	170,7	174,8	180,4	180,9	190,7	202,8	220,4

• Foreløpige tall

1) Markedsrettet produksjon i kommuneforvaltningen er tatt med under offentlig forvaltning og ikke under markedsrettet virksomhet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.6: Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995 ¹)	1996 ¹)
Alle næringer ²⁾	135,2	170,9	196,7	212,3	211,5	228,5	235,3	250,7	285,1
Offentlig forvaltning ³⁾	1,1	1,6	1,9	2,0	2,2	2,4	2,6	2,8	3,0
Ideelle organisasjoner og boligjenester	22,5	30,3	34,8	40,3	43,0	45,7	45,8	45,4	45,3
Markedsrettet virksomhet ³⁾	111,6	139,0	160,0	170,0	166,3	180,4	186,9	202,5	236,8
Petroleumsvirksomhet	12,6	35,8	51,6	53,3	51,5	52,8	55,7	59,3	102,2
Markedsrettet virksomhet ellers ³⁾	99,0	103,2	108,4	116,7	114,8	127,6	131,2	143,2	134,6
Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge ³⁾	97,1	98,7	103,5	109,8	114,8	125,9	131,3	144,5	136,0
Industri	15,7	16,6	14,4	13,6	14,9	18,6	19,6	27,4	..
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv	2,3	2,3	3,1	3,9	4,0	4,7	4,2	..	..
Råvarebasert industri	8,5	8,6	5,6	2,4	0,8	3,7	5,8	..	..
Øvrige industrisektorer	4,9	5,7	5,8	7,3	10,1	10,2	9,6	..	..
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge ³⁾	81,4	82,1	89,1	96,2	99,9	107,3	111,7	117,1	..

1) Beregningsutvalgets anslag

2) Forskjellen mellom totalt driftsresultat og driftsresultatet for næringsvirksomhet skyldes en korreksjonspost i nasjonalregnskapet for frie banktjenester, som er beregnet fra rentemarginene

- i bankene. Dette regnes ikke som verdiskapning for økonomien under ett.
- 3) Markedsrettet produksjon i kommuneforvaltningen er tatt med under offentlig forvaltning og ikke under markedsrettet virksomhet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 1.5 viser at mens de *samlede lønnskostnadene* i 1996 ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var 473,2 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon (eksklusive slik produksjon i kommunene) 321,7 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning, i ideelle organisasjoner og i produksjonen av bolig tjenester.

I 1988 utgjorde lønnskostnadene i offentlig forvaltning 26,2 prosent av de totale lønnskostnadene. Andelen økte inntil 1993, da den var kommet opp i 29,8 prosent. Gjennom de tre siste årene har lønnskostnadene i offentlig forvaltning utgjort en stadig mindre del av de totale lønnskostnadene, noe som i første rekke reflekterer at sysselsettingen i markedsrettet virksomhet har tatt seg opp.

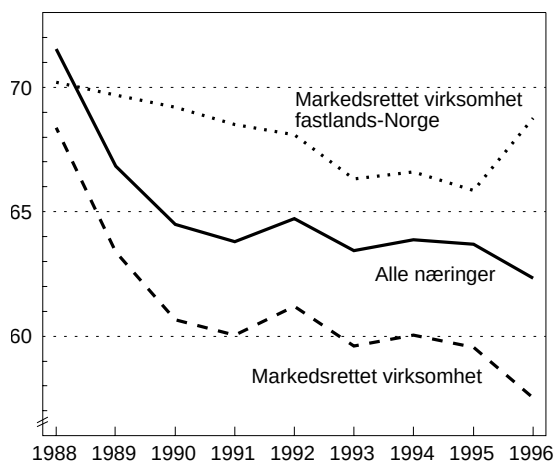
Industriens lønnskostnader som andel av lønnskostnader innenfor markedsrettet produksjon i Fastlands-Norge har i lang tid ligget stabilt på rundt 27 prosent, og det var i fjor ingen endring på dette.

Driftsresultat (jf. tabell 1.6) påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og viser derfor betydelig svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme noe som fører til sterke fluktuasjoner i driftsresultatet i en del næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig andel av samlet driftsresultat i Norge.

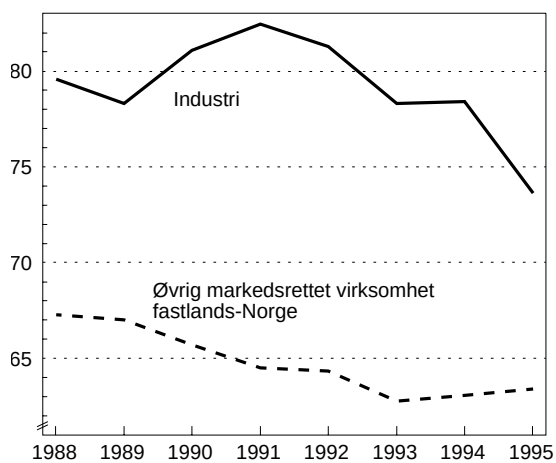
I 1988 stod petroleumssektoren for 9,3 prosent av næringenes samlede driftsresultat, men økte raskt gjennom de to neste årene. Deretter utgjorde driftsresultatet i petroleumssektoren inntil 1996 en forholdsvis stabil andel på rundt 24 prosent. Som en følge av markert vekst i pris så vel som volum, ser denne andelen ut til å ha økt til nær 36 prosent i fjor.

Ifølge Beregningsutvalgets anslag gikk driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i fastlandet ned med 7 prosent i 1996, som må ses på bakgrunn av den sterke veksten året før, på nær 12 prosent. Veksten i de to foregående årene var på henholdsvis 4,3 prosent i 1994 og 9,7 prosent i 1993. Økningen i 1993 innebar et klart omslag fra en svak utvikling fra slutten av 1980-tallet.

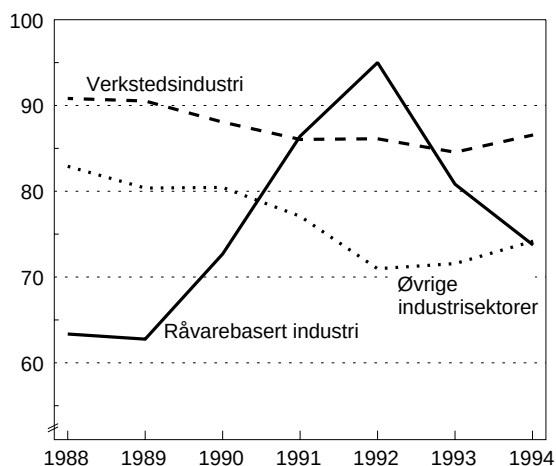
I 1995 økte driftsresultatet i industrien med nær 40 prosent og utgjorde da 19 prosent av det samlede *driftsresultatet* i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge. Veksten i øvrige fastlandsbaserte markedsrettete sektorer var i 1995 på knappe 5 prosent.

Figur 1.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figur 1.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Figur 1.5 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I " i figur 1.3 vises hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid for en del grupper. I markedsrettet virksomhet var *lønnskostnadsandelen* i 1988 oppe i vel 68 prosent (jf. figur 1.3a), men ble gjennom de påfølgende to årene sterkt redusert. Fra 1990 til 1994 lå den forholdsvis stabilt på rundt 60 prosent. I de to siste årene ser det ut til at andelen har falt ytterligere og at den i fjor var på under 58 prosent. Utviklingen i lønnsomheten i petroleumsvirksomheten har i stor grad påvirket denne utviklingen.

I den markedsrettete virksomheten i Fastlands-Norge var lønnskostnadsandelen i 1988 70 prosent og etter en jevnt synkende tendens var den i 1995 ifølge Beregningsutvalgets anslag kommet ned i knappe 66 prosent. Nedgang i driftsresultatet for fastlandsbedriftene bidro til at lønnskostnadsandelen i fjor ser ut til å ha økt markert og andelen er anslått til å ha kommet opp i nesten 69 prosent.

I " i figur 1.3b viser utviklingen i lønnskostnadsandelen for industrien og den øvrige markedsrettete virksomheten i Fastlands-Norge. I industrien nådde lønnskostnadsandelen en topp i 1991 med 82,5 prosent. I løpet av de fire påfølgende årene ble andelen redusert med 9 prosentpoeng. Utviklingen i øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge har fulgt et noe annet forløp. Fra et betydelig lavere nivå falt andelen inntil 1993, hvorefter den har vært forholdsvis stabil på rundt 63 prosent.

I " i figur 1.3c viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av industrien. Gjennom perioden fra 1988 til 1994 har det vært en forholdsvis jevn nedadgående tendens i lønnskostnadsandelen i verkstedindustrien. I den råvarebaserte industrien er det store fluktuasjoner i lønnskostnadsandelen. Dette reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten, med store prisendringer som gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. Fra et toppnivå i 1992 på 95 prosent, fikk kraftig prisvekst lønnsandelen i påfølgende år til å stupe og var i 1994 nede i under 74 prosent. Lønnskostnadsandelen i den øvrige industrien har nærmest fulgt det motsatte forløp, om enn med betydelig mindre utslag. Et bunnpunkt ble nådd i 1992 med en andel på 71 prosent, hvorefter den har steget og var i 1994 oppe i vel 74 prosent.

1.3 DEN INSTITUSJONELLE INNTEKTSFORDELINGEN

I dette avsnittet presenteres hovedtrekk i inntektsutviklingen i Norge etter *institusjonell sektorinndeling*. Det vises kun tall for total disponibel inntekt for de ulike gruppene av inntektsmottakere. I neste kapittel gir vi imidlertid en nærmere presentasjon og analyse av inntektsutviklingen for husholdningssektoren. For 1996 har Statistisk sentralbyrå tallfestet inntektene til husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner), men har ikke splittet opp disponibel inntekt for Norge utover det.

Tabell 1.7: Disponibel inntekt for Norge etter inntektsmottaker. Milliarder kroner og prosentvis fordeling

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Offentlig forvaltning	165,4	169,2	184,8	182,0	179,8	184,6	208,0	243,2	286,1 ¹⁾
Stat	82,2	82,7	89,0	79,1	68,8	68,4	86,7	117,0	..
Kommune	83,2	86,4	95,8	102,8	111,0	116,2	121,3	126,2	..
Finansinstitusjonene	13,4	10,8	8,3	12,7	15,4	14,4	12,9	8,3	..
Ikke-finansielle foretak	1,2	12,6	12,5	17,2	14,9	18,2	20,1	22,7	..
Husholdninger	319,5	340,7	363,8	390,6	416,6	439,6	456,2	480,2	507,6
Disponibel inntekt for Norge	499,5	533,3	569,3	602,5	626,7	656,8	697,2	754,5	839,0
Prosentvis fordeling									
Offentlig forvaltning	33,1	31,7	32,5	30,2	28,7	28,1	29,8	32,2	34,1 ¹⁾
Stat	16,4	15,5	15,7	13,1	11,0	10,4	12,4	15,5	..
Kommune	16,7	16,2	16,8	17,1	17,7	17,7	17,4	16,7	..
Finansinstitusjonene	2,7	2,0	1,5	2,1	2,5	2,2	1,9	1,1	..
Ikke-finansielle foretak	0,2	2,4	2,2	2,9	2,4	2,8	2,9	3,0	..
Husholdninger	64,0	63,9	63,9	64,8	66,5	66,9	65,4	63,6	60,5
Disponibel inntekt for Norge	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

- Foreløpige tall

1) Beregningsutvalgets anslag

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Disponibel inntekt i *offentlig forvaltning* var ifølge Beregningsutvalgets anslag 286,1 milliarder kroner i 1996. Dette er i prinsippet beløpet som i 1996 var disponibelt for offentlig konsum og til sparing, enten i form av netto realinvesteringer eller ved at det offentlige øker sine fordringer på andre grupper (netto finansinvestering).

Etter 1988 vokste disponibel inntekt for offentlig forvaltning i flere år gjennomgående mindre enn inntektene for landet som helhet. Økte stønadsutbetalinger til husholdninger og en generelt sett svak utvikling i aktivitetsnivået som har bremset skatteinngangen – er noe av forklaringene bak utviklingen. Svekkelsen av statens budsjettbalanse i disse årene førte også til en reduksjon i offentlig forvaltnings netto renteinntekter. Som en følge av det generelle konjunkturoppsvinget snudde imidlertid denne utviklingen i 1994 og i løpet av de tre siste årene har offentlig forvaltnings andel av disponibel inntekt for Norge økt med om lag 6 prosentpoeng.

Finansinstitusjonenes andel av disponibel inntekt for Norge har med unntak for noen år vært meget stabil i årene etter 1988. I 1990 og 1995 falt andelen imidlertid klart, noe som kan føres tilbake til store overføringer fra Norges Bank til statsforvaltningen. Det er her viktig å være klar over at finansinstitusjonenes tap på utlån ikke kommer med i denne oppstillingen. Tapene regnes som omvurderinger av fordringer/gjeld, og hører hjemme i et kapitalregnskap.

Ikke-finansielle foretak har gjennomgående økt sine inntekter noe sterkere enn totalen gjennom perioden etter 1988. Andelen av disponibel inntekt økte fra 0,2 prosent i 1988 til 3,0 prosent i 1995.

Husholdningssektoren (inklusive ideelle organisasjoner) er den klart største av de institusjonelle sektorene målt ved disponibel inntekt. Av tabellen går det frem at inntektsandelen gjennomgående økte i perioden 1988 til 1993, men at andelen er redusert gjennom de tre siste årene. I 1996 mottok husholdningene og ideelle organisasjoner 60,5 prosent av disponibel inntekt for Norge, mot 66,9 prosent i 1993 og 64,0 i 1988. Faktorene bak husholdningenes inntekter blir nærmere belyst i neste kapittel.

Noen inntektsbegrep i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* som netto verdiskaping eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalproduktet også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer.

Nettonasjonalinntekten er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre primære inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *netto disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere netto disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Nettonasjonalprodukt (nettoprodukt i en næring) fratrukket *netto produksjonsskatter* og *lønnskostnader* gir *driftsresultat*. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

I den *institusjonelle inntektsfordelingen* splittes disponibel inntekt for Norge etter hvilke institusjonelle sektorer inntektene tilfaller. Blant institusjonelle sektorer

skiller en vanligvis mellom: Offentlig forvaltning, finansielle foretak, ikke-finansielle foretak, husholdninger og utlandet.

Offentlig forvaltning består av statsforvaltningen (inklusive trygdeforvaltningen) og kommuneforvaltningen. Inntektene består i hovedsak av skatt på inntekt og formue, trygde- og pensjonspremier og produksjonsskatter. De viktigste postene på utgiftssiden ved beregning av disponibel inntekt er produksjons-subsidier og stønader til private konsumenter.

Finansforetak består av Norges Bank, private og offentlige banker, forsikrings-selskaper, kredittforetak og andre finansieringsinstitusjoner.

Ikke-finansielle foretak (selskaper) består av statsforetak (inklusive statens forretningsdrift), kommuneforetak og private ikke-finansielle foretak.

Husholdningssektoren omfatter alle personer hjemmehørende i Norge og ideelle organisasjoner med virksomhet rettet mot husholdningene.

KAPITTEL 2

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

I "*Disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i avsnitt 2.1 gjengis tall for husholdningenes disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I "*Beregnete endringer i inntekter for utvalgte lønnsstakerhusholdninger*" i avsnitt 2.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for utvalgte eksempler på lønnsstakerhusholdninger, der en fokuserer spesielt på betydningen av ulik lønnsutvikling og skattesystemet. I "*Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 1994 til 1996*" i avsnitt 2.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden.

2.1 DISPONIBEL REALINNTEKT I HUSHOLDNINGSESSEKTOREN

- *Sterk økning i husholdningens disponible realinntekt i 1996. Lønnsinntektene ga det største positive bidraget til inntektsveksten. Disponibel realinntekt regnet per person gikk opp med om lag 4 prosent fra 1995 til 1996.*

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert over alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse for hva som inngår i husholdningssektoren se boks 1.1). Som en del av hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet er det utarbeidet nye inntektstall for husholdningssektoren for årene 1978 til 1996. Det foreligger nå også tall for kapitalslitet i det nye nasjonalregnskapet. Vi omtaler i denne rapporten husholdningenes driftsresultat og disponible inntekt i motsetning til inntektstallene gitt i Beregningsutvalgets forrige rapport. Tabell 2.1 viser husholdningenes inntekter og utgifter fordelt på ulike poster for årene 1988-1996. I forhold til konvensjonene i nasjonalregnskapet er arbeidsgiveravgiften (inklusive arbeidsgivers pensjonspremier) trukket ut både på inntektssiden (lønnsinntekter) og utgiftssiden (direkte skatter og trygdepremier). Beregningene viser en betydelig vekst i disponible realinntekt for husholdningene de seks siste årene, etter moderat vekst gjennom de to forutgående årene. I følge foreløpige nasjonalregnskapstall økte husholdningenes disponible realinntekter med hele 4,6 prosent fra 1995 til 1996. Dette er om lag 2 prosentpoeng høyere enn veksten i både 1994 og 1995.

Tabell 2.1: Inntekter og utgifter for husholdningene¹⁾. Milliarder kroner hvor ikke annet fremgår

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Inntekter	516.6	539.1	569.8	600.4	629.1	649.4	663.7	694.2	732.3
Lønnsinntekter ²⁾	280.8	284.5	295.7	309.1	319.9	331.3	347.2	367.3	395.4
Driftsresultat/Blandet inntekt	60.8	68.3	74.6	81.5	83.9	88.0	90.2	92.5	94.7
Offentlige stønader	92.7	105.1	115.3	125.0	133.9	139.4	141.9	146.8	154.5
Renteinntekter ³⁾	48.3	45.5	46.3	46.1	48.7	46.3	39.2	41.1	38.4
Andre inntekter ⁴⁾	33.9	35.7	37.9	38.6	42.7	44.4	45.2	46.5	49.2
Utgifter	197.1	198.5	206.1	209.8	212.6	209.9	207.5	214.0	224.7
Direkte skatter og trygdepremier ²⁾	110.2	110.6	115.4	120.3	121.0	128.0	136.9	146.8	158.7

Tabell 2.1: *Inntekter og utgifter for husholdningene¹⁾. Milliarder kroner hvor ikke annet fremgår*

Renteutgifter	70.8	71.3	72.7	70.7	70.7	60.8	48.1	45.3	44.3
Andre utgifter	16.1	16.6	18.0	18.9	20.9	21.1	22.5	21.9	21.6
Disponibel inntekt	319.5	340.7	363.7	390.6	416.5	439.6	456.2	480.2	507.6
Disponibel realinntekt ⁵⁾	381.5	388.2	395.9	409.1	424.9	439.6	450.8	461.6	482.6
Vekst i disponibel realinntekt, prosent	-	1.7	2.0	3.3	3.9	3.5	2.6	2.4	4.6

- Foreløpige tall.

- 1) Dekomponeringen av husholdningenes disponible inntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets. Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
- 2) Eksklusive arbeidsgiveravgift.
- 3) Husholdningenes renteinntekter omfatter i tillegg til renter på bankinnskudd også renter og aksjeutbytte på finansobjekter. I 1995 utgjorde aksjeutbytte rundt 27 prosent av de totale renteinntektene i husholdningssektoren.
- 4) I denne inntektsposten inngår overføringer til ideelle organisasjoner fra husholdninger og andre innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom offentlig forvaltning. Stønader fra utlandet inngår også i andre inntekter.
- 5) Deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner . 1993=100.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.2 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1989-1996. Den jevne kjøpekraftsutviklingen for husholdningene i perioden 1991-1996 har skjedd til tross for at bidraget fra lønnsinntektene har steget markant gjennom perioden. Samtidig har imidlertid bidragene fra offentlige stønader gjennomgående blitt redusert i årene fra 1991 til 1996, mens de negative bidragene fra skatter har økt. Denne utviklingen har i stor grad sammenheng med de automatiske stabilisatorene i økonomien. Utformingen av den aktive finanspolitikken gjennom perioden har også bidratt til den jevne utviklingen i husholdningenes kjøpekraft.

Den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekter fra 1995 til 1996 skyldes både en sterk reallønnsvekst og vekst i sysselsettingen. Vekstbidraget fra lønnsinntektene var i 1996 på om lag 23 milliarder 1993-kroner som tilsvarer 5 prosentpoeng. Dette er rundt 2,5 prosentpoeng mer enn lønnsbidragene i 1994 og 1995. Med en nominell vekst i lønnsinntektene på i overkant av 7,5 prosent og en vekst i nasjonalregnskapets deflator for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner på om lag 1,1 prosent var realveksten i samlet lønnsinntekt på i underkant av 6,5 prosent i 1996. Bak denne realveksten i lønnsinntektene ligger en oppgang i anslaget på utførte timeverk på 2,7 prosent og en reell oppgang i timelønnen¹ på om lag 3,7 prosent.

1. Timelønnen er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.

Tabell 2.2: Disponibel realinntekt for husholdninger. Endring i milliarder 1993-kroner hvor ikke annet fremgår¹⁾

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*	Vekstbidrag i prosentpoeng 1996*
Endring i disponibel realinntekt ²⁾	6.7	7.7	13.3	15.8	14.7	11.2	10.8	21.1	4.6
Bidrag fra									
Lønnsinntekter	-11.1	-2.4	2.0	2.5	5.0	11.8	10.0	22.9	5.0
Driftsresultat/Blandet inntekt	5.2	3.4	4.2	0.2	2.4	1.1	-0.2	1.1	0.2
Offentlige stønader	9.0	5.7	5.5	5.7	2.9	0.8	0.8	5.8	1.3
Direkte skatter og trygdepremier	5.6	0.4	-0.4	2.6	-4.6	-7.3	-5.8	-9.8	-2.1
Netto renteutgifter	-2.6	0.7	3.0	3.3	7.9	5.7	4.7	-1.6	-0.3
Andre inntekter netto	0.6	-0.1	-1.0	1.6	1.0	-0.9	1.2	2.6	0.6

• Foreløpige tall.

- 1) Dekomponeringen av husholdningenes disponible realinntekter skiller seg noe fra nasjonalregnskapets. Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.
- 2) Inntekts- og utgiftstall er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner. 1993=100.

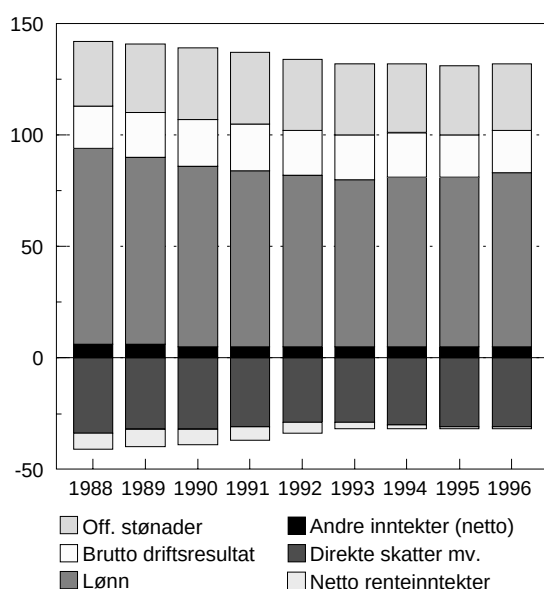
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Stønader fra det offentlige, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har gjennom de åtte siste årene gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Det har vært en avtagende tendens i bidraget fra stønadsveksten i de senere årene, spesielt i perioden 1993-95. Nedgangen i antall arbeidsledige forklarer mye av denne utviklingen. Foreløpige nasjonalregnskapstall viser imidlertid at bidraget fra offentlige stønader tok seg markant opp i 1996, og var på høyde med bidragene i hvert av årene i perioden 1990-1992. Det forholdsvis sterke vekstbidraget i 1996 henger hovedsakelig sammen med en økning i utbetalinger av alderspensjon.

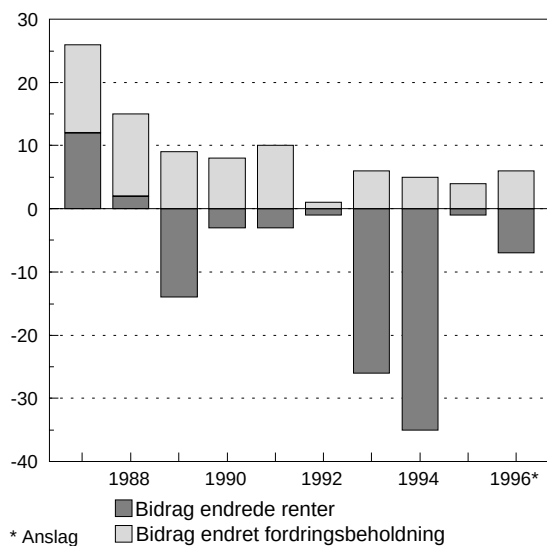
Bidraget fra *direkte skatter og trygdepremier* vil være negative selv med uendrede gjennomsnittlige skattesatser så lenge realinntektene øker. I forbindelse med skattelettelsen ved innføringen av det nye skattesystemet i 1992 bidro denne utgiftsposten med om lag 0,5 prosentpoeng til den sterke veksten i husholdningenes disponible realinntekter fra 1991 til 1992. De negative vekstbidragene for årene 1993-1996 har sammenheng med realinntektsveksten som har funnet sted i denne perioden. For 1996 viser foreløpige nasjonalregnskapstall at direkte skatter og trygdepremier reduserte veksten i husholdningenes disponible realinntekter med 9,8 milliarder 1993-kroner. Dette tilsvarer om lag 2 prosentpoeng.

Med unntak for årene 1990 og 1996 hvor vekstbidragene fra *netto renteutgifter* var nær null, bidro denne utgiftsposten positivt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1990-1996. Denne utviklingen henger blant annet sammen med den sterke finansielle konsolideringen i husholdningene, med betyde-

lig gjeldsnedbetaling eller økning av fordringer. Endringen i samlede renteinntekter kan dekomponeres i bidrag fra endring i fordringsrenter og endring i fordringsbeholdning. Tilsvarende kan endringen i samlede renteutgifter dekomponeres i endring i utlånsrenter og i gjeldsbeholdning. Norges Bank har foretatt en slik dekomponering (jf. figurene 2.2a og 2.2b). Talloppgavene fra Norges Bank viser at de samlede renteinntektene i 1995 gikk opp som følge av en svak nedgang i innskuddsrentene som ble dominert av oppgangen i fordringsbeholdningen gjennom året. De samlede renteutgiftene gikk derimot ned i 1995 på grunn av et sterkere bidrag fra rentenedgangen enn gjeldsoppbyggingen. I 1996 ser det ut til at både renteinntektene og renteutgiftene har gått noe ned. En fortsatt nedgang i det generelle rentenivået dominerer en oppgang i både fordrings- og gjeldsbeholdningen.

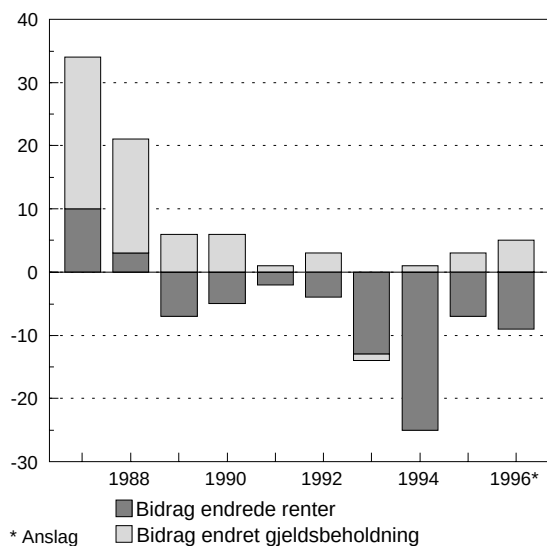
Figur 2.1 Husholdningenes inntekter og utgifter i prosent av disponibel inntekt
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.2 Husholdningenes samlede renteinntekter¹⁾. Vekst i prosent

1. Norges Banks beregninger avviker fra Statistisk sentralbyrås, som en følge av ulike metoder og forskjeller i datamaterialet. Veksten i renteinntekter og renteutgifter i "i" i figurene 2.2a og "i" i 2.2b vil derfor ikke samsvare helt med de tilsvarende tallene i tabellene 2.1 og 2.2. Forholdet mellom de ulike bidragene vil likevel være omtrent de samme.

Kilde: Norges Bank

Figur 2.3 Husholdningenes samlede renteutgifter¹⁾. Vekst i prosent

Disponibel realinntekt og antall personer

Inntektstall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke korrigerer for endringer i husholdningenes antall og sammensetning. Disponibel realinntekt regnet per person kan for 1996 anslås til rundt 110 000

1993-kroner. Med omtrent 2,4 personer per husholdning (jf. Folke- og boligtellingen 1990) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning om lag 264 000 1993-kroner. I tabell 2.3 vises årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 1989-1996. De foreløpige nasjonalregnskapstallene innebærer en vekst på hele 4,0 prosent i 1996 som er 1,8 prosentpoeng høyere enn den gjennomsnittlige årlige veksten i syvårsperioden 1989 til 1995.

Tabell 2.3: Vekst i disponibel realinntekt per person¹⁾. Prosent

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995*	1996*
Disponibel realinntekt per person	1.4	1.6	2.8	3.2	2.8	2.0	1.9	4.0

- Foreløpige tall.

1) Basert på tall fra folkemengden ved utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet er det til nå ikke laget tall, for veksten i disponibel realinntekt for sosioøkonomiske grupper som lønnstakere, personlig næringsdrivende og trygdede.

Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i renteutgiftene og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f. eks. lønnsinntekt, inntekter fra næringsvirksomhet, renter av bankinnskudd eller andre finansinvesteringer og inntekter fra pensjoner og andre trygdeordninger. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens næringsinntekter og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder (utenom bolig) som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for boligjenester i regnskapet, og mottar følgelig den beregnede avkastningen på boligkapitalen i denne sektoren som en del av sin inntekt.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skattene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F. eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom. Videre kan fortsatt en husholdning til en viss grad påvirke skattens størrelse ved sin finansielle tilpasning.
- I nasjonalregnskapet kommer husholdningenes totale *renteutgifter* til fratrekk ved beregning av disponibel inntekt. Kjøp av varige konsumgoder utenom bolig regnes i nasjonalregnskapet som konsum og ikke som investering. I tråd med dette tas det ikke hensyn til at beholdningen av de varige konsumgodene

- (utenom bolig) gir en avkastning gjennom flere år. Hvis kjøp av disse varige godene lånefinansieres kommer renteutgiftene til fradrag ved beregning av disponibel inntekt i nasjonalregnskapet.
- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør understrekes at disponibel realinntekt ikke gir direkte uttrykk for *levestandard*. Ett problem i denne forbindelse er knyttet til bruk av en felles prisindeks som nevnt ovenfor. En får ikke tatt hensyn til at husholdninger kan ha ulike forbrukssammensetning og at prisene på ulike varer og tjenester varierer for ulike husholdninger. Videre bør det påpekes at offentlig konsum ikke er med i beregningene selv om denne posten er et viktig bidrag til levestandarden. Direkte skatter kommer til fradrag i disponibel inntekt, og endringer i produksjonsskatter tas hensyn til gjennom virkninger på prisene. Motytelsene, bortsett fra kontantytelser i form av stønader og pensjoner o.l., faller derimot utenfor.

Det bør også nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes forsikringskrav.

Omvurdering av aktiva, f. eks. ikke-realiserede aksje-gevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

2.2 BEREGNED EDRINGER I INNTEKTER FOR UTVALGTE LØNNSTAKERHUSHOLDNINGER

- *Lønnstakere med gjennomsnittlig lønnsvekst hadde en økning i reallønn etter skatt på om lag 2,9 pst. fra 1995 til 1996.*

Den totale inntektsvirkningen for ulike grupper lønnstakerhusholdninger avhenger bl.a. av den tariffmessige lønnsøkningen det forhandles om under lønnsoppgjøret og av virkningen av lønnsglidningen. I tillegg vil skatter og økning i priser bidra til at realverdien av den totale lønnsøkningen blir mindre enn økningen i det nominelle lønnstillegget. Det er derfor alminnelig interesse for beregninger som belyser hvordan skatter og priser påvirker *reallønn etter skatt*.

Utgangspunktet for beregningene i dette avsnittet er gjennomsnittlig årslønn for lønnstakere som har utført et fullt normalårsverk uten overtid. "*Disponibel realinntekt i husholdningssektoren*" i Avsnitt 2.1 gjengir som referanse tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. Mens veksten i husholdningenes disponible realinntekter regnet per person var om lag 4,0 pst. fra 1995 til 1996, var økningen i gjennomsnittlig reallønn etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) på om lag 2,9 pst. Den gjennomsnittlige inntektsveksten for husholdningene som gruppe ble påvirket av den sterke veksten i sysselsettingen og av økningen i utbetalinger av alderspensjon. Dette var viktige kilder til ulik inntektsvekst for de to inntektsbegrepene.

Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 1994 til 1996 for hovedgrupper av lønnstakere

Reglene for beskatning av inntekt har i stor grad vært uendret i perioden 1992 til 1996. Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 pst. i disse årene. Maksimal marginalsatt på lønn var 48,8 pst. i 1992 og 49,5 pst. fra 1993 til 1996. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene 1993 til 1997 fremgår i vedlegg 7, tabell 7-1.

I januarrapporten ble det beregnet vekst i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 1994 til 1996. I tabell 2.4 er veksten i reallønn etter skatt fra 1994 til 1996 for disse gruppene oppdatert. Det er i hovedsak tatt utgangspunkt i det data-materialet som gjengis i tabell 3.2 og tabell 3.6.

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	Årslønn i 1995, kr	1994/95		1995/96	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Alle grupper ¹⁾	226600	3.0	0.3	4.4	2.9
Timelønnte i NHO-bedrifter ²⁾					
Industri	201300	3.4	0.8	4.2	2.8
Byggevirksomhet	207100	3.7	1.0	4.5	3.1
Landtransport	179800	2.4	-0.1	5.2	3.7
Funksjonærer i NHO-bedrifter					
Ledende	400400	3.8	1.0	4.7	3.2
Andre	243500	3.7	0.7	4.3	2.8
Varehandel ³⁾					
Ledende	338600	4.1	1.2	4.0	2.6
Andre i detaljhandel detaljhandelen	180300	4.0	1.3	4.7	3.2
Hotell- og restaurant ⁴⁾	168200	2.3	-0.2	4.3	2.9
Forretnings- og sparebanker ⁷⁾					
Ledende	370900	5.3	2.1	5.6	3.9
Andre	226400	4.6	1.5	5.2	3.5
Forsikring					
Ledende	403000	3.6	0.8	1.8	0.9
Andre	245900	3.4	0.5	3.4	2.2
Staten					
Ledende ⁶⁾	303000	3.2	0.4	3.9	2.6
Andre	219000	3.1	0.4	4.4	2.9
Kommunene ⁵⁾					
Ledende	299000	3.7	0.8	3.3	2.1
Andre	204000	2.8	0.2	4.4	3.0

Tabell 2.4: Beregnet årslønnsvekst og vekst i reallønn etter skatt for noen grupper. Enslige uten fradrag

Grupper	1994/95		1995/96		
	Årslønn i 1995, kr	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Anslått lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Skolesektor	238300	2.7	0.1	4.1	2.7
Forretningsm. tjenesteyting					
Ledende	381900	2.6	0.0	5.0	3.4
Andre	253300	3.9	0.9	4.9	3.3

- 1) Veid gjennomsnitt med andel av total utbetalt lønn som vekt.
- 2) Omfatter bare arbeidere som er med i NHO's kvartalsstatistikk. Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.
- 3) Omfatter alle bedrifter i engros- og detaljhandel som i utgangspunktet sysselsetter 5 eller flere personer medregnet eiere.
- 4) Tallene omfatter både måneds-, time-, og prosentlønte. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallene. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.
- 5) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren. Skolesektoren er ikke med.
- 6) Omfatter byråsjef, underdirektør og avdelingsdirektør.
- 7) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er imidlertid ikke med i veksttallet fra 1994 til 1995, men er med i beregningen fra 1995 til 1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper har fått en økning i reallønn etter skatt på om lag 2,9 pst. fra 1995 til 1996. Det er sett bort fra endringer i skattemessige fradrag. Når en forutsetter at netto fradragene vokser i takt med lønnen, vil størrelsen på fradragene i liten grad påvirke veksten i reallønn etter skatt i denne perioden.

Både for timelønte i industrien og funksjonærer i NHO-bedrifter, utenom ledende funksjonærer, økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med om lag 2,8 prosent fra 1995 til 1996. For offentlige ansatte, utenom ledende arbeidstakere, steg den gjennomsnittlige reallønnen etter skatt med vel 2,9 pst. fra 1995 til 1996, dvs. om lag lik den gjennomsnittlige veksten i reallønn etter skatt for alle grupper.

Tabellen illustrerer at det er ledende funksjonærer i NHO-bedrifter og ansatte innen forretnings- og sparebanker og forretningsmessig tjenesteyting samt timelønte innen landtransport som i gjennomsnitt har fått den sterkeste veksten i reallønn etter skatt fra 1995 til 1996.

Beregningsutvalget har i tabell 2.5 beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for følgende grupper:

- Lønnstakere med en lønnsinntekt i 1995 på henholdsvis 200 000 kroner og 400 000 kroner. Beregningene er utført for henholdsvis enslige lønnstakere, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn. Det er i beregningene forutsatt at barna er mellom 3 og 12 år.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 2.2.

beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere.
- En har ikke tatt hensyn til de store individuelle og varierende mulighetene til å tilpasse seg endringer i skattesystemet.
- Barnetrygd regnes som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn.

Det er en selvfølge at beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Over kortere perioder, med små strukturelle endringer i sammensetning av inntekter og husholdninger, kan en trekke noe mer generelle konklusjoner om inntektsutviklingen for de ulike husholdningstypene enn det de sterkt forenklede forutsetningene skulle tilsi. Beregningsmåten tilsier likevel at det ikke legges vekt på mindre avvik mellom gruppene.
- Siden det forhandles bare om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnen være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved at en trekker inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tar en også hensyn til forsørgerfradraget i skatt og barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. En kommer deretter fram til endring i reallønn etter skatt ved å deflatere endringen i den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen.

Utvalget har i beregningene i tabell 2.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3 pst. fra 1994 til 1995 og 4,4 pst. fra 1995 til 1996. Dette tilsvarer gjennomsnittlig årslønnsvekster i periodene. Konsumprisindeksen økte med 2,4 pst. fra 1994 til 1995 og 1,3 pst. fra 1995 til 1996.

Tabell 2.5: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Prosentvis endring

Lønnsinntekt i 1995	1994-1995	1995-1996
200 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	0,4	3,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	0,1	2,6

Tabell 2.5: Beregnet endring i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Prosentvis endring

Lønnsinntekt i 1995	1994-1995	1995-1996
400 000 kroner		
Enslig lønnstaker uten barn ¹⁾	0,3	3,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²⁾	0,1	2,7
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 250 000 kroner og den andre 150 000 kroner ³⁾	0,2	2,7

1) Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

2) Ektepar med én inntekt vil bli liknet i klasse 2.

3) Ektefellene i dette typehusholdet vil bli liknet særskilt i klasse 1.

Kilde: Beregningsutvalget

Tabell 2.5 viser at det er relativt liten variasjon i reallønn etter skatt fra 1995 til 1996 for de valgte eksemplene. Med de forutsetningene som er valgt her økte reallønnen etter skatt med vel 2,6 pst. i denne perioden.

2.3 UTVIKLINGEN I PENSJONSYTELSE FRA FOLKETRYGDEN FRA 1994 TIL 1996

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon (som er et grunnbeløp (G) for enslige og 0,75 G for ektefeller), særtillegg og tilleggspensjon. Minstepensjonen består av grunnbeløp (1 1/2 for ektepar) og særtillegg. Særtillegget kan oppfattes som en minimums tilleggspensjon.

Tabell 2.6 viser beregnet vekst i minstepensjon og vekst i disponibel realinntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue fra 1994 til 1996.

Tabell 2.6: Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring per år.

		1994/95		1995/96	
	Minstepensjon i 1996, kr	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt	Vekst i utbetalt pensjon	Vekst i disponibel realinntekt
Enslig	65 284	3,4	1,0	4,0	2,7
Ektepar	110 368	3,5	1,1	4,0	2,7

Kilde: Beregningsutvalget.

Pensjonister har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. og betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. En særskilt skattereduksjonsregel sikrer videre at minstepensjonister uten særlig formue eller inntekter utenom pensjon ikke skal betale skatt, og at denne fordelingen skal avtrappes gradvis. Disponibel inntekt for minstepensjonister uten andre inntekter eller formue blir dermed lik minstepensjonen.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir endret 1. mai hvert år gjennom en økning av grunnbeløpet i folketrygden. Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden,

minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93 til 1.5.98 fremgår av vedlegg 7, tabell 7-2. Det vises for øvrig til tabell 3.1 som bl.a. beskriver det gjennomsnittlige årslønnsnivået for noen hovedgrupper av lønnstakere.

Pensjonister med tilleggspensjon utover særtillegget vil generelt øke sin pensjonsinntekt i takt med økningen i grunnbeløpet. Økningen i grunnbeløpet var 2,7 pst. fra 1994 til 1995 og 4,0 pst. fra 1995 til 1996. Dette bidro isolert sett til at realinntekten før skatt steg med om lag 0,3 pst. fra 1994 til 1995 og om lag 2,7 pst. fra 1995 til 1996.

For utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist kan resultatet variere noe, avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold. Virkningen av rentefallet de siste årene har isolert sett gitt et negativt vekstbidrag i disponibel realinntekt for pensjonister med netto renteinntekter.

Den gjennomsnittlige pensjonsinntekten for pensjonister som gruppe har reelt sett økt betydelig de siste årene. Foruten økninger i grunnbeløpet skyldes denne inntektsveksten at en stadig større del av de nye pensjonistene har tilleggspensjon. Gjennomsnittlig tilleggspensjon øker dermed etter hvert som nye pensjonistkull kommer til, selv om ikke pensjonen for den enkelte pensjonist øker. For pensjonister med minstepensjon har også endringer i særtillegget påvirket utviklingen.

Kommentarene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Pensjonsregulering i 1997

I St prp nr 77 for 1996-97 la Regjeringen fram forslag om pensjonsregulering per 1. mai 1997. Forslaget som innebærer at grunnbeløpet i folketrygden økes med 1 500 kroner til 42 500 kroner, ble vedtatt av Stortinget. I forbindelse med behandlingen av Revidert nasjonalbudsjett 1997 har Stortinget også vedtatt å heve særtilleggssatsen fra 61,55 pst. av grunnbeløpet til 63,2 pst. av grunnbeløpet fra 1. mai 1997. Minstepensjonen blir med dette hhv. 69 360 kroner for enslige og 117 456 kroner for ektepar fra 1. mai 1997, når en ellers legger grunnbeløpet på 42 500 kroner til grunn.

KAPITTEL 3

Lønnsutviklingen i senere år

- *Den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 1995 til 1996 for alle grupper under ett anslås til 4,4 prosent mot 3,0 prosent året før. I rapport nr. 1 1997 (NOU 1997:13) ble årslønnsveksten for 1995-96 anslått til 4¹/₄ prosent. Oppjusteringen skyldes at endelig lønnsstatistikk for 1996 gir noe høyere lønnsvekst enn tidligere anslått både i varehandelen, offentlig forvaltning og i LO/NHO-området. Fra 1995 til 1996 er årslønnsveksten for timelønne i industrien beregnet til 4,2 prosent og for funksjonærer i NHO-bedrifter til 4,3 prosent. Både i stat og kommune har lønnsveksten vært 4,4 prosent. Gjennomsnittlig overheng til 1997 kan anslås til 2,0 prosent mot 1,2 prosent i fjor. Overhenget til 1997 varierer fra 2,6 prosent i kommunene til 1,1 prosent i forsikringsvirksomhet. For timelønne i industrien og statsansatte er overhenget anslått til henholdsvis 1,6 og 2,1 prosent. I senere år har det generelt sett vært en lønnsutjevning mellom kvinner og menn innen alle områder utvalget har tall for. Lønnsutjevningen fortsatte også som hovedtendens i 1996. For kvinners gjennomsnittslønn for hele arbeidsmarkedet under ett, var tilnærmingen til nivået for menn mindre. Det kan bl a skyldes at kvinners sysselsetting øker mest i områder med lavt og midlere lønnsnivå.*

3.1 LØNNSUTVIKLINGEN FOR HOVEDGRUPPER AV LØNNSTAKERE

I Beregningsutvalgets rapport fra januar i år (NOU 1997:13), ble det lagt fram en del statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 1995 til 1996 og dessuten anslag på overhenget til 1997 for ulike grupper. I denne rapporten gis det en ajourført oversikt både over lønnsutviklingen fra 1995 til 1996 og overhenget til 1997. Utvalget gir også en oversikt over lønnsoppgjørene i 1997 for en del grupper, jf vedlegg 2.

Beregningene bygger i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. Utvalget understreker at en med dette ikke har tatt standpunkt til eventuelle andre prinsipper som partene måtte ønske å legge til grunn under forhandlinger.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Med årslønn for en lønnstakergruppe menes gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid.

Beregningene av årslønnsvekst er ført fram til 1996 og gjengis i tabellene 3.1 og 3.2. De bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Det presenteres også beregnet gjennomsnittlig årslønn i kroner.

Tabellene er videre basert på oppgaver for time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dette innebærer at lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje som f. eks skifttillegg og ulempetillegg, er med i tallene.

For de fleste grupper av lønnstakere innhentes det nå lønnsstatistikk. Det kan være noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene, og til dels brukes forskjellige lønnsbegrep. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene. Videre innhentes statistikken på forskjellige tidspunkter. For lønnsutviklingen for timelønte i NHO-bedrifter gis det oppgaver for hvert kvartal. Dessuten beregnes årsgjennomsnitt. Andre grupper har stort sett ett tellingstidspunkt i året, for de fleste 1. september eller 1. oktober. Disse ulike forholdene bør en være oppmerksom på ved sammenlikning mellom lønnstakergruppene. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a ha sammenheng med lavlønnsprofil ved tariffoppgjørene og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner).

Tabellene 3.1 og 3.2 bygger som hovedregel på statistikk for heltidsansatte. Bare for timelønte i LO/NHO-området er deltidsansatte inkludert. I enkelte av de andre områdene tabellen dekker, står imidlertid deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I kommunal- og fylkeskommunal virksomhet (eksklusiv skolesektoren) blir vel 40 prosent av årsverkene utført av ansatte på deltid og i varehandelen om lag 1/3.

Dersom lønnsutviklingen for deltidsansatte i et område avviker fra utviklingen for heltidsansatte, vil lønnsveksten for heltidsansatte og deltidsansatte sett under ett, være en annen enn tabellen viser. Med lavere lønnsnivå regnet per timeverk for deltidsansatte enn for heltidsansatte, som er det normale, vil en øking i andelen av årsverkene utført av deltidsansatte trekke lønnsveksten ned for ett område. På den annen side har lavlønnsstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode. Når det gjelder lønnsutviklingen for deltidsansatte, vises det til vedlegg 4.

Metoder for beregning av årslønn

Utgangspunktet for beregningene er gjennomsnittlig årslønn og årslønnsutvikling for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk. Ved beregningen forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sjukefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

Metoden for beregning av årslønn og årslønnsvekst i tabellene 3.1 og 3.2, er annerledes for timelønte i NHO-bedrifter enn for de andre gruppene i tabellen. Hovedårsaken til ulik metode er at for timelønte registrerer en timefortjenesten for alle kvartaler, mens en for de fleste grupper av månedslønte bare registrerer månedsfortjenesten en gang i året.

For timelønte i NHO-bedrifter beregnes årslønn og årslønnsvekst ved å legge til grunn gjennomsnittlig timefortjeneste eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke (40 t/uke før 1987) multiplisert med 1950 timer i året (2080 timer før 1987). Beregningen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid per uke etter NHOs oppgaver over dagtidarbeidere, 2-skiftarbeidere osv.

For månedslønte i tabellene 3.1 og 3.2 beregnes årslønn for et bestemt år ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks i september. En kan dermed anslå økingen i månedsfortjenesten siden september året før. For funksjonærer i NHO-bedrifter og i forretningsmessig tjenesteyting fordeles total lønnsøkning på bestemte tidspunkter i løpet av året. For andre grupper deles økingen i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller

flere tidspunkter for de ulike gruppene. Beregningsmåten fører til at fordelingen av veksten på de enkelte år er usikker.

Av tabell 3.1 ser vi at lønnsutviklingen for de største forhandlingsområdene viser stor grad av parallellitet de siste årene. Størrelsen på lønnsveksten har imidlertid variert og har vist en fallende tendens fram til 1993/1994. Deretter har veksttakten økt noe igjen, særlig fra 1995 til 1996. Tabell 3.1 viser videre at ansatte i varehandel og funksjonærer i bankvirksomhet har hatt den sterkeste prosentvise lønnsveksten sett under ett i den perioden tabellen dekker. Offentlig sektor har perioden under ett hatt svakere lønnsutvikling enn gruppene i privat sektor som er med i tabell 3.1. Imidlertid har ansatte i både stat og kommune noe høyere lønnsvekst fra 1995 til 1996 enn timelønne i industrien.

Tabell 3.1: Beregnet årslønnsvekst for noen store grupper.

	Timelønte i industrien ¹⁾	Funksjonærer i NHO-bedrifter	Varehandelen ²⁾	Forretnings- og sparebanker	Statsansatte	Skoleverket	Kommuneansatte ³⁾
1986-87	8,1	8,0	8,5	5,8	7,3	7,3	7,5
1987-88	5,8	5,6	8,4	9,9	3,3	6,9	3,6
1988-89	5,0	3,6	4,5	4,0	4,8	4,7	4,7
1989-90	5,6	5,7	6,7	6,1	5,4	4,6	4,3
1990-91	4,8	5,8	5,6	5,9	4,9	3,8	5,5
1991-92	3,0	4,3	3,7	3,0	4,3	3,6	2,9
1992-93	2,4	3,7	3,2	3,6	2,6	2,1	2,5
1993-94	2,9	3,5	2,8	3,8	2,2	1,7	2,4
1994-95	3,4	3,7	3,3	3,7 ⁴⁾	3,1	2,7	2,8
1995-96	4,2	4,3	5,3	4,7	4,4	4,1	4,4
1986-96	55,4	60,0	65,7	63,4	51,2	37,4	48,7
Gj.sn. per år	4,5	4,8	5,2	5,0	4,2	3,2	4,0
Årslønn 1996	kr 209 700	kr 287 500	kr 223 800	kr 247 200	kr 229 000	kr 241 000	kr 213 500

- 1) Gjelder for timelønne i industrien med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87. Omfatter timelønne i industrien som inngår i NHOs kvartalsstatistikk.
- 2) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.
- 3) Kommunene i alt omfatter også helse- og sosialsektoren, men ekskl. skoleverket. Oslo og Bærum er ikke med i tallene i perioden 1990-94. Oslo er ikke med i 1995 og 1996.
- 4) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for 1995-96 og årslønnsnivået for 1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.2: Beregnet årslønnsvekst for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 3.1.

TIMELØNTE I NHO-BEDRIFTER ¹⁾ :

År	I alt	Industri en	Næring s- og nyttelse	Tekstil- og bekledn ing	Treindu stri	Trefore dling- og papirva reind.	Grafisk industri	Kjemis k industri	Mineral bearb. industri	Elektro kjemisk industri
1990-91	4,8	4,8	5,6	4,7	4,2	4,7	4,5	5,2	3,8	7,0
1991-92	3,0	3,0	3,5	3,1	1,4	2,0	2,0	3,2	3,0	3,0
1992-93	2,8	2,4	2,4	2,9	1,9	2,4	1,8	3,1	1,2	2,0
1993-94	2,6	2,9	2,7	2,1	3,8	3,5	0,8	2,7	2,9	3,9
1994-95	2,9	3,4	3,1	2,3	3,7	5,2	2,8	3,8	3,7	2,9
1995-96	4,2	4,2	3,6	4,2	4,8	6,0	3,4	4,5	3,8	6,0
Sum 90-96	22,1	22,5	22,8	20,9	21,5	26,2	16,3	24,7	19,8	27,4
Gj.sn. pr år	3,4	3,4	3,5	3,2	3,3	4,0	2,5	3,7	3,1	4,1
Årslønn 1996	kr 217 100	kr 209 700	kr 199 600	kr 180 200	kr 187 900	kr 210 200	kr 261 900	kr 200 900	kr 203 700	kr 229 100

Tabell 3.3:

TIMELØNTE I NHO-BEDRIFTER ¹⁾ :

År	Jern-og metalli ndustri	Bygg og anlegg		Landtra nsp.	Funksjonærer i NHO-bedr.		Forretni ngs- og spareba nker	Varehandel		
		I alt	Bygge- virk.		I alt	Industri funk.		I alt	Engros	Detalj
1990-91	4,9	3,4	1,8	6,1	5,8	5,4	5,9	5,6	5,8	6,2
1991-92	2,9	2,5	0,9	2,1	4,3	3,8	3,0	3,7	4,0	3,6
1992-93	3,0	2,7	1,3	1,9	3,7	3,5	3,6	3,2	2,9	3,1
1993-94	2,9	0,3	2,5	2,3	3,5	3,5	3,8	2,8	3,0	3,2
1994-95	3,4	1,1	3,7	2,4	3,7	3,8	3,7 ⁴⁾	3,3	3,3	4,2
1995-96	3,4	4,3	4,5	5,2	4,3	4,3	4,7	5,3	5,0	4,6
Sum 90-96	22,3	15,1	15,6	21,6	28,1	26,9	27,4	26,4	26,5	27,6
Gj.sn. pr år	3,4	2,4	2,4	3,3	4,2	4,0	4,1	4,0	4,0	4,1
Årslønn 1996	kr 210 300	kr 221 500	kr 216 400	kr 189 100	kr 287 500	kr 280 200	kr 247 200	kr 223 800	kr 243 100	kr 193 200

Tabell 3.4:

År	Hotell og rest. ²⁾	Forsikri ng	Forretni ngsm. tjeneste yting	Staten			Skoleve rket	Kommunene		
				I alt	Sivil ytre etat ³⁾	Forretn. drift ³⁾		I alt	Helse	Forretn. drift ³⁾
1990-91	6,6	4,4	5,4	4,9	6,2	6,9	3,8	5,5	5,6	-
1991-92	3,3	3,3	4,2	4,3	1,4	0,4	3,6	2,9	3,5	-
1992-93	1,7	3,4	3,9	2,6	4,2	2,4	2,1	2,5	2,8	3,5
1993-94	1,9	5,0	2,8	2,2	2,3	3,8	1,7	2,4	2,4	2,2
1994-95	2,3	2,3	2,6	3,1	3,6	2,7	2,7	2,8	2,9	4,2
1995-96	4,3	4,1	4,0	4,4	4,5	3,8	4,1	4,4	5,1	5,0
Sum 90-96	21,8	24,7	25,2	23,5	24,3	21,6	19,4	22,3	24,4	-
Gj.sn. pr år	3,3	3,7	3,8	3,6	3,7	3,3	3,0	3,4	3,7	-
Årslønn 1996	kr 175 400	kr 280 200	kr 289 300	kr 229 000	kr 232 400	kr 217 300	kr 241 000	kr 213 500	kr 216 900	kr 223 400

- 1) Gjelder for timelønne med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 40 t/uke før 1.1.87 og 37,5 t/uke etter 1.1.87.
- 2) Omfatter månedslønne, prosentlønne og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønne og prosentlønne.
- 3) Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.
- 4) Fondsmeklere i finansinstitusjoner kom med i statistikken i 1995. Disse er ikke med i veksttallet for 1994-95, men er med i beregningen for 1995-96 og årslønnsnivået for 1996.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

I tabell 3.3 har en beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for tre hovedgrupper:

- industrien
- annen privat næringsvirksomhet
- ansatte i offentlig forvaltning

Næringene/gruppene i annen næringsvirksomhet er klassifiserte som skjermet virksomhet. Industrien omfatter både skjermet og konkurranseutsatt virksomhet, men er i hovedsak konkurranseutsatt.

Tabell 3.5: Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for tre hovedgrupper av lønnstakere

	Alle grupper ¹⁾	Industrien ²⁾	Annen næringsvirksom het	Offentlig forvaltning
1986-87	8,0	7,9	8,5	7,3
1987-88	5,9	5,7	7,8	4,2
1988-89	4,3	4,5	3,7	4,8

Tabell 3.5: Årslønnsvekst i prosent for alle grupper og for tre hovedgrupper av lønnstakere

	Alle grupper ¹⁾	Industrien ²⁾	Annen næringsvirksomhet	Offentlig forvaltning
1989-90	5,3	5,8	5,3	4,8
1990-91	5,3	5,1	5,3	4,9
1991-92	3,6	3,3	3,5	3,5
1992-93	2,9	2,9	3,2	2,4
1993-94	2,7	3,1	2,8	2,2
1994-95	3,0	3,6	2,9	2,8
1995-96	4,4	4,2	4,7	4,3
1986-96	55,7	56,8	59,1	49,6
Gj. sn per år	4,5	4,6	4,8	4,1

1) Anslag basert på statistikk for grupper som samlet mottar knapt 90 prosent av samlet utbetalt lønn i Norge.

2) Omfatter både timelønnte og funksjonærer

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Samlet årslønnsvekst fra 1995 til 1996 for alle grupper er beregnet til 4,4 prosent. Gjennomsnittlig årslønnsnivå for de samme grupper, kan beregnes til om lag kr 236 600 i 1996.

Fra 1995 til 1996 har lønnsutviklingen vært om lag den samme i industrien og i offentlig forvaltning, mens den har vært noe sterkere i annen privat næringsvirksomhet. Tabell 3.3 viser videre at lønnsveksten i annen næringsvirksomhet har vært noe sterkere enn i industrien under ett i perioden 1986-96. Offentlig forvaltning har hatt den svakeste utviklingen.

Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f.eks. endrede kvalifikasjoner blant arbeidstakerne, forskyvninger i timeverkenene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid og med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. alder, utdanning og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer.

Utvalget har fått beregnet hva endringer i *aldersstrukturen* har betydd for lønnsveksten for noen grupper. På slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene utgjorde den en forholdsvis stor andel av lønnsveksten for disse gruppene, men har avtatt de siste årene og er nær null i 1996.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. komme av at andelen yngre arbeidstakerne øker ved nyrekruttering/utvidelser. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet og slike endringer i sysselsettingen trekker lønnsveksten ned. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn gjennomsnittet fra før. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp.

Lønnsøking som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøking er derfor lagt til midt i året (1.juli).

3.2 LØNNSUTVIKLINGEN I ENKELTE TARIFFOMRÅDER

3.2.1 Lønnsutviklingen for arbeidere i LO/NHO-området. (Grupper som inngår i NHOs kvartalsstatistikk)

- For *INDUSTRIARBEIDERE* eksklusiv offshorevirksomhet økte årslønn fra 1995 til 1996 med 4,2 prosent, mens veksten året før var 3,4 prosent.

Årslønnsveksten fra året før kan dekomponeres:

Tabell 3.6:

	1994	1995	1996	1997
Overheng fra året før:	0,9	1,1	1,2	1,6
Tariff:Bidrag fra sentrale og bransje- vise tariff tillegg:	0,9	0,8	1,4	0,6
Lønns glidning:Bidrag fra året	1,1	1,4	1,6	
Vekst i årslønn	2,9	3,4	4,2	

Ettersom både tariff tilleggene og de lokale tilleggene ble gitt senere på året i 1996 enn det vanlige, bidro dette til høyere lønnsoverheng inn i 1997.

På bakgrunn av lønnsstatistikken for 1. kvartal 1997, som bidrar til lønns glidningen for 1997 på 0,3 prosent og oversikt over de bransjevise sentrale tariff tillegg fra 1. april 1997, viser årslønnsveksten fra 1996 til 1997 en økning på 2,5 prosent, før bidrag fra lønns glidning for de 3 siste kvartaler av 1997. I 1995, hvor tariff oppgjørene tidsmessig ble gjennomført omlag som i 1997, var dette bidraget 1 prosentpong. I 1996 var lønns glidningsbidraget korrigert for ekstraordinær bonus i 1. kvartal 1996 om lag 0,8 prosentpoeng.

Den kvartalsvise lønnsveksten.

Tabell 3.4 viser utviklingen i timefortjenesten eksklusiv overtidstillegg fordelt på tariffmessig lønnsøkning og lønns glidning for voksne arbeidere i industrien (menn + kvinner) fra samme kvartal året før. Timefortjenestene er beregnet eksklusive overtidstillegg og omregnet til 37,5 t/uke.

Lønnstilleggene ble en del forskjøvet i 1996, hvor en relativ stor del av økningen falt i 4. kvartal 1996. Ulike varianter av lønnssystemer og/eller prestasjonssavhengig lønnsvekst, dels engangsbonuser som etterslep etter gode resultater i 1995, bidro med ekstra lønns glidning i 1. kvartal 1996. I noen bransjer førte arbeidskonflikter i 1996 til at de sentrale lønnstilleggene i 1996 ble gitt på et noe senere tidspunkt enn utløpet av avtalene, blant annet i verkstedsindustrien. Dette forrykket kvartalsutslagene.

Statistikktall for 1. kvartal 1997 viser en vekst på 3,6 prosent fra 1. kvartal 1996. Tallene for 1. kvartal 1997 tyder ikke på bonus i samme størrelsesorden som i 1. kvartal 1996. Den kvartalsvise lønnsveksten etter 1996-oppgjøret, korrigert for forskyvning av utbetalingstidspunkter og ekstraordinære bonusutbetalinger, ble på i

overkant av 4 prosent etter at alle tillegg som følge av lønnsoppgjøret og lokale tillegg og annen lønnsglidning var gitt.

Tabell 3.7: Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for timelønne i industrien basert på timefortjenester eksklusiv overtidbetaling omregnet til 37.5 t/uke

	Lønnsøkning per time	HERAV:		Lønnsglidning som prosentandel av total lønnsutvikling
		Tariffmessig økning	Lønnsglidning	
1988 1. kvartal	7,5	0.2	7.3	97
1989 1. »	3,2	1.8	1.4	44
1990 1. »	5,0	4.1	0.9	18
1991 1. »	6,7 ¹⁾	3.3	3.5	51
1991 2. »	4,0 ¹⁾	2.0	2.0	51
1991 3. »	4,3 ¹⁾	2.0	2.3	55
1991 4. »	4,4	1.8	2.6	59
1992 1. »	3,9	1.6	2.3	60
1992 2. »	2,7	0.5	2.2	82
1992 3. »	2,7	0.5	2.3	83
1992 4. »	2,6	0.4	2.1	83
1993 1. »	2,4	0.4	2.0	81
1993 2. »	2,6	0.7	1.9	72
1993 3. »	2,3	0.7	1.6	65
1993 4. »	2,3	0.7	1.5	65
1994 1. »	2,9	0.8	2.2	75
1994 2. »	2,7 ¹⁾	1.1	1.7	62
1994 3. »	3,0 ¹⁾	1.3	1.7	55
1994 4. »	3,0	1.3	1.7	57
1995 1. »	2,9	1.3	1.6	55
1995 2. »	3,5	1.4	2.1	59
1995 3. »	3,6	1.1	2.5	69
1995 4. »	3,6	1.1	2.5	69
1996 1. »	4,2	1.1	3.1	74
1996 2. »	3,8 ¹⁾	1.4	2.4	66
1996 3. »	3,9 ¹⁾	2.1	1.8	47
1996 4 »	4,6 ¹⁾	2.1	2.5	55
1997 1 »	3,6	2.0	1.6	44

Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

1) Korrigert for etterbetalinger.

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk.

De gjennomsnittlige *tariff tilleggene*, inklusive den direkte effekten av skift-tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art er beregnet til:

Tabell 3.8:

Per 1. april 1991:	134 øre/time, 1,5 prosent.
Per 1. april 1992:	38 øre/time, 0,4 prosent.
Per 1. april 1993:	65 øre/time, 0,7 prosent.
Våren 1994: ¹⁾	126 øre/time, 1,3 prosent.
Per 1. april 1995:	108 øre/time, 1,1 prosent
Våren 1996: ²⁾	212 øre/time, 2,0 prosent
Per 1. april 1997	91 øre/time, 0,9 prosent

- 1) På grunn av forbundsvise lønnsreguleringer i 1994 og 1996, ble tilleggene gitt fra det tidspunkt de enkelte bransjeavtalene hadde utløp. De fleste har utløp 31. mars. Ca 3/4 av tariff tilleggene etter lønnsoppgjøret i LO/NHO-området i 1994 gjelder fra 2. kvartal 1994 og ca 1/4 gjelder fra 3. kvartal.
- 2) I 2. kvartal 1996 og delvis inn i 3. kvartal var det en del arbeidskonflikter som resulterte i at tariff tilleggene ble gitt fra et noe senere tidspunkt enn det normale ved utløp av den enkelte tariffavtale eller bransjeavtale. Ca. 2/3 av tillegget fikk virkning i 2. kvartal 1996 og ca. 1/3 i 3. kvartal 1996.

- *For arbeidere i BYGGEVIRKSOMHET økte årslønnen fra 1995 til 1996 med 4,5 prosent, mot 3,7 prosent året før.*

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeide innenfor sten-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestre, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestre, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagmestre o.l.

Generelt bedre tider og innføring av nye lønssystemer for bransjen, har ført til en sterkt stigende lønnsvekst. Arbeidskonflikt innenfor elektrobransjen forsinket dog en del av de gjennomsnittlige lønnstilleggene gjennom 1996.

I takt med bedre tider for byggevirksomhet var det en stigende lønnsvekst fra årsskiftet 1993/94 med 1,2 prosent lønnsvekst fra 1. kvartal 1993 til 1. kvartal 1994 til over 5 prosent lønnsvekst i 4. kvartal 1996 og 1. kvartal 1997, i forhold til de samme kvartaler året før.

Anleggsbransjen består av kraftlinjefirmaer og anleggsbedrifter med oppdrag både innenfor kraftverkssektoren, oljerelaterte virksomheter og veiprosjekter (inkl tunnelarbeider). Frafallet av antall timer fra 1993 frem til 1996 var betydelig. Gjennomgående førte bevegelsene bort fra kraftverksanlegg til nedgang i gjennomsnittlig lønn.

Denne trenden er snudd. Årslønnsveksten fra 1995 til 1996 var 4,8 prosent, mens veksten fra 1. kvartal 1996 til 1. kvartal 1997 var 6,5 prosent. Gjennomsnittlig timefortjeneste i 1. kvartal 1997 ligger på om lag samme nominelle nivå som i 1993.

I 1995 og i første halvdel av 1996 var det frafall av et stort antall timer knyttet til oljerelaterte oppdrag. Dette dro lønnsveksten fra 1995 til 1996 ned med 1,8 prosentpoeng. Store enkeltprosjekter som f.eks. byggingen av hovedflyplassen på Gardermoen, bidro gjennom siste halvdel av 1996 og inn i 1997 i motsatt retning til en sterkere lønnsvekst.

Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning

Tariffmessig lønnsøkning er generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønns satser etc. som følge av sentrale og/eller forbundsvisse forhandlinger. Utenom lavlønns tillegg og garantitillegg er de fleste tariff tilleggene gitt fra 1. april. Ved forbundsvisse tariff forhandlinger er reguleringstidspunktene ofte på senere tidspunkter i flere bransjer.

Lønns glidningen framkommer som en differanse mellom total lønnsøkning og tariffmessig lønnsøkning og er dermed en restpost. Lønns glidning blir således et statistisk begrep hvor ikke bare lønns tillegg som følge av forhandlinger på de enkelte bedriftene spiller inn, men hvor også fortjenesteøkning p.g.a. økt akkord, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid osv. har betydning.

For bygge- og anleggsvirksomhet under ett ble det registrert en gjennomsnittlig årslønnsvekst på 4,3 prosent fra 1995 til 1996. Ettersom antall timer steg sterkest i byggevirksomhet, hvor lønnsnivået er lavere enn i anleggsvirksomhet, økte timefortjenesten i området under ett svakere enn både byggevirksomhet og anleggsvirksomhet isolert sett. Lønnsveksten fra 1. kvartal 1996 til 1. kvartal 1997 er 5,2 prosent.

- *For LANDTRANSPORT som blant annet omfatter rutebilselskaper, grossistbedrifter, spedisjonsfirmaer, oljeselskaper m.v. økte årslønn fra 1995 til 1996 med 5,2 prosent, mot 2,4 prosent året før.*

Lave tariff tillegg i 1995 særlig innenfor rutebils sektoren, ble avløst av om lag dobbelt så høye bransjevisse tillegg i 1996. I store deler av rutebils sektoren er det desuten innført nye lønns systemer.

Tallene for 1. kvartal 1997 viser en vekst på 6,3 prosent fra samme kvartal året før. Bare en liten del av landtransport har rett til lokale tillegg. Med bakgrunn i de tillegg som ble gitt i tariff oppgjøret for 1997 og annen lønnsvekst på samme nivå som i 1996, vil lønnsveksten fra 1996 til 1997 bli i underkant av 3,5 prosent.

- *I OLJEVIRKSOMHETEN, OFFSHORE i alt, som omfatter offshorearbeidere i operatørselskaper og oljeboringsbedrifter, oljeservicebedrifter samt offshorearbeidere i industri og bygge- og anleggsvirksomhet økte årslønn med 4,4 prosent fra 1995 til 1996.*

De siste årene har gjennomsnittlige diverset tillegg dempet lønnsveksten betydelig. Denne effekten har stoppet opp mot slutten av 1996 og i begynnelsen av 1997. Veksten fra 1. kvartal 1996 til 1. kvartal 1997 var 5,4 prosent.

Lønnsdannelse i oljevirksomhet, offshore

Den vesentligste økningen i lønnsveksten gjennom året i oljevirksomheten, offshore kommer normalt 1. januar, blant annet gjennom systemet for ansiennitetstillegg.

Gjennomsnittstallene for lønnsveksten innenfor oljesektoren, offshore gjenspeiler ofte i større grad endringer i sysselsettingen. Oppgjørsformer med ulike reguleringstidspunkter og lønnseffekter som følge av store endringer i antall arbeidstakere, fører til at lønnsveksten for enkelte år ikke er helt sammenlignbare med lønnsvekst for andre områder.

Diversetillegg, som også omfatter offshoret tillegg, utgjør mer enn $\frac{1}{3}$ av lønnen. De store lønnsforskjellene med og uten diversetillegg, gjenspeiler i tillegg sysselsettingsvridninger mellom utførte offshoretimer i oljeselskapene og utførte offshoretimer innenfor industri og bygge- og anleggsvirksomhet.

3.2.2 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter.

- For FUNKSJONÆRENE i NHO-bedrifter (industri, bergverk, transportvirksomhet, bygge- og anleggsvirksomhet, oljevirksomhet og hotell- og restaurantervirksomhet) økte årslønnen fra 1995 til 1996 med 4,3 mot 3,7 prosent året før.

Beregningene over årslønnsveksten baserer seg på statistikk per 1. september, opplysninger fra bedriftene om lønnsreguleringstidspunkter og beregning av eventuelle alderseffekter. Den registrerte gjennomsnittlige månedslønnen økte med 4,7 prosent fra 1. september 1995 til 1. september 1996, basert på statistikk for bedrifter som er med i statistikken i begge årene, mot 3,8 prosent året før.

Lønnsvekst som skyldes at *aldersgrupper* med noe høyere lønnsnivå utgjør en relativ større del av funksjonærmassen har blitt stadig mindre og er praktisk talt null i 1996. Lønnsoverhenget inn i 1997 er beregnet til 1,9 prosent.

For funksjonærene i industri var lønnsveksten fra 1. september 1995 til 1. september 1996 4,7 prosent. Årslønnsveksten er beregnet til 4,3 prosent fra 1995 til 1996, mot 3,8 prosent året før. Lønnsoverhenget inn i 1997 er beregnet til 1,8 prosent.

For ledende funksjonærer (i alle bransjer) var lønnsøkningen fra 1. september 1995 til 1. september 1996 5,3 prosent. Årslønnsveksten for denne gruppen er beregnet til 4,7 prosent fra 1995 til 1996. Lønnsoverhenget inn i 1997 er beregnet til 2,2 prosent.

Ledende industrifunksjonærer utgjør vel halvparten av alle ledende funksjonærer i NHO-området. Utenfor industrien er det først og fremst i oljevirksomhet og bygge- og anleggsvirksomhet ledende funksjonærer utgjør et visst antall. Ledende funksjonærer innenfor industrien har hatt en noe sterkere årslønnsvekst enn alle ledende funksjonærer på 4,8 prosent fra 1995 til 1996, men noe lavere vekst fra 1. september 1995 til 1. september 1996 på 5,2 prosent. I 1995 var veksten for ledende industrifunksjonærer 0,3 prosentpoeng sterkere enn for alle ledende.

3.2.3 Lønnskostnader i NHO-bedrifter

Tabell 3.5 viser utviklingen fra 1990 til 1997 for de «obligatoriske» indirekte personalkostnadene.

Lønn under sykdom betalt av bedriftene bygger på innberetninger i forbindelse med NHOs kvartalsvise fraværstatistikk for industriarbeidere. Fraværskostnadene bidro til en betydelig reduksjon av lønnskostnadene for industriarbeidere fra 1988 til 1994. Fra 1995 og inn i 1997 har sykefraværskostnadene for bedriftene steget, noe som igjen øker bidraget til de totale lønnskostnadene.

Flere bevegelige helligdager på ukens 5 første dager økte timelønnskostnadene noe både i 1995 og 1996 i forhold til året før, men går noe ned i 1997.

Endringene av innkrevingssystemet for LO-NHO-ordningene (AFP-førtidspensjoneringsordning, Sluttvederlagsordning og Opplysnings- og utviklingsfondet) fra 1. januar 1996 fra premie i forhold til lønnssum til en noe lavere pris per ansatt (avhengig av arbeidstid), reduserte gjennomsnittlig utslag for året 1996. Utvidet adgang til AFP fra slutten av 1997 vil først gi utslag for 1998.

Endringer i regelverket for yrkesskadeforsikring er ikke tatt med i beregningene i tabell 3.5. Disse kostnadene er obligatoriske ordninger, men det finnes ennå ikke statistikk av tilstrekkelig kvalitet til presise anslag for industriarbeidere. Tall fra Norsk Forsikringsforbund tyder på en gjennomsnittlig premie per person i 1995 på ca. 0,3 prosent av lønn for arbeidet tid for alle funksjonærer og arbeidere i alle sektorer i Norge. Ordningen ble obligatorisk fra 1991, og premiesatsene har avtatt betydelig siden 1991 og 1992. Enkeltundersøkelser fra NHO med basis i premiesatser i forsikringsselskaper tyder på at premien for industriarbeidere er betydelig høyere enn for gjennomsnittet for alle arbeidstakere fordi flere grupper er plassert i høyere fareklasser.

I tillegg til de indirekte personalkostnader som er med i tabell 3.5, vil bedriftene ha kostnader ved bedriftsvise ordninger. Det kan drøftes i hvor stor grad slike ordninger skal tas med i de indirekte personalkostnadene eller bør betraktes som driftskostnader for øvrig. I tabell 3.5 har vi fulgt internasjonale standarder for de «obligatoriske» personalkostnader i Norge. De bedriftsvise og mer frivillige ordningene er ikke med i oppstillingene.

Tabell 3.9: «Obligatoriske» indirekte personalkostnader fordelt på kostnadskomponenter. I prosent av timefortjenesten per arbeidet time. Anslag for 1997

	1990	1992	1994	1995	1996	1997
Indirekte personalkostnader per arbeidet time	42,0	39,6	36,2	37,5	38 ¹ ₋₄	37 ³ ₋₄
Lønn for <i>bevegelige hellig- og høytidsdager</i>	4,3	3,4	3,0	3,9	4,3	3,9
Lønn under <i>sykdom og permisjon</i>	5,8	5,1	5,0	5,4	5 ¹ ₋₂	...
<i>Feriepenger</i> ¹⁾	11,8	11,6	11,5	11,6	11,8	...
<i>Obligatoriske avgifter:</i>						
Arbeidsgiveravgiften til Folketrygden: Satsene	18,8	18,3	15,3	15,2	15,3	15,3
Økt beregningsgrl. (pensjonspremier o.l.) ²⁾	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	...
«LO/NHO-ordningene»	0,9	0,7	1,1	1,1	0,9	...

- 1) Feriepengene er beregnet påløpt. Feriepengene er beregnet i prosent av arbeidet tid og omfatter både feriepenge av sykefravær i arbeidsgiverperioden (14 dager) og permisjonsfravær. I tillegg er bedriftenes feriepenge for femte ferieuke for eldre arbeidstakere (over 60 år) tatt med.
- 2) Lavlønnsfond (avviklet 1992), Opplysnings- og utviklingsfond, Sluttvederlagsordning og AFP-ordningen.

Kilde: NHO og Beregningsutvalget.

3.2.4 Lønnsutviklingen i andre områder i næringsvirksomhet

I utvalgets rapport fra januar i år ble det gitt anslag på årslønnsveksten fra 1995 til 1996 for en del grupper i privat virksomhet utenom LO/NHO-området. For de grupper det ikke forelå lønnsstatistikk for, ble anslagene i hovedsak gjort på grunnlag av overhenget til 1996, oppgaver over tariff tillegg i 1996 og anslag på lønns glidning i 1996. I denne rapporten er anslagene oppdatert på grunnlag av lønnsstatistikk for 1996.

For de grupper slike beregninger er gjort, er lønnsvekst som skyldes endringer i aldersstrukturen lagt til 1. juli 1996. Denne form for glidning er dermed lagt til samme dato som i de foregående år. Ved å legge denne lønnsveksten til 1. juli, gir det samme resultat som en jevn fordeling over året.

I *hoteller og restauranter* steg den gjennomsnittlige timefortjenesten for fastlønte (heltid og deltid) etter NHOs lønnsstatistikk med 6,0 prosent for menn og kvinner under ett fra oktober 1995 til oktober 1996.

For heltidsansatt prosentlønnen serveringspersonale steg den gjennomsnittlige timefortjenesten med 5,5 prosent for voksne menn og kvinner under ett fra perioden 1. mai 1995 – 31. oktober 1995 til 1. mai 1996 – 31. oktober 1996, mens dagsfortjenesten i den samme perioden økte med 6,5 prosent.

For både prosentlønte og fastlønte ble det fra 1. mai 1996 gitt et generelt tillegg på kr 1,50 per time. Videre ble det for fastlønte gitt et lavlønnstillegg også på kr 1,50 per time og minstelønnssatsene ble hevet med ytterligere kr 2,- per time. Det ble også gjort endringer i fagarbeidertillegget, uniformstillegget m.m. Videre ble det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1996 på kr 0,42 per time.

Gjennomsnittlig årslønnsvekst per årsverk (heltid og deltid) for prosentlønte er beregnet til 3,2 prosent fra 1995 til 1996.

For alle fastlønte som utfører ca 85 prosent av timene, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1995 til 1996 til 4,7 prosent.

For fastlønte og prosentlønte under ett (heltid og deltid) har utvalget beregnet økningen i lønn per årsverk fra 1995 til 1996 til 4,3 prosent. Andelen arbeidete timer for prosentlønte med høyt lønnsnivå har gått ned. Dette forholdet trekker ned gjennomsnittlig lønnsvekst for hele området under ett.

For alle unntatt prosentlønnen serveringspersonale ble det fra 1. april 1997 gitt et generelt tillegg på kr 1,80 per time. Dessuten ble minstelønnssatsene økt med kr 0,50 per time. Videre blir det gitt et garantitillegg fra 1. oktober 1997.

Overhenget til 1997 for fastlønte er beregnet til 2,2 prosent. Sammen med de sentrale tariff tilleggene fra 1. april, gir dette en årslønnsvekst fra 1996 til 1997 på om lag 4 prosent for fastlønte. I tillegg kommer garantitillegget 1. oktober 1997 og eventuell lønnsglidning.

I *forretnings- og sparebanker* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,6 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1995 til 1. september 1996. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,1 prosentpoeng.

I oppgjøret våren 1996 ble det gitt et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 2,9 prosent fra 1. mai. I tillegg ble det gitt et engangstillegg på noen lavere trinn, beregnet til å utgjøre 0,1 prosent. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,5 prosent 1. januar og 0,9 prosent 1. juli 1996.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1996, anslått til 1,3 prosent, lønnstilleggene fra 1. januar, 1. mai og 1. juli 1996 og lønnsøking som skyldes endringer i aldersstrukturen, vil gi en årslønnsvekst på 4,7 prosent fra 1995 til 1996.

I oppgjøret våren 1997 ble det gitt et gjennomsnittlig generelt tillegg på 2,0 prosent fra 1. mai. Ifølge opplysninger fra Bankenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 0,6 prosent 1. januar 1997.

Overhenget til 1997, beregnet til 1,5 prosent, og de sentrale tillegg i 1997, gir en årslønnsvekst på vel $2\frac{3}{4}$ prosent fra 1996 til 1997. I tillegg kommer lokale tillegg 1. januar og 1. juli 1997 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1995 til 1996 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 1,1 prosentpoeng.

I *forsikringsvirksomhet* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,5 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1995 til 1. september 1996. Herav utgjør endringer i alderssammensetningen 0,3 prosentpoeng.

I oppgjøret våren 1996 ble det gitt et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 2,9 prosent fra 1. mai. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,2 prosent 1. januar 1996.

Utvalget har beregnet at overhenget til 1996, anslått til 0,7 prosent og lønnstilleggene i 1996, gir en årslønnsvekst på 4,1 prosent fra 1995 til 1996.

I oppgjøret våren 1997 ble det gitt et generelt tillegg til alle på 2,0 prosent fra 1. mai. I følge opplysninger fra Forsikringsselskapenes Arbeidsgiverforening utgjorde lokale tillegg 1,1 prosent 1. januar 1997.

Overhenget til 1997, beregnet til 1,1 prosent, og de sentrale tillegg i 1997, gir en årslønnsvekst på knapt $2\frac{1}{2}$ prosent fra 1996 til 1997. I tillegg kommer lokale tillegg 1. januar og 1. juli 1997 og annen glidning (strukturendringer). Fra 1995 til 1996 utgjorde bidraget til årslønnsveksten fra lokale tillegg og strukturendringer 1,5 prosentpoeng.

I *varehandel* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for heltidsansatte med 5,6 prosent for menn og kvinner under ett fra 1. september 1995 til 1. september 1996.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1996 enighet om et gjennomsnittlig generelt tillegg fra 1. april på kr 447 per måned eller kr 2,75 per time. I tillegg ble minstelønnssatsene gjennomgående økt med ytterligere kr 1,- per time, noe som gjennomsnittlig slo ut med om lag kr 0,25 for hele området.

For varehandelen under ett har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 1995 til 1996 til 5,3 prosent. I rapport nr. 1 1997 (NOU 1997:13) ble årslønnsveksten anslått til $4\frac{1}{2}$ prosent basert på overhenget til 1996, de sentrale lønnstilleggene i 1996 og en antakelse om lønnsglidningen i 1996.

I avtalen mellom Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon ble det i oppgjøret våren 1997 enighet om et gjennomsnittlig tillegg fra 1. april på kr 1,50 per time.

For varehandelen under ett er overhenget til 1997 beregnet til 1,7 prosent. Deresom avtalen mellom HK og HSH blir retningsgivende for hele varehandelen, utgjør tariff tilleggene våren 1997 om lag 1 prosent på årsbasis. Samlet bidrar dette til en årslønnsvekst på $2\frac{3}{4}$ prosent fra 1996 til 1997. Fra 1995 til 1996 bidro lønnsglidningen til årslønnsveksten med 1,8 prosentpoeng.

Forretningsmessig tjenesteyting omfatter ansatte i virksomheter som driver med regnskapsføring, revisjon, databehandling, arkitektvirksomhet og byggeteknisk konsulentvirksomhet. Dessuten er også ansatte innen teknisk virksomhet og annonse- og reklamevirksomhet med. Felles for de fleste bedriftene i denne statistikken er at de ansatte ikke får sine lønninger regulert gjennom landsomfattende tariffavtaler. Fra 1. september 1995 til 1. september 1996 steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten med 4,6 prosent for menn og kvinner under ett. Utvalget har beregnet årslønnsveksten fra 1995 til 1996 til 4,0 prosent.

En har foreløpig ingen oversikt over lønnstillegg i 1997 i forretningsmessig tjenesteyting. Overhenget til 1997 har utvalget beregnet til 1,9 prosent.

I *innenriks sjøfart* steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for voksne sjømenn med 0,6 prosent fra november 1994 til november 1995. Den gjennomsnittlige hyren steg med 1,7 prosent i det samme tidsrommet. Det foreligger ikke lønnsstatistikk for 1996.

I oppgjøret våren 1997 ble det fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 1,80 per time.

3.2.5 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

Lønnsstatistikken for statstilsatte per 1. oktober 1996 omfattet 167 590 arbeidstakere som utførte 152 544 årsverk. Lønnsveksten per årsverk fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996 var på 5,0 prosent. For heltidstilsatte var økningen 4,9 prosent i samme periode. For heltidstilsatte menn var økningen 4,7 prosent, og for kvinner 5,5 prosent. Virkningen av sentrale justeringsforhandlinger per 1. august 1996 og lokale forhandlinger per 1. september 1996 er ikke med i statistikktallene. På den annen side ble resultatene fra slike oppgjør i 1995 først registrert 1. oktober 1996. Årslønnsveksten fra 1995 til 1996 er på grunnlag av lønnsstatistikk per 1. oktober 1996 beregnet til 4,4 prosent. I rapport nr. 1 1997 (NOU 1997:13) ble årslønnsveksten anslått til 4¹/₄ prosent basert på en prognose over lønnsutviklingen fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996.

I hovedoppgjøret våren 1996 ble staten, LO Stat, Akademikernes Fellesorganisasjon, Yrkesorganisasjonenes sentralforbund – Seksjon stat og Norsk Lærerlag enige om følgende:

- et generelt tillegg fra 1. mai 1996 på kr 6 000 per år på alle trinn på hovedlønnsstabellen. Dette utgjorde 2,7 prosent gjennomsnittlig lønnsvekst for de statsansatte.
- en avsetning på 1,3 prosent per dato til sentrale justeringsforhandlinger med virkning fra 1. august 1996. Hensynet til virksomhetenes rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer, skulle ivaretas i disse forhandlingene. Partene ble enige om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier. Resultatet fra justeringsforhandlingene viser at kvinner fikk om lag 47 prosent av midlene, mens en proratafordeling tilsier 42 prosent.
- en avsetning på 0,45 prosent per dato til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september. Av dette utgjorde 0,1 prosent lønnsmidler som blir ledige p.g.a lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale parter tilrådte at forhandlingene skulle gi kvinner en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.

I oppgjøret mellom staten og Norsk Politiforbund/Lensmannsetatens Landslag ble det enighet om de samme tillegg som for statsansatte ellers.

I lønnsforhandlingene for 2. avtaleår våren 1997 ble det gitt følgende tillegg:

- med virkning fra 1. mai 1997 gis et generelt tillegg på kr 2 500 per år på samtlige trinn. Ulempetillegg m.m. ble ikke regulert. I tillegg ble det foretatt tekniske justeringer fra lønnstrinn 7 til og med lønnstrinn 24. Samlet utgjorde lønnsendringene 1,1 prosent per 1. mai.
- det avsettes en pott på 1,2 prosent per 1. august 1997 til sentrale justeringsforhandlinger. I de sentrale justeringsforhandlingene skal det tas hensyn til virksomhetenes rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer. Kvinner skal ha en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.
- med virkning fra 1. august 1997 skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,55 prosent av lønnsmassen. Av dette utgjør 0,1 prosent lønnsmidler som blir ledige p.g.a lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere. De sentrale parter tilrår at partene lokalt gjennomgår lønnsrelasjonene og lønnsutviklingen for å rette opp kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivå. Kvinner bør få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier.
- det gjennomføres en avtalefestet pensjonsordning (AFP) med rett til å fratre med pensjon ved fylte 63 år fra 1.10.97 og ved fylte 62 år fra 1.03.98, etter de

regler som er avtalt for AFP mellom LO og NHO.

Overhenget i staten inn i 1997 er beregnet til 2,1 prosent. Sammen med de avtalte tilleggene i 1997 gir dette en årslønnsvekst fra 1996 til 1997 på om lag 3¹/₂ prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1995 til 1996 bidro lønnsglidningen til årslønnsveksten med 0,2 prosentpoeng.

Tabell 3.10: Årslønn for en del grupper i staten. Nivå og vekst

	Gjennomsnittslønn			Vekst fra		Heltidstilsatte per 1.10.96
	1994*	1995	1996	1994-95	1995-96	
Kontorstillinger ¹⁾	164 928	170 076	178 184	3,1	4,8	6 706
Fagarbeidere ²⁾	198 216	203 996	209 420	2,9	2,7	5 794
Saksbehandlere ³⁾	206 800	210 580	218 556	1,8	3,8	26 382
Lederstillinger ⁴⁾	293 636	303 042	314 955	3,2	3,9	1 239

Merknad: Lokale forhandlinger på 0,45 prosent av lønnsmassen per 1.9.96 og justeringsoppgjøret på 1,3 prosent av lønnsmassen med virkning fra 1.8.96 er ikke med i lønnsvekstberegningene ovenfor. På den annen side ble resultatene fra slike oppgjør i 1995 først registrert 1. oktober 1996.

1) Omfatter hele lønnsplanen for kontorstillinger.

2) Omfatter gjennomgående fagarbeider m/fagbrev stillingskode 1203.

3) Omfatter hele lønnsplanen for saksbehandlere.

4) Omfatter underdirektør, byråsjef og avdelingsdirektør.

- Gjennomsnittslønn for 1994 er endret da Televerket og Postgiro gikk ut av det statlige tariffområdet i 1994.

Kilde: Planleggings- og samordningsdepartementet

Skoleverket

Lønnsstatistikken for skoleverket per 1. oktober 1996 omfattet 88 939 arbeidstakere som utførte 78 327 årsverk. Lønnsveksten per årsverk fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996 var 4,9 prosent. Lønnsveksten for heltidstilsatte var 4,5 prosent, herav 4,7 prosent for kvinner og 4,4 prosent for menn. Virkningen av sentrale justeringsforhandlinger per 1. august 1996 og lokale forhandlinger per 1. september 1996 er ikke med i statistikk tallene. På den annen side ble resultatene fra slike oppgjør i 1995 først registrert 1. oktober 1996. Den gjennomsnittlige årslønnsveksten i skoleverket fra 1995 til 1996 er beregnet til 4,1 prosent.

Elementene bak lønnsveksten i skoleverket fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996 følger de samme hovedtrekk som for statstilsatte. Elementene i lønnsoppgjøret for staten per 1. mai 1997 vil være gjeldende også for skoleverket.

Kommunene

Ifølge lønnsstatistikk fra Kommunenes Sentralforbund steg den gjennomsnittlige månedsfortjenesten for kommunale arbeidstakere inklusive ansatte i helsevesen og sosial omsorg, men eksklusiv skoleverket og ansatte som er timelønnte med 5,5

prosent per årsverk fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996. Ansatte i Oslo er ikke med i disse lønnsveksttallene. Lønnsutviklingen inkluderer ikke resultatet av de lokale forhandlinger med virkningsdato 1. oktober 1996 på 0,5 prosent. Årslønnsveksten for 1995-96 i tabell 3.1 er korrigert for dette.

I oppgjøret våren 1996 ble det med virkning fra 1. mai 1996 enighet om et generelt kronetillegg på lønnsregulativet på kr 6 000 per år. Dette utgjorde 3,1 prosent per 1. mai. I tillegg ble det avsatt en pott på 1,8 prosent til sentrale justeringer med virkning fra 1. august. Til lokale forhandlinger ble det avsatt 0,5 prosent med virkning fra 1. oktober.

Årslønnsveksten fra 1995 til 1996 er på grunnlag av lønnsstatistikk per 1. oktober 1996 beregnet til 4,4 prosent. I rapport nr. 1 1997 (NOU 1997:13) ble årslønnsveksten anslått til 4¹/₄ prosent basert på en prognose over lønnsutviklingen fra 1. oktober 1995 til 1. oktober 1996.

I oppgjøret våren 1997 ble det med virkning fra 1. juni enighet om et generelt kronetillegg på lønnsregulativet på kr 2 500 per år. Ansatte med årslønn fra kr 147 200 (lønnstrinn 7) til kr 199 900 (lønnstrinn 24) fikk et ekstra lønnstillegg som varierte fra kr 100 til kr 900. Samlet utgjør dette 1,3 prosent per 1. juni. I tillegg ble det avsatt en pott til lokale forhandlinger på 0,72 prosent fra 1. november 1997.

Overhenget til 1997, beregnet til 2,6 prosent, og de avtalte lønnstilleggene i 1997 gir et bidrag til årslønnsveksten fra 1995 til 1996 på om lag 3,5 prosent. I tillegg kommer lønnsglidningen. Fra 1995 til 1996 er bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten beregnet til 0,3 prosentpoeng.

3.2.6 Lønnsutviklingen for ledere

Tabell 3.11: Lønnsutviklingen for ledere i noen områder

	NHO- bedrifter	Varehand- l	Forretning s- og spareb.	Forsikring	Forretn.m essig tj.yting	Staten ¹⁾	Kommune ne
1990-91	5,6	6,9	3,6	4,7	4,7	3,8	4,1
1991-92	4,3	4,3	2,5	3,4	4,1	2,4	1,7
1992-93	3,6	2,9	3,1	4,1	3,1	2,1	2,3
1993-94	3,4	1,7	3,8	5,6	1,8	2,4	2,3
1994-95	3,8	4,1	5,3	3,6	2,6	3,2	3,7
1995-96	4,7	4,0	5,6	1,8	5,0	3,9	3,3
1990-96	28,2	26,3	26,4	25,5	23,2	19,2	18,7
Gj.sn pr år	4,2	4,0	4,0	3,9	3,5	3,0	2,9
Årslønn 1996	419 200	352 100	391 700	410 100	401 100	315 000	308 900

1) Omfatter ikke personer på lederlønnskontrakt i staten.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Personene som inngår i de enkelte gruppene i tabellen, har lederansvar på et relativt høyt nivå. Imidlertid er ikke gruppene direkte sammenliknbare. Sammensetningen av gruppene har også endret seg over tid.

Fra 1995 til 1996 er det ledere i forretnings- og sparebanker som har hatt den sterkeste lønnsveksten. Ledere i NHO-bedrifter har hatt den høyeste gjennomsnittlige lønnsveksten i den perioden tabellen dekker.

3.3 LØNNSOEVERHENGET

Tabell 3.12: Lønnsoverhenget i en del områder

Område/gruppe:	1996	1997
Timelønnte i alt i NHO-bedrifter	1,0	1,6
Herav: timelønnte i industrien	1,2	1,6
Funksjonærer i NHO-bedrifter	1,6	1,9
Varehandelen	1,3	1,7
Forretnings- og sparebanker	1,3	1,5
Staten	1,5	2,1
Kommunene	1,0	2,6
Veid gjennomsnitt ¹⁾	1,2	2,0

1) Omfatter noen flere grupper enn de som er med i tabellen.

Kilde: Beregningsutvalget

Overhenget til 1997 for alle gruppene i tabell 3.8 er noe høyere enn til 1996, særlig gjelder dette i kommunene. Overhenget til 1997 varierer fra 1,5 prosent for ansatte i forretnings- og sparebanker til 2,6 prosent for kommuneansatte. For statsansatte er overhenget 2,1 prosent og for timelønnte i industrien 1,6 prosent.

Samlet overheng til 1997 kan beregnes til 2,0 prosent. Samlet overheng til 1996 for de samme gruppene var 1,2 prosent, og til 1995 1,0 prosent.

Lønnsoverhenget

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper ved tariffoppgjør. Det utarbeides ikke statistikk per 31. desember eller 1. januar for noen grupper. Overhenget må derfor anslås. For timelønnte i NHO-bedrifter brukes gjerne forholdet mellom lønnsnivået i 4. kvartal og årsgjennomsnittet. For andre grupper må det dels gjøres grove anslag. Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Dette kan ha sammenheng med ulik lønnsvekst forrige år, men kan også ha sammenheng med at lønnstilleggene kom til ulike tider gjennom året. Lønnstillegg som gis sent i året,

fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. For de fleste gruppene har vi god oversikt over tidspunktene for tariff tillegg. Vi vet imidlertid mindre om når annen lønnsutvikling skjer.

3.4 LØNNSUTVIKLINGEN FOR KVINNER OG MENN

Lønnsbegrepet

I dette avsnittet har en i hovedsak lagt til grunn samme lønnsbegrep som ellers i "*Lønnsutviklingen i senere år*" i kapittel 3, dvs time- eller månedsfortjenesten eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Videre er timelønnen for arbeidere i NHO-bedrifter omregnet til 37,5 time, se vedlegg 3. Forskjellen mellom kvinners og menns timefortjeneste reduseres med vel 1 prosentpoeng dersom en går fra uomregnede til omregnede tall.

Utvikling i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn

Tabell 3.9 og 3.10 viser lønnsutviklingen for *heltidsansatte* kvinner og menn. I tabell 3.9 presenteres hovedgruppene, mens det i tabell 3.10 er foretatt oppsplitting innenfor disse og tatt med flere enkeltgrupper.

Utviklingen fra 1995 til 1996

Tabell 3.9 viser fortsatt tilnærming mellom kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn fra 1995 til 1996 for hovedgruppene vi har tall for, med unntak for forretnings- og sparebankene. Her har forskjellen mellom kvinne- og mannlønninger økt svakt fra 1994 til 1996.

Tabell 3.10 viser samme hovedbilde, med fortsatt tilnærming innenfor de fleste enkeltgruppene vi har tall for fra 1995 til 1996. Unntakene synes å være gruppene behandling av klienter, landtransport og statsansatte i ytre etater.

Utviklingen fra 1980 til 1996

Tabell 3.9 viser at det i perioden 1980-96 i gjennomsnitt har vært en bedring i kvinners relative lønnsnivå innen alle de hovedgruppene vi har tall for. Sterkest har tilnærmingen vært blant funksjonærene i NHO-bedrifter – det området hvor forskjellene i utgangspunktet var størst. Innenfor skoleverket, hvor forskjellene var minst i 1980, har tilnærmingen vært svakest. Dette bildet er endret i siste del av perioden. Fra 1990 har tilnærmingen vært sterkere innen skoleverket enn for funksjonærer i NHO-bedrifter.

Det er fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn hovedgruppene imellom. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I forretnings- og sparebanker er f.eks alle ansatte med, mens bare timelønte er med i industrien – en arbeidstakergruppe preget av mindre stillingsmessig spredning.

Tabell 3.13: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store områder. Heltidsansatte.

											Årslønn 1996		Kvin nean del 1996 2)
	1980	1984	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996	Men n Kr	Kvin ner Kr		
Timelønnte i industrien i NHO-bedrifter	84,0	86,6	87,5	89,7	90,3	90,5	90,5	90,4	90,6	2132 00	1931 00	17	
Funksjonærer i NHO- bedrifter	65,2	68,7	71,6	73,5	74,8	75,3	75,5	75,9	76,5	3037 00	2323 00	27	
Varehandelen ³⁾	74,5	76,5	76,6	78,9	79,9	80,5	81,4	82,3	82,4	2380 00	1961 00	34	
Forretnings- og spare- banker	74,8	78,6	78,8	81,4	83,3	83,7	84,0	83,8	83,5	2684 00	2241 00	48	
Statsansatte ⁴⁾	80,9	84,0	83,3	84,8	87,0	88,0	88,3	88,9	89,7	2386 00	2139 00	35	
Skoleverket	88,0	90,9	89,0	89,6	90,7	91,6	92,3	92,8	93,1	2495 00	2324 00	50	
Ansatte i kommunene	83,3	87,4	88,9	89,8	90,9	91,0	91,6	92,3	92,5	2208 00	2043 00	57	

1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

3) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detalj-handel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

4) Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.14: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i en del næringer/grupper. Heltidsansatte.

							Årslønn 1996		
							Menn	Kvinner	Kvinneandel 1996 ²⁾
	1990	1992	1993	1994	1995	1996	Kr	Kr	
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	74,6	75,0	75,6	75,9	76,3	77,1	296 600	228 700	24
Varehandel ³⁾ :									
Kontorfunksjonærer	70,6	71,5	72,0	72,6	72,9	73,1	295 000	215 700	49
Butikkfunksjonærer	83,3	85,1	85,5	86,7	87,7	88,6	197 500	174 900	53

Tabell 3.14: Gjennomsnittlig årslønn¹⁾ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i en del næringer/grupper. Heltidsansatte.

	1990	1992	1993	1994	1995	1996	Årslønn 1996		Kvinn eandel 1996 ²⁾
							Menn Kr	Kvinn er Kr	
Lagerfunksjonærer	88,1	89,3	90,0	90,1	90,4	91,0	199 300	181 300	10
Landtransport (arbeidere)	93,4	93,8	93,8	94,8	94,9	94,8	189 700	179 800	6
Hotell og restaurant	-	89,6	91,8	91,5	92,2	92,0	185 200	170 300	61
Forretningsmessig tj. yting	71,1	72,2	72,6	73,8	74,9	76,1	313 600	238 600	32
Forsikring	70,7	71,8	71,3	71,8	72,4	74,1	320 700	237 500	49
Interesseorganisasjoner	73,4	76,4	77,6	78,5	78,8	79,2	295 400	234 100	56
Kommunene:									
Behandling av klienter	75,2	76,2	76,7	77,4	78,3	76,9	285 300	219 500	77
Forretningsdrift	-		86,6	87,3	87,7	88,0	229 200	201 700	19
Statsansatte ⁴⁾ :									
Sivile ytre etat	84,3	85,9	86,1	86,1	87,4	87,1	245 700	214 000	42
Anleggs- og næringsdrift	86,9	88,6	89,8	88,9	90,7	91,4	222 600	203 500	28

1) Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

2) Basert på tall fra lønnsstatistikken for de enkelte grupper.

3) Fra og med 1990 omfatter lønnsstatistikken for ansatte i varehandelen i prinsippet alle bedrifter i engros- og detaljhandel som sysselsatte 5 eller flere personer medregnet eiere, og ikke 3 eller flere som tidligere.

4) Særlig etter 1988 er enkelte statsetater omorganisert til stiftelser og aksjeselskap og er tatt ut av statistikkgrunnlaget.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Et veid gjennomsnitt av gruppene som inngår i tabell 3.9 og 3.10 (hvor sysselsettingen er brukt som vektor), viser at samlet sett utgjorde heltidsansatte kvinners lønn om lag 86,5 prosent av heltidsansatte menns lønn i 1996. I 1991 var andelen knapt 85 prosent. Vi ser ikke samme grad av tilnærming i kvinne- og mannslønninger når gruppene sees under ett som når vi ser på dem enkeltvis. Gruppene som inngår omfatter om lag 60 prosent av alle heltidsansatte.

Vi har ikke noe godt mål for lønnsforskjellen mellom *alle* kvinner og menn under ett. Levekårsundersøkelsen 1995 viser at gjennomsnittlig timelønn (inkludert overtidbetaling) for kvinner utgjorde 79,7 prosent av gjennomsnittlig timelønn for menn, mens Levekårsundersøkelsen 1991 viste en andel på 81,3 prosent².

Forhold som kan forklare forskjellen mellom Levekårsundersøkelsen og resultatet av sammenveilingen av tabell 3.9 og 3.10, er bl a at Levekårsundersøkelsen ink-

luderer overtid, mens det lønnsbegrep vi bruker i denne rapporten som nevnt ikke har med overtid. Videre inkluderer også Levekårsundersøkelsen deltidsansatte, som i stor grad er kvinner. Lønnsutviklingen for deltidsansatte i forhold til heltidsansatte og endringer i gjennomsnittlig arbeidstid for deltidsansatte kan gi andre relative lønnsforskjeller enn de som framkommer i tabell 3.9. Det er dessuten knyttet usikkerhet til disse resultatene fra Levekårsundersøkelsen, fordi den er en utvalgsundersøkelse og basert på opplysninger direkte fra inntektstakerne.

Erling Barth ved Institutt for samfunnsforskning (ISF) har sett nærmere på Levekårsundersøkelsene. Etter enkelte statistiske korreksjoner av grunnlagsmaterialet³, finner han et brutto lønnsgap på 18,1 prosent i kvinners disfavør i 1991, mot 17,3 prosent i 1995. Dette indikerer at det reelt sett har vært en svak tilnærming i løpet av perioden på arbeidsmarkedet i alt. Endringen fra 1991 til 1995 er imidlertid svært liten.

Når det tas hensyn til utdanningslengde og yrkeserfaring er «netto lønnsgap» mellom kvinner og menn så og si uendret i perioden (reduert fra hhv 15,4 prosent til 15,2 prosent). Tas det i tillegg hensyn til bransje, går gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn ned fra 14,3 prosent i 1991 til 11,7 prosent i 1995. Mao: innenfor samme bransje er lønnsgapet mellom kvinner og menn med like lang erfaring og utdanning redusert. Gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn på arbeidsmarkedet sett under ett reduseres altså mindre enn lønnsforskjellen innen enkeltbransjer tilsier. Dette innebærer at det har skjedd bransjeforskyvninger og sysselsettingsendringer som motvirker den tilnærming i lønn som finner sted innenfor enkeltbransjer.

Vedleggstabell 7-3 viser utviklingen for arbeidere innen en del bransjer i industrien. I store trekk finner vi også innenfor enkeltbransjer fortsatt tilnærming mellom kvinners og menns gjennomsnittlige timefortjeneste fra 1995 til 1996. I treindustrien og i elektrokjemisk industri, som er mannsdominerte bransjer, var det om lag lik gjennomsnittlig timelønn i 1996.

Tabell 3.10 viser at innenfor landtransport, hvor kvinneandelen er lavest, er forskjellen minst mellom kvinners og menns gjennomsnittlige årslønn. Innenfor området behandling av klienter i kommunesektoren – som har den høyeste kvinneandelen – er imidlertid lønnsforskjellen relativt stor. Størst lønnsforskjell fant vi i 1996 blant kontorfunksjonærer i varehandel og blant ansatte i forsikring, grupper som også har en relativt høy kvinneandel.

Flere undersøkelser⁴ har vist at det er en sterk tendens til at lønnsnivået er lavest der en finner den største andelen kvinner. Ser vi spesielt på industrien, viser kolonnene 2 og 3 i vedleggstabell 7-3 at det ikke er en slik entydig sammenheng, men en tendens til at sterkt kvinnedominerte bransjer, som f.eks. konfeksjonsfabrikker og vaskerier og renserier, har lavere gjennomsnittlig lønnsnivå enn de øvrige bransjer. Motsatt ser vi at det gjennomsnittlige lønnsnivået er klart høyere i sterkt mannsdominerte bransjer – som elektrokjemisk industri og grafisk industri. Sjokolade og sukkervareindustrien har nokså lik andel kvinner og menn. Lønnsnivået her er på linje med gjennomsnittet i industrien.

2. I tabellen som publiseres i Levekårsundersøkelsene opereres det med gjennomsnittlig timelønn i hele kroner. Lønnsforskjellen som er beregnet i dette avsnittet bygger på bakgrunnsmateriale hvor ører er med, slik at evt «avrundingseffekter» unngås.

3. Observasjoner uten opplysninger om utdanning, alder og bransjetilknytning er fjernet fra utvalget. Det samme gjelder observasjoner hvor det er oppgitt under 10 eller over 1 000 1990-kroner i timelønn.

4. Bl. a. Marianne Nordli Hansen (ISF): Hva betyr andelen kvinner i et yrke for lønn. Søkelys på arbeidsmarkedet nr 2/94.

Likelønnsstrekk ved lønnsoppgjør

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønns tillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen.
2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønns tilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Nedenfor gis hovedtrekk ved lønnsoppgjørene våren 1997 for noen grupper i privat sektor og for offentlig sektor.

Privat sektor

I de sentrale oppgjøret i LO/NHO-området ble det enighet om følgende tillegg:

- et generelt tillegg på 0,80 kroner per time til alle.
- arbeidstakere i områder som i gjennomsnitt tjener mer enn 185 000 kroner på årsbasis og ikke har rett til lokale forhandlinger, fikk et tillegg på 1,20 kroner per time inklusive det generelle tillegget.
- arbeidstakere i områder som i gjennomsnitt tjener mindre enn 185 000 kroner på årsbasis, fikk 1,50 eller 1,80 kroner per time i tillegg (inkl. det generelle tillegget) avhengig av om det er rett til lokale forhandlinger eller ikke.

De sentrale tilleggene hadde en klar lavlønns- og likelønnsprofil. Som følge av oppgjøret i 1996 fikk en rekke overenskomster i LO/NHO-området mer forpliktende tekst i sine avtaler. Bedriftene skal ivareta likestillingsperspektivet i sin personalpolitikk, og partene på den enkelte bedrift skal gjennomgå sine lokale avtaler for å sikre at disse er i samsvar med likestillingslovens bestemmelser. Arbeidet med å forhandle fram lokale likestillingsavtaler med handlingsplaner skal forsterkes.

I varehandelen ble det gitt et generelt tillegg på 1,20 kroner per time. I tillegg ble det foretatt justeringer av minstelønns satser. Gjennomsnittlig utslag av de samlede tillegg er anslått til kr 1,50 per time. Også i dette området hadde det sentrale oppgjøret en klar lavlønns- og likelønnsprofil.

I forsikring og i forretnings- og sparebanker ble det gitt et generelt prosenttillegg til alle på 2 prosent. Her ble altså mønsteret med kronetillegg i LO/NHO-området og privat sektor for øvrig brutt.

Offentlig sektor

Både i staten og i kommunene ble det gitt et likt generelt kronetillegg til alle. Det ga i gjennomsnitt noe sterkere prosentvis vekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønnsgruppen. I staten ble det avsatt en relativt stor pott til sentrale justeringsforhandlinger og til lokale forhandlinger, hvor partene var enige om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsa. I kommunene ble potten til lokale justeringer forutsatt å gå til bl.a lavlønn, likelønn og oppfølging av nytt stillingsregulativ.

Nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 1997 er gitt i vedlegg 2.

*Undersøkelser av lønnsgapet mellom kvinner og menn**Fordeling av lokale tillegg*

Et partssammensatt utvalg søkte å belyse effekter av lønnsoppgjøret i LO/NHO-området i 1995. I den forbindelse ble det gjennomført en utvalgsundersøkelse (613 medlemsbedrifter) som hadde til hensikt å avklare hvilke konsekvenser det sentrale tariffoppgjøret hadde for de lokale lønnsoppgjørene og for lønnsrelasjoner i den enkelte bedrift.

Ved tariffoppgjøret 1995 ble det i dette området gitt individuelle tillegg med sikte på å sikre lavlønsgrupper, herunder kvinnedominerte grupper. Det ble imidlertid ikke lagt føringer om at kvinner skulle få mer ved lokale forhandlinger enn en proratafordeling skulle tilsi (slik det ble gjort i offentlig sektor). (En nærmere beskrivelse av dette oppgjøret finnes i vedlegg 2 i NOU 1996:4).

Undersøkelsen viste at de lokale parter i dette området i en viss grad gjenopprettet virkningen av de sentrale tilleggene i lokale forhandlinger. I 40 prosent av bedriftene ble lønnsrelasjonene fullstendig opprettet ved fordelingen av bedriftsvis tillegg. I 12 prosent av bedriften ble det gitt høyere tillegg til de som fikk minst gjennom det sentrale oppgjøret uten at lønnsrelasjonene ble fullstendig opprettet. I de resterende 48 prosent av bedriftene ble virkningen av de sentrale tilleggene ikke gjenopprettet. Det var en sterkere tendens til gjenoppretting i store bedrifter enn i små og mellomstore.

Andelen som gjenopprettet lønnsrelasjonene varierte sterkt mellom de ulike bransjene. Gjenopprettingen var minst i nærings- og nytelsesmiddelindustrien – den eneste bransjen med høy kvinneandel. Undersøkelsen viste også at graden av gjenoppretting var høy særlig i mannsdominerte bedrifter (med kvinneandel under 20 prosent).

I bedrifter som hadde gjenopprettet hadde menn en sterkere lønnsvekst enn kvinner. I disse bedriftene fikk man altså økt forskjell mellom kvinners og menns lønnsnivå i stedet for tilnærming. I bedrifter som ikke gjenopprettet lønnsrelasjonene hadde kvinner og menn omtrent samme lønnsutvikling. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at undersøkelsen ble foretatt per dato, og at det etter den tid har skjedd lønnsglidning i området som vi ikke kjenner kjønnsfordelingen i.

I *staten* ble partene ved lønnsoppgjørene både i 1995, 1996 og 1997 enige om at kvinner skulle få en større andel av pottene til sentrale justeringer og lokale forhandlinger enn en proratafordeling tilsa. I 1995 ble kvinner tildelt om lag 52 prosent av midlene i de sentrale justeringsforhandlingene, mens en proratafordeling skulle tilsi 42 prosent. I 1996 fikk kvinner som nevnt omlag 47 prosent av midlene, mens en proratafordeling skulle tilsi 42 prosent.

Det foreligger ennå ikke en samlet oppsummering av resultatet fra de lokale forhandlingene. Det innkomne materialet for 1995 representerer 76 prosent av lønnsmassen i Statens Sentrale Tjenestemannsregister. Kvinners andel av lønnsmassen, sett i forhold til det innkomne materialet, var 34,8 prosent. Av den samlede avsetningen har kvinner fått 36,2 prosent. Kvinner har altså fått mer enn en proratafordeling skulle tilsi både ved de siste års sentrale justeringer, og i de lokale forhandlingene 1995 (for de områdene det foreligger materiale for).

Bente Ingebrigtsen ved SINTEF IFIM har sett på fordelingen av lokale tillegg i 5 kommuner og 3 fylkeskommuner etter at det ble innført et nytt lønssystem i kommunene i 1990⁵. Hun har sammenlignet fordelingen av lokale lønnstillegg til hhv kvinner og menn i 1992 og 1994. I 1994 var det sentrale føringer om at mesteparten

5. Lokal lønn i kommunal sektor. SINTEF, mars 1996.

av tilleggene skulle gis til kvinnedominerte yrker. I 1992 var det ikke lagt noen slike føringer på de lokale forhandlingene.

Totalt oppga 16 prosent av de ansatte at de fikk lokalt lønnstillegg i 1992, og 23 prosent i 1994. Det var en svak – men signifikant – tendens til at en større andel kvinner enn menn fikk lokale tillegg både i 1992 og 1994.

3.4.1 Nærmere om noen av faktorene bak de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn

Privat sektor

For å belyse omfanget av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn basert på de ulike mekanismene som er beskrevet i boks 3.7, er det gjennomført en analyse av individuelle lønnsdata⁶).

Analysen er basert på individuelle lønnsoppgaver for 1990 for vel 440 000 arbeidstakere fordelt på viktige grupper av privat ansatte i norsk økonomi. Analysen er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av gruppene. Resultatene av analysen er oppsummert i vedlegg 7, tabell 7-4.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for disse gruppene, varierer fra 2-6 prosent (i gjennomsnitt) når vi sammenlikner kvinner og menn med samme kvalifikasjoner som arbeider i samme stilling og bedrift. Vedleggstabellen viser at lønnsforskjellene i noen grad har sammenheng med at kvinner og menn er fordelt ulikt på høy- og lavlønsbransjer, men at det er forskjeller i stillingskategori som virkelig betyr noe for lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Prosjektet viste for øvrig at graden av kjønnsatskillelse på stillingsnivå var ganske høy i de sektorer som er undersøkt. Den hadde imidlertid gått noe ned fra 1984 til 1990.

Et prosjekt – *Kjønnsforskjeller i yrkesløp*⁷ – har sett på kjønnsforskjeller i lønns- og karriereløp i et utvalg av private og statseide virksomheter. Virksomhetene som inngår i prosjektet er Samvirke, Freia, Postbanken, Shell Norge, Statoil og Telenor. Forskningsprosjektet omfatter analyser av lønnsutvikling, opprykk og avgang. En har også sett på betydningen av lønn ved ansettelse, permisjoner og deltid. For to av bedriftene Shell og Statoil, er det i tillegg til de kvantitative analyser gjort en fordypningsstudie som bl.a omfatter en gjennomgang av karriereplanleggingssystemer. En hovedkonklusjon i analysen er at de lønnsforskjeller som etableres mellom kjønnene ved ansettelse også synes å fortsette i det videre yrkesløp og at de forsterkes gjennom ulike opprykksjanser senere i yrkesløpet. Det er ikke diskriminering av betydning når det gjelder lønn i samme stilling i samme bedrift.

Data fra senere år for funksjonærgruppen i NHO-bedrifter

En tilsvarende undersøkelse som Petersen, Becken og Snartland gjennomførte er også gjennomført på 1994-, 1995- og 1996-data for funksjonærgruppen i NHO-bedriftene. Mens kvinner i samme stilling og bedrift i 1990 i gjennomsnitt hadde 93,9 prosent av menns lønn, er resultatene for 1994, 1995 og 1996 henholdsvis 95,8, 95,9 og 96,1 prosent. I dette materialet er gjennomsnittsalderen vel 2 år lavere for kvinner enn for menn innenfor samme stilling i samme bedrift. Korrigert for alder, er det derfor sannsynlig at lønnsforskjellen mellom kvinner og menn i samme stilling og

6. Petersen, Becken og Snartland: Levekår i Norge, NOU 1993:17

7. Fra stat til marked. Rapport 97:4, ISF

bedrift innen funksjonærgruppen i NHO-bedriftene var kommet ned mot 3,5 prosent i 1996.

Offentlig sektor

I rapporten *Lønnsforskjeller og lønnssystem i staten*⁸ analyserer Erling Barth og Hang Yin lønnsutviklingen⁹ for statsansatte i perioden 1987-1994. (Her sammenlignes lønnsstrukturen i statlig sektor før og etter innføringen av det nye lønnssystemet i 1991, som ga større lokal handlefrihet/desentralisering av lønnsforhandlingene.)

Barth og Yin estimerer lønnsrelasjoner som viser at lønnsstrukturen i staten stort sett ikke har endret seg vesentlig i løpet av perioden. Noen endringer har imidlertid funnet sted: Lønnsforskjellen mellom menn og kvinner er signifikant mindre for perioden 1991-94 enn for 1987-90. Dessuten har ansiennitet og utdanningslengde fått mindre betydning. De endringene som har skjedd har gått i retning av en mer sammenpresset lønnsstruktur for statsansatte, med mindre lønnsforskjeller også mellom kvinner og menn.

For staten som helhet, viste det seg at kvinner tjente i gjennomsnitt 10,4 prosent mindre enn menn med like lang utdanning, yrkeserfaring og ansiennitet i perioden 1987-90. Det tilsvarende tallet for perioden 1991-94 er 9,1 prosent. Når en sammenligner den gjennomsnittlige timefortjenesten til kvinner og menn med samme kvalifikasjoner innen *samme stilling*, ble forskjellen redusert til hhv 1,6 og 1,3 prosent i de to periodene. Dette bekrefter mønsteret fra privat sektor om at det er stillingskategori som betyr mest når det gjelder lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

I rapporten er det også beregnet årlige tall for betydningen av utdanningslengde og brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn, basert på separate regresjonsanalyser for *hvert enkelt år* for hele staten. Denne analysen viser en klar tendens *gjennom årene* til at lengre utdanning gir mindre uttelling i lønn, mindre lønnsforskjell mellom kjønnene samt mindre lønnsspredning for hele staten.

En hovedkonklusjon er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i statlig sektor er klart redusert fra 1987 til 1994, både når det tas hensyn til stillingsplassering og når det ikke gjøres det.

I en rapport¹⁰ fra Kommunenes Sentralforbund belyses lønnsrelasjoner mellom kvinner og menn i *kommunesektoren*. Lønnsforskjeller knyttet til utdanning blir også behandlet. (Rapporten er forelagt Det tekniske Beregnings- og Statistikkutvalg for Kommunesektoren (TBSK). Medlemmene i dette utvalget har akseptert tabellene og vedleggene. KS står for kommentarene til tabellene.)

Analysen viser at gjennomsnittlig regulativlønn for alle kvinner i prosent av gjennomsnittlig regulativlønn for alle menn i KS-området, har økt fra 84 prosent per 1.10.86 til 88 prosent per 1.10.94. I disse gjennomsnittstallene er det ikke tatt hensyn til ulikheter i kvinners og menns utdanning, ansiennitet m.m. Det er gjennomført indeksberegninger¹¹ for hele årsverksmassen per 1.10.94, for å finne forklaringer på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Indeksberegning v h a stillingskode ga en lønn for kvinner i prosent av lønn for menn på 98 prosent. Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn har altså i svært stor grad sammenheng med ulik stillingsplassering. Menn er gjennomgående tilsatt

8. Rapport 96:4, ISF

9. Basert på lønnsstatistikk for statsansatte fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister.

10. Kommunale arbeidstakere – Lønnsforhold – Med hovedvekt på lønnsforskjeller mellom menn og kvinner. Oktober 1994

11. Man tar for seg en og en variabel (faktor) og hvilken betydning denne har på evt lønnsforskjeller. Virkningen av hver faktor sees isolert fra andre faktorer i indeksberegningen.

i stillingskoder med høyere lønn enn kvinner. Stillingens nivåmessige plassering i organisasjonen er også en viktig forklaringsfaktor.

Beregningene viste også at ulike utdanningskoder kunne forklare noe av lønnsforskjellen mellom kjønnene, men at alder og ansiennitet ikke kunne bidra til å forklare noe av forskjellen når man ser alle arbeidstakere i kommunesektoren under ett.

Arne Mastekaasa og Elisabeth Longva har i rapporten *Kjønn og yrkeskarriere i kommunal virksomhet*¹² analysert lønns-, opprykks- og avgangsmønstre i fem kommuner, for å kunne bidra til en mer generell forståelse av kjønnsforskjeller i lønn og opprykk i kommunal sektor. I fire av kommunene lå brutto lønnsforskjell mellom kvinner og menn i gjennomsnitt mellom 12 og 14 prosent i 1994. Når det ble kontrollert for alder, ansettelsestid, utdanning, deltid og permisjoner sank kjønnsforskjellen i lønn til ca 7-10 prosent. Lønnsforskjellen når det ble kontrollert også for stilling viste seg å være minimal, på ca 1 prosent eller mindre i alle kommunene.

Begge disse rapportene bekrefter mønstret fra privat og statlig sektor: Også i kommunesektoren har menn i gjennomsnitt høyere lønn enn kvinner. Det har også her skjedd en tilnærming i lønnsnivå de senere år, og det er stillingskode/-kategori som har størst betydning for lønnsforskjellene mellom kjønnene.

Opprykk/karriereløp

Erling Barth og Hang Yin undersøker i artikkelen *Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i et karriereperspektiv*¹³ lønnsforskjellen gjennom karrieren i departementene. Det gjøres ved å følge lønnsutviklingen til samme individer i perioden 1983-1990. Ett av hovedfunnene er at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med samme kvalifikasjoner oppstår ved nyansettelser og ikke øker gjennom karrieren.

Hovedresultatene når det gjelder lønn ved ansettelse og lønnsutviklingen gjennom ansettelsestiden i kommunene i Mastekaasa og Longva (1996), viser langt på vei samme mønster som dokumentert av Barth og Yin for staten. Kvinner blir ansatt på lavere lønnsnivå enn menn, men har omtrent like god eller til dels bedre lønnsutvikling, med like mange – eller noe flere – opprykk enn menn.

Deltid

Barth og Yin finner i en annen analyse¹⁴ en forskjell i timelønn mellom statsansatte på hel- og deltid på om lag 4 prosent for periodene 1987 til 1990 og 1991 til 1994. Det er her kontrollert for «personlige ressurser» som utdanning, yrkeserfaring og ansiennitet.

I Mastekaasa og Longvas analyse fremkommer betydelige forskjeller også mellom heltids- og deltidsansatte kvinner i kommunal sektor. Både når det gjelder lønn ved ansettelse, opprykk og lønnsutvikling er det betydelige forskjeller i deltidsansattes disfavør. Beregnet effekt av deltid på lønnsnivået – når det kontrolleres for alder, ansettelsestid og utdanningsnivå – er negativ for alle kommunene, og varierer fra vel 2 prosent til 8-9 prosent

Ved nærmere analyse av kommunesektoren viser det seg at effekten av deltid så og si utelukkende skyldes at det er forskjeller mellom heltidsdominerte og deltidsdominerte stillinger. Innen den enkelte stilling er forskjellene mellom hel- og deltidsansatte svært små – så og si alltid under en prosent. Hovedinntrykket er at

12. ISO rapport nr 8 1996, som er en del av forskningsprosjektet *Kjønnsforforskjeller i yrkesløp i Norge*.

13. I Søkelys på arbeidsmarkedet 1/96.

14. I *Lønnsforskjeller og lønnssystem i staten*, Rapport 96:4, ISF

deltid har negative effekter på såvel lønnsnivå som opprykk og lønnsutvikling, men at dette i all hovedsak er en følge av å være i stillinger med stor andel deltidssysselsatte. Også i staten viser det seg at «lønnsfratrekket» ved å jobbe deltid er sterkt knyttet til andelen deltidssysselsatte i stillingskategorien.

I vedlegg 4 gis en oversikt over omfang av og lønnsutvikling for deltidsansatte. Det fremgår her at andelen deltidssysselsatte kvinner er svært høy i kommunal sektor. I 1996 var hele 64 prosent av kvinnene i kommunesektoren deltidssysselsatte. I staten var 36,2 prosent av kvinnene deltidssysselsatt dette året.

I privat sektor varierer andelen kvinner som jobber deltid kraftig mellom de bransjene det er tall for. Andelen deltidssysselsatte er klart redusert fra 1981 til 1996. Lønnsveksten for gruppene i privat sektor som er med i vedlegget har i gjennomsnitt vært svakere for deltidsansatte enn for heltidsansatte fra 1984 til 1996. I vedlegget antas at noe av årsaken kan være at opprykksmulighetene er mindre for de som jobber deltid enn for de som jobber heltid. I analysen nevnt foran – Fra stat til marked – kommer det også fram at det å jobbe deltid eller ta ut fødselspermisjon har sterk negativ effekt på opprykksmulighetene.

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet

Det kjønnsdelte arbeidsmarkedet kan defineres ved at kvinner og menn utfører forskjellig arbeid, i hver sine bransjer eller hver sine yrker – med ulike lønnsnivå. Også når kvinner og menn arbeider i samme bedrift eller samme yrke, utfører de ofte hver sine arbeidsoperasjoner eller arbeider i forskjellige avdelinger og stillinger.

Til tross for en svak oppmykning, er graden av kjønnsdeling i det norske arbeidsmarkedet fortsatt svært høy. Majoriteten av både kvinner og menn arbeider på en arbeidsplass dominert av sitt eget kjønn. Kvinner har et mer variert utdanningsvalg enn menn, mens menn har et mer variert yrkesvalg.

NOS utdanningsstatistikk viser at det fortsatt er betydelige forskjeller mellom kjønnene i valg av fagfelt, både i videregående opplæring og ved universitetene og høyskolene. Utdanningssystemet er sterkt kjønnsdelt, og det er ingen entydig tendens til at kjønnsforskjellene i valg av fagfelt er redusert i løpet av 1980-tallet. Innenfor videregående utdanning er det også etter Reform-94 store forskjeller i valg av utdanning mellom kvinner og menn. Kvinner dominerer i studieretninger som helse- og sosialfag og formgivingsfag, mens de nesten ikke er å finne i studieretninger som byggefag, elektrofag og mekaniske fag.

Kjønnsfordelingen i næringsstrukturen har ikke endret seg vesentlig de siste 20 årene. Arbeidsmarkedsstatistikken viser bl a at de fleste kvinner og menn arbeider i adskilte næringer og at menn fordeler seg på flere næringer enn kvinner. Kvinner er mer konsentrert i enkelte næringer. I 1995 arbeidet 55 prosent av alle yrkesaktive kvinner innenfor offentlig, sosial og privat tjenesteyting.

På bransjenivå innen industrien er det relativt stor grad av kjønnsdeling. Den bransjevis kjønnsdelingen på arbeidsmarkedet forsterkes av kjønnsforskjeller i yrkestilhørighet. Folke- og boligtellingen i 1990 viste at kun 7 prosent av alle yrkesaktive arbeider i et yrke med omtrent like mange kvinner som menn (definert som yrker hvor det ikke er mer enn 60 prosent av det ene kjønn). Så mye som 40 prosent av alle yrkesaktive menn arbeider i et yrke med mindre enn 10 prosent kvinner. Tilsvarende arbeider 34 prosent av kvinnene i yrker med mindre enn 10 prosent menn.

Deler av de lønnsforskjeller som er omtalt i dette avsnittet tilskrives ulike årsaker og ulike former for diskriminering. I Levekår i Norge, NOU 1993:17, sies det at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn kan fremkomme ved flere forskjellige mekanismer som kan inneholde elementer av diskriminering, selv om formen for diskriminering vil være forskjellig. En situasjon kan være at kvinner og menn er ulikt fordelt på stillinger og foretak som har forskjellige lønnsnivå. Dette kan dels skyldes at kvinner og menn gjør ulike valg og har ulike preferanser. Situasjonen kan imidlertid også innebære et element av diskriminering som dels skyldes at menn og kvinner har ulik adgang til stillinger og virksomheter, og dels ulike muligheter ved senere forfremmelser. Dette er en form for *stillingsdiskriminering*. En annen situasjon som det pekes på i utredningen kan være at kvinner mottar lavere lønn enn menn med de samme kvalifikasjoner, den samme stillingen og innen den samme virksomheten. Denne formen kalles *direkte diskriminering*. Et tredje forhold som trekkes fram kan være at kvinnedominerte stillinger tenderer mot å være dårligere betalt enn mannsdominerte stillinger, til tross for at krav til utdanningslengde og enkelte andre lønnsrelevante faktorer ellers er like, altså en form for *verdsettingsdiskriminering*.

- De ulike diskrimineringsbegrepene vi bruker i dette avsnittet er hentet fra materialet vi baserer oss på.

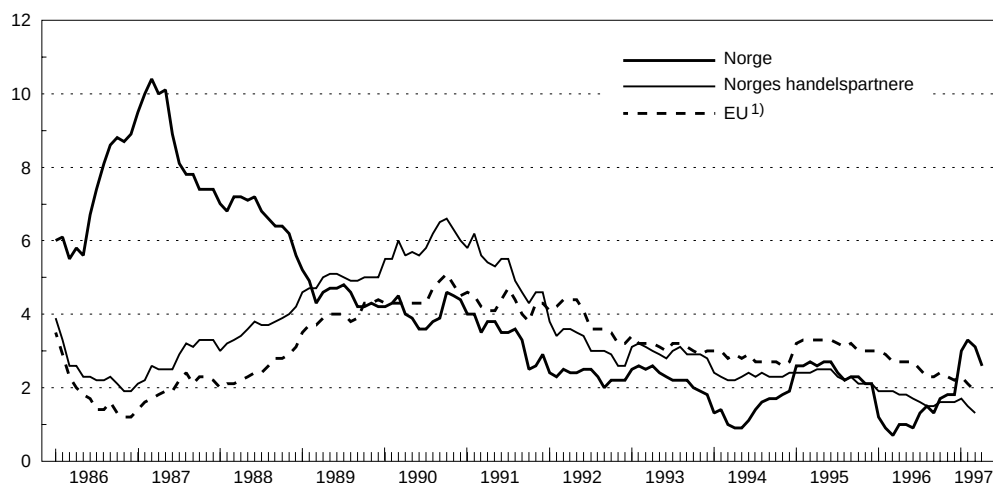
KAPITTEL 4

Prisutvikling og konsumprisindeksen

- Gjennomsnittlig økte konsumprisindeksen med 2,9 prosent de fem første månedene i 1997, sammenlignet med tilsvarende periode i fjor. I mai 1997 var prisstigningstakten 2,7 prosent på 12 måneders basis. Etter å ha vist en svakt økende tendens gjennom siste halvår 1996, steg prisstigningstakten kraftig i januar 1997. Økte offentlige avgifter, økning i elektrisitetsprisene og det at effekten av reduserte bilavgifter ett år tidligere var uttømt, var hovedårsakene til den kraftige økningen i stigningstakt fra desember 1996 til januar 1997. Etter å ha nådd en topp på 3,3 prosent i februar 1997, viser tolv månedersveksten nå en fallende tendens, bl.a. som følge av reduserte elektrisitetspriser. Prisstigningstakten i Norge ligger nå i overkant av stigningstakten i EU-landene, og også over gjennomsnittet for våre handelspartnere.

4.1 KONSUMPRISINDEKSEN

"" i Figur 4.1 gir en oversikt over tolv månedersveksten i konsumprisindeksen i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. I perioden fra 1990 og til januar 1995 var prisstigningen i Norge lavere enn gjennomsnittet for våre handelspartnere, og også lavere enn i EU-landene. I 1995 var prisstigningstakten i Norge omtrent på linje med prisstigningen hos våre handelspartnere, og noe lavere enn i EU-landene. I første halvdel av 1996 falt prisstigningstakten også under nivået hos våre handelspartnere. Stigningstakten økte igjen i annet halvår 1996, og etter den markerte stigningen i tolv månedersveksten i de første månedene av 1997, er prisveksten i Norge nå høyere enn hos våre handelspartnere, og også høyere enn i EU-landene. Utviklingen i konsumprisindeksen for en del OECD-land, fremgår av tabell 4.1.

Figur 4.1 Konsumprisene i Norge, hos våre handelspartnere og i EU-landene. Prosentvis endring fra samme måned året før.

1. EU-15, sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vektor. Frem til og med 1994 viser grafen prisutviklingen for EU-12.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 4.1: Konsumprisindeksen i utvalgte OECD-land. Prosentvis endring fra perioden før.

	Gjennomsnitt 1985 – 1995	1994	1995	1996	jan-mars 96- jan-mars 97
Norge	4,4	1,4	2,4	1,3	3,1
USA	3,5	2,6	2,8	2,9	2,9
Japan	1,4	0,7	-0,1	0,1	0,5
Tyskland ¹⁾	2,3	2,7	1,8	1,5	1,6
Frankrike	2,9	1,7	1,7	2,0	1,5
Storbritannia	4,8	2,5	3,4	2,4	2,7
Italia	5,7	3,9	5,4	3,8	1,9
Sverige	5,4	2,4	2,9	0,8	-0,6
Danmark	3,1	2,0	2,1	2,1	2,2
Finland	3,8	1,1	1,0	0,6	0,5
OECD-området ²⁾	3,6	2,6	3,7	3,5	2,9
EU-15 ³⁾	4,2	3,0	3,1	2,5	2,1
Norges handelspartnere	3,7	2,4	2,4	1,7	1,4

- 1) Fra 1993 inkluderer tallene hele Tyskland, og ikke bare Vest-Tyskland som i tidligere rapporter.
- 2) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter, eksklusive Tyrkia.
- 3) Sammenveid med kjøpekraftsparitet-justerte andeler av privat konsum som vekter. EU-12 frem t.o.m. 1992.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 4.2 viser prisstigningstakten beregnet i forhold til samme måned året før. Etter å ha vist en svakt økende tendens i annet halvår 1996, steg prisstigningstakten kraftig i januar 1997. Tolvmånedersveksten steg fra 1,8 prosent i desember 1996, til 3,0 prosent i januar 1997. Økte offentlige avgifter, økning i elektrisitetsprisene og det at effekten av reduserte bilavgifter ett år tidligere var uttømt, var hovedårsakene til den kraftige økningen i stigningstakt ved årsskiftet 1996/97. Etter å ha nådd en topp på 3,3 prosent i februar 1997, viser tolvånedersveksten nå en fallende tendens, med stigningstakt for april og mai på henholdsvis 2,6 og 2,7 prosent. Fallet i stigningstakt kan blant annet forklares med reduserte elektrisitetspriser, og fall i tolvånedersveksten for klær og skotøy.

Tabell 4.2: Konsumprisindeksen

	Indekstall			Endring i prosent fra året før		
	1995	1996	1997	1995	1996	1997
Januar	257,0	260,0	267,8	2,6	1,2	3,0
Februar	257,9	260,1	268,6	2,6	0,9	3,3
Mars	259,4	261,3	269,3	2,7	0,7	3,1
April	259,6	262,2	269,0	2,6	1,0	2,6
Mai	259,9	262,6	269,7	2,7	1,0	2,7
Juni	260,6	262,9		2,7	0,9	
Juli	260,4	263,9		2,4	1,3	
August	259,9	263,7		2,2	1,5	
September	261,4	264,9		2,3	1,3	
Oktober	261,4	265,9		2,3	1,7	
November	261,2	265,9		2,1	1,8	
Desember	261,2	265,8		2,2	1,8	
Årsgjennomsnitt	260,0	263,3		2,4	1,3	

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.3 gir en oversikt over gjennomsnittlig prisendring for periodene mai 1995 til mai 1996, og fra mai 1996 til mai 1997, for de ulike konsumgruppene. Prisstigningen for de enkelte gruppene var høyere i den siste perioden, mai 1996 til mai 1997, enn for den tilsvarende perioden ett år tidligere, med unntak for gruppen «andre varer og tjenester». Det var i særlig grad konsumgruppene «matvarer», «bolig, lys og brensel» og «reiser og transport» som bidro til veksten i konsumprisindeksen i perioden fra mai 1996 til mai 1997. Bortfallet av ordningen med momskompensasjon for ost, melk og kjøtt fra 1. juli 1996, var blant årsakene til prisveksten på matvarer. En kombinasjon av økning i husleier og elektrisitetspriser, var hovedårsakene til den sterke prisveksten for konsumgruppen «bolig, lys og brensel». I perioden fra mai 1996 til mai 1997 steg elektrisitetsprisene med 8,6 prosent. Prisveksten for gruppen «reiser og transport» skyldes i hovedsak en økning i bilpriser og bensinpriser. Bensinprisene steg med 6,1 prosent i perioden fra mai 1996 til mai 1997.

Tabell 4.3: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt f.o.m. aug. 96	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		mai 95–mai 96	mai 96–mai 97	mai 95–mai 96	mai 96–mai 97
Totalt	1000.0	1.0	2.7	1.04	2.70
0. Matvarer	140.7	0.8	4.0	0.11	0.56
Herav: melk/ost/fløte/egg	26.4	-0.8	7.0	-0.02	0.19
1. Drikkevarer og tobakk	38.0	2.1	7.0	0.08	0.27
2. Klær og sko	63.1	-3.7	0.2	-0.24	0.01
3. Bolig, lys og brensel	241.0	1.8	3.0	0.45	0.72
Herav: husleie	156.1	1.9	1.7	0.33	0.26
elektrisitet	42.9	0.0	8.6	0.00	0.37
4. Møbler og husholdn. art.	86.9	1.2	1.3	0.10	0.12
5. Helsepleie	23.3	2.1	2.8	0.05	0.07
6. Reiser og transport	210.1	0.9	2.6	0.18	0.55
Herav: kjøp av bil	59.8	-5.0	2.6	-0.26	0.15
bensin	43.8	4.4	6.1	0.19	0.27
7. Fritidssysler og utdanning	108.0	0.9	1.8	0.09	0.20
8. Andre varer og tjenester	88.9	2.7	2.0	0.23	0.17

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 gir en oversikt over prisendringene for varer og tjenester gruppert etter leveringssektor. Denne måten å splitte opp konsumprisindeksen gjør det enklere å danne seg et bilde av hvilke prisimpulser som ligger bak endringene i konsumprisindeksen. «Jordbruksvarer», «andre norskproduserte konsumvarer» og «andre tjenester» bidro mest til veksten i konsumprisindeksen i perioden mai 1996 til mai 1997. Gruppen «andre norskproduserte konsumvarer» bidro sterkest til veksten, og denne leveringssektoren fanger bl.a. opp prisstigningen på elektrisitet. I gruppen for «andre tjenester» er det tjenester med arbeidslønn som dominerende prisleier, som har hatt den sterkeste veksten i perioden mai 1996 til mai 1997.

Tabell 4.4: Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter leveringssektor

	Vekt f.o.m. aug. 96	Endring i prosent		Bidrag i prosentpoeng	
		mai 95–mai 96	mai 96–mai 97	mai 95–mai 96	mai 96–mai 97
Totalt	1000.0	1.0	2.7	1.04	2.70
Jordbruksvarer	79.1	0.0	5.2	0.00	0.41
Fiskevarer	9.4	0.0	2.7	0.00	0.03
Andre norksprod. konsumvarer	294.5	2.0	3.8	0.57	1.13
Importerte konsumvarer	228.4	-2.3	1.1	-0.50	0.26
Husleie	156.1	2.0	1.7	0.34	0.26
Andre tjenester	232.5	2.8	2.5	0.63	0.57

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2 HARMONISERT KONSUMPRISINDEKS

Innenfor EØS-området har det gjennom flere år pågått et samarbeid om å utvikle en ny prisindeks. Formålet har vært å utvikle et egnet mål for konsumprisutvikling ved sammenligninger mellom land, gjennom å harmonisere det metodiske opplegget for beregning av konsumprisindekser. Den 7. mars 1997 ble de første resultatene for den harmoniserte konsumprisindeksen publisert i alle EU-landene, Island og Norge. Den harmoniserte konsumprisindeksen vil for de fleste landene eksistere parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen.

Fra januar 1997 er dekningsgraden for den norske harmoniserte indeksen 86 prosent, det vil si at den harmoniserte indeksen dekker 86 prosent av det private konsumet. Områder som foreløpig er utelatt fra den harmoniserte indeksen, men som derimot er dekket i den tradisjonelle konsumprisindeksen, er helse og utdanningstilbud berørt av offentlige overføringer, selveieres bokostnader og enkelte forsikringstjenester. Det tekniske beregningsutvalget vil komme tilbake til den harmoniserte konsumprisindeksen i senere rapporter.

4.3 OFFENTLIGE TJENESTER

Den offentlige sektor og det offentlige tjenestetilbudet blir finansiert på ulike måter, bl.a. gjennom direkte skatter, avgifter og brukerbetaling. Noen offentlige tjenester tilbys gratis, andre tilbys med en viss egenandel eller til selvkost. I konsumprisindeksen inngår offentlige tjenester bare i den grad det er satt en pris på tjenestene. Noen tjenester leveres eksklusivt av det offentlige til vedtatte priser, mens andre tjenester leveres enten i samarbeid eller i konkurranse med private aktører. Det kan således være problematisk å skille ut og kategorisere tjenester som fullt ut offentlige, og av samme grunn kan det være vanskelig å få en samlet oversikt over prisutviklingen på offentlige tjenester.

Kommunale tjenester utgjør en viktig del av det offentlige tjenestetilbudet. Prisene på kommunale varer og tjenester har økt betydelig i de siste årene. Dette har bl.a. sammenheng med at kommunene har økt selvfinansieringsgraden. Kommunale tjenester har i større grad blitt brukerfinansiert, og for kommunale tjenester som vann, avløp, renovasjon, feiing, barnehagetjenester og hjemmehjelp, er brukerbetaling vanlig. I den kommunale helse- og tannhelsepleien er det i mindre grad

egenbetaling. For kommunale tjenester skal ikke kommunene beregne seg høyere priser enn det som reflekterer kostnadene ved å levere tjenestene (inkludert kostnader som følger av ulike offentlige reguleringer og forskrifter).

Det kan være av interesse å se nærmere på i hvilken grad endringer i prisene på de kommunale tjenestene fanges opp av konsumprisindeksen. Endringer i kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing inngår på en indirekte måte i konsumprisindeksen. Konsumgruppe 311-314 består av renter av lån til boligformål, forsikring av boliger, vannavgift og andre avgifter (renovasjon, feiing, avløp og feste). Disse gruppene har en vektandel i konsumprisindeksen på om lag 9,8 prosent. Disse gruppene har imidlertid ingen egne representantvarer, men forutsettes å stige i takt med husleier (konsumgruppe 315). Kommunale gebyrer påvirker dermed konsumprisindeksen på to måter. For det første gjennom den innvirkning som de har på husleiene i borettslag m.v., og for det andre gjennom endringer i budsjett-/vektandelen. Begge deler innebærer at det tar tid før endringer i kommunale gebyrer slår ut i indeksen. Husleiene i borettslag m.v. endres som regel bare en gang i året, og tilsvarende revideres vektandelene i konsumprisindeksen en gang pr år, i august. Det er flere faktorer bak utviklingen i husleiene, og selv om delindeksen husleier har hatt en stabil utvikling i de senere år, kan enkeltfaktorer ha endret seg i betydelig grad. Isolert sett er det grunn til å tro at rentenedgangen de siste årene skulle ha gitt grunnlag for nedsetting av husleiene. Når dette ikke har skjedd, kan én forklaring være den sterke økningen i kommunale gebyrer i de senere år. Siden konsumprisindeksen ikke gir direkte informasjon om utviklingen i de kommunale gebyrene knyttet til egen bolig, kan det være av interesse å se nærmere på disse, jf. tabell 4.5.

Tabell 4.5: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet

	jan. 93-jan. 94	jan. 94-jan. 95	jan. 95-jan. 96	jan. 96-jan. 97
Konsumprisindeksen	1,3	2,6	1,2	3,0
Renovasjon	4,6	5,2	6,9	9,6
Feiing	4,8	3,5	3,8	5,0
Vann	5,0	5,1	5,1	5,9
Avløp/kloakk	8,1	6,1	7,9	7,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Det fremgår av tabell 4.5 at de kommunale gebyrene for renovasjon, feiing, vann og avløp siden 1994 har hatt en langt kraftigere vekst enn konsumprisindeksen. Årsakene til denne utviklingen er flere, bl.a. er det grunn til å tro at selvfinansieringsgraden har økt, og at subsidiene har blitt tilsvarende redusert. Høyere gebyrer for kommunale tjenester knyttet til egen bolig følger også som et resultat av økte kostnader i forbindelse med nye statlige reguleringer og forskrifter. Når det gjelder utviklingen i kommunale gebyrer er det også betydelige geografiske forskjeller, jf. tabell 4.6.

Tabell 4.6: Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent fra januar til januar

	Renovasjon		Feiing		Vann		Avløp	
	95-96	96-97	95-96	96-97	95-96	96-97	95-96	96-97
Hele landet	6.9	9.6	3.8	5.0	5.1	5.9	7.9	7.8
Østlandet	7.3	7.7	4.0	6.5	3.9	6.0	6.1	6.1
Agder/Rogaland	2.6	10.9	2.1	2.7	7.6	9.3	9.9	11.4
Vestlandet	10.9	12.7	4.0	3.7	5.5	6.2	6.0	11.1
Trøndelag	4.9	11.3	-0.9	4.8	4.7	4.7	6.1	6.5
Nord-Norge	7.3	10.5	7.5	3.8	6.3	3.1	14.4	7.4

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Generelt kan man si at bakgrunnen for de geografiske forskjellene i kommunale gebyrer både er å finne i ulike kostnadsforhold, men også i ulike strategier for prissetting av slike tjenester. Den generelt sterke veksten i de kommunale gebyrene for avløp kan bl.a. ses i sammenheng med kravene til reduserte utslipp, og derav økte investeringer, som fulgte av Nordsjøavtalen. I perioden januar 1990 til januar 1997 hadde Nord-Norge i gjennomsnitt den sterkeste veksten i de kommunale gebyrene.

Konsumgruppen «leid hjelp til hjemmet» inkluderer også kommunale tjenester. I denne konsumgruppen, som har en vektandel på om lag 1,7 prosent, inngår blant annet representantvarene «lønn til husmorvikar», «egenbetaling hjemmehjelp» og «barnehagesatser». I representantvaren «barnehagesatser» inngår både kommunale og private barnehager. Tabell 4.7 viser utviklingen i barnehagesatser i perioden 1993 til 1997.

Tabell 4.7: Barnehagesatser. Prosentvis endring. Gjelder hele landet.

	jan. 93-jan. 94	jan. 94-jan. 95	jan. 95-jan. 96	jan. 96-jan. 97
Konsumprisindeksen	1,3	2,6	1,2	3,0
Kommunale barnehager	4,0	4,2	2,8	4,4
Private barnehager	2,3	2,9	2,5	3,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.7. viser at barnehagesatsene i de fire siste årene har hatt en sterkere vekst enn konsumprisindeksen, og at satsene for kommunale barnehager har steget kraftigere enn satsene for private barnehager. I perioden januar 1992 til januar 1997 var prisveksten i kommunale barnehager på om lag 20 prosent, som var det dobbelte av den generelle prisstigningen i samme periode. Foreldre med privat barnehageplass hadde i samme tidsrom en prisøkning på om lag 15 prosent.

Kommunale transporttjenester er med i konsumprisindeksen under konsumgruppe 632 «sporvei og forstadsbaner» og konsumgruppe 635 «buss». Til sammen har disse en vektandel på om lag 0,9 prosent.

Under konsumgruppen «helsepleie» finner vi bl.a. tannlegehjelp og legehjelp (til sammen en vektandel i overkant av 1 prosent). Dette er i hovedsak private

tjenester, men har i større eller mindre grad tilskudd fra det offentlige. Dessuten drives det i noen grad lege- og tannlegetjeneste på kommunal basis. Når det gjelder den kommunale tannhelsetjenesten, er denne i stor grad rettet mot spesielle grupper (bl.a. skolebarn), og egenandeler er lite utbredt. Kommunale innsparinger skjer eventuelt gjennom reduksjon av tilbudet, og påvirker således ikke prisnivået. For legetjenester, ved f.eks. kommunale legesentre eller poliklinikker på sykehus, følges avtalte satser. Kommunene yter ellers driftstilskudd til private leger etter bestemte regler og etter avtale med den enkelte lege. I konsumprisindeksen registreres bare de fastsatte egenandelssatsene. Det at en stadig større andel av legene ikke har avtaler med kommunene, og at legetjenestene av den grunn i gjennomsnitt blir dyrere, kommer således ikke til uttrykk i konsumprisindeksen. Betaling for opphold på kommunale sykehjem m.v. kommer ikke med i konsumprisindeksen.

Kinodrift inngår også i det kommunale tjenestetilbudet. I tillegg til de kommunale tjenestene inngår noen tjenester i konsumprisindeksen som blir levert av offentlig eide selskaper. Prisene på disse tjenestene fastsettes av Stortinget. Dette gjelder blant annet for portotakstene, fjernsynslisensen og NSBs takster. Tabell 4.8. viser prisutviklingen for utvalgte konsumgrupper og representantvarer som inngår i konsumprisindeksen.

Tabell 4.8: Diverse offentlige tjenester. Endring i prosent fra året før.

	Vektandel	1993	1994	1995	1996
Konsumprisindeksen	100	2,3	1,4	2,4	1,3
Leid hjelp til hjemmet	1,7	2,4	4,6	5,7	3,1
Helsepleie	2,3	4,3	2,3	4,5	3,2
Kinobesøk	0,2	-0,6	3,5	7,4	4,8
Fjernsynslisens	0,9	2,8	4,3	6,1	2,9
Jernbane	0,4	0,7	0,8	0,5	7,3
Porto	0,1	6,6	2,9	2,9	10,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Prisene på alle de utvalgte offentlige tjenestene i tabell 4.8 steg i perioden 1993 til 1996 sterkere enn konsumprisindeksen, med unntak for jernbanetakstene i årene 1993-95. Sammenholdt med prisutviklingen på kommunale tjenester i tilknytning til egen bolig og utviklingen i de kommunale barnehagesatsene, er det grunnlag for å si at prisene på offentlige tjenester som direkte og indirekte inngår i konsumprisindeksen, i de siste årene har steget kraftigere enn konsumprisindeksen.

KAPITTEL 5

Utviklingen i norsk industris konkurranseevne

- *Etter en nokså sammenhengende styrking i perioden 1988 til 1994, og en viss svekkelse i 1995, skjedde det ifølge foreløpige tall bare små endringer i industriens kostnadmessige konkurranseevne fra 1995 til 1996.*

Veksten i timelønnskostnadene i norsk industri var i perioden 1988-94 i gjennomsnitt lavere enn for handelspartnerne. Når en samtidig tar hensyn til at kronkursen svekket seg, gikk relative lønnskostnader i felles valuta ned med vel 12 prosent fra 1988 til 1994. I hovedsak som følge av at kronkursen styrket seg, gikk de relative lønnskostnadene i felles valuta noe opp fra 1994 til 1995. Foreløpige tall indikerer at timelønnskostnadene i norsk industri økte med 4,5 prosent i 1996, som er om lag på linje med tilsvarende anslag for handelspartnerne. Med uendret kronkurs fra 1995 til 1996 kan de relative timelønnskostnadene i norsk industri regnet i felles valuta ha blitt opprettholdt fra 1995 til 1996.

Sammenliknbare tall som foreligger for timelønne i industrien, indikerer at lønnskostnadsnivået i 1996 lå 11 prosent over gjennomsnittsnivået for handelspartnerne målt i felles valuta. Dette er litt høyere enn i 1995, men klart lavere enn på slutten av 1980-tallet. Det grunn til å tro at de samlede (inkl. både time- og månedslønne) lønnskostnadene per timeverk i norsk industri i fjor var noe høyere enn gjennomsnittet for våre handelspartnere.

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for industriprodukter på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. I perioden 1988-95 økte industriens markedsandeler på eksportmarkedene med i overkant av 7 prosent. Foreløpige tall indikerer at eksportmarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer gikk opp med knapt 6 prosent i gjennomsnitt fra 1995 til 1996. Hjemmemarkedsandelene for tradisjonelle industrivarer har fortsatt å falle, bl.a. som følge av økt internasjonal arbeidsdeling.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer som kan belyse utviklingen i industriens konkurranseevne. I "[Indikatorer for industriens kostnadsutvikling](#)" i avsnitt 5.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. I "[Produktivitet og kostnader per produsert enhet](#)" i avsnitt 5.2 går vi nærmere inn på tall for utviklingen i produktivitet og lønnskostnader per produsert enhet. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadmessige konkurranseevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i "[Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader for timelønne i industrien i Norge og andre land](#)" i avsnitt 5.3. For andre kostnadskomponenter er det svært vanskelig å finne brukbare tall for nivåsammenlikninger. I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved bl.a. å se på utviklingen i markedsandeler for industriprodukter hjemme og ute, jf. omtale i "[Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene](#)" i avsnitt 5.4.

Landets konkurranseevne

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å opprettholde en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebytet må over en viss tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv utnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. *Et lands konkurranseevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*¹⁾

I omtalen nedenfor vil Beregningsutvalget i hovedsak se på utviklingen i industriens konkurranseevne. Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter. Dette gjelder for det første på produktmarkedet og for det andre på viktige markeder som for kapital og for mange råvarer. For arbeidskraft konkurrerer næringen i første rekke med andre norske bedrifter. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurranseevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurranseevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurranseevnen for en næring f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurranseevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

For Norge vil utviklingen i oljesektoren ha særlig stor betydning for utenriksøkonomien og dermed for landets samlede konkurranseevne. I 1997 ventes driftsregnskapet overfor utlandet å vise overskudd for åttende år på rad. Overskuddene i disse årene må bl.a. ses i sammenheng med en høy og økende oljeproduksjon.

Industriens konkurranseevne

Økt produksjon i eksportkonkurrerende næringer og økte markedsandeler for importkonkurrerende næringer vil sikre at utenriksøkonomien blir mer robust overfor svingninger i oljeprisen. Blant de eksport- og importkonkurrerende næringene er industrien den viktigste enkeltnæringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurranseevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne driftsbalansen ovenfor utlandet sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at norsk industri på varig basis kan ha svakere konkurranseevne enn industrien hos handelspartnerne. I en moderne økonomi er det hele tiden betydelige omstillinger, og et visst antall bedrifter og arbeidsplasser blir hele tiden lagt ned. Dersom Norge skal opprettholde den nødvendige størrelsen på industrien, og konkurranseutsatt sektor generelt, må de bedrifter og arbeidsplasser som blir lagt ned erstattes med nye bedrifter og arbeidsplasser. For at dette skal kunne skje, må bedriftene og arbeidsplassene som etableres ha minst like god konkurranseevne som industrien hos våre handelspartnere. Spesielt må investeringer i norsk industri gi avkastning på linje med investeringer i andre land. Hvis avkastningen på investeringer i Norge blir lavere enn avkastningen i andre land, vil det ikke være mulig å opprettholde en tilstrekkelig stor industri i Norge.

Industriens konkurranseevne avhenger av flere faktorer. Enkelte av faktorene er først og fremst knyttet til forhold i den enkelte bedrift, og vil i mindre grad

påvirkes av endringer i de økonomiske rammevilkårene for bedriften. Dette gjelder i stor grad for produktivitet i vid forstand, dvs. bedriftenes evne til å utnytte arbeidskraft, kapital og energi på en effektiv måte i produksjonsvirksomheten og til å ta i bruk ny teknologi. Et annet eksempel er markedsføring.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader og kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Det samme vil være tilfellet for offentlige avgifter og subsidier.

For viktige deler av norsk industri er *energikostnadene*, særlig knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen. Også endringer i prisforholdet mellom ulike energibærere kan få betydning for konkurransesituasjonen for norsk industri. Slike endringer kan finne sted i løpet av forholdsvis kort tid. Bruken av olje som energikilde er relativt mindre i enkelte næringer i Norge enn i andre land. Derfor vil lave oljepriser på kort sikt bidra til å svekke den relative konkurransesituasjonen for enkelte norske bedrifter.

Også *kapitalkostnadene* har betydning for konkurranseevnen. I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal variere vesentlig mellom ulike land. I praksis viser det seg imidlertid at mange bedrifter har en tendens til å låne mest i egen valuta slik at det i konkurranseevnesammenheng kan være relevant å sammenlikne kapitalkostnadene i ulike land.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurranseevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenlignbare tall mellom land.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv, særlig i de *skjermede næringene*. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurranseevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig.

1. Begrepet konkurranseevne kan defineres på flere ulike måter. Hvilken definisjon som vil være mest hensiktsmessig vil bl.a. være avhengig av tidsperspektivet. En definisjon av et lands langsiktige konkurranseevne er gitt i rapporten NOU 1996:17 I Norge for tiden? der en ekspertgruppe har analysert konsekvenser av økt internasjonalisering for en liten åpen økonomi: *Landets evne til å sikre høyest mulig avlønning av innsatsfaktorene i samfunnet gitt at man samtidig skal ha full sysselsetting og langsiktig balanse i utenriksøkonomien.*» Sett på bakgrunn av at denne definisjonen er gjort innenfor et langsiktig tidsperspektiv, er det lagt til grunn at prisene på innsatsfaktorene er fleksible og at de i stor grad avspeiler verdiskapingen. «Lang sikt» er imidlertid et rent teoretisk begrep. I praksis behøver det ikke være noe godt samsvar mellom faktorpriser og verdiskaping.

5.1 INDIKATORER FOR INDUSTRIENS KOSTNADSUTVIKLING

Tabell 5.1 gir en oversikt over enkelte indikatorer for kostnadsutviklingen i norsk industri i forhold til handelspartnerne. Det understrekes at de angitte tallseriene ikke er ment å gi noe fullstendig og presist bilde av utviklingen i den kostnadmessige konkurranseevnen, men er ment å antyde noe om tendenser. En nærmere omtale av de enkelte kostnadskomponentene og utviklingen i disse er gitt nedenfor.

Tabell 5.1: Enkelte indikatorer for industriens kostnadsutvikling i Norge i forhold til handelspartnerne¹⁾. Prosentvis endring fra året før

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Relative timelønnskostnader i felles valuta	0.9	-2.0	-1.7	-1.6	-2.2	-3.6	-1.6	3,4 ³⁾	0,1 ²⁾
Relative investeringspriser for industrien i felles valuta	1.8	-2.6	-4.9	-2.3	0.1	-1.5	-1.1	..	..
Rentedifferanse ⁴⁾ for nominelle renter korr. for valutakursendringer	1.8	1.6	-0.3	-1.2	2.7	-2.0	-1.3	1.9	0.4
Relative konsumpriser i felles valuta	1.1	-0.2	-2.5	-3.6	-0.1	-2.5	-2.2	2.5	-0.3
Memo: Valutakurs ⁵⁾	1.7	-0.1	0.7	1.8	-1.0	2.1	0.9	-2.2	0.0

- 1) For de relative tallene inngår tall for Norge i telleren og handelspartnerne i nevneren. Ved omregning til felles valuta har en benyttet industriens effektive valutakurs. En høyere verdi på den norske kronen bidrar til å øke verdien på de ulike indikatorene.
- 2) Anslag.
- 3) Det er uklart i hvilken grad det er tatt hensyn til endringene i alle enkeltkomponentene i timelønnskostnadene – som indirekte lønnskostnader og virkedager – i tallene for handelspartnerne.
- 4) Rentenivået i Norge fratrukket rentenivået for gjennomsnittet av handelspartnerne.
- 5) Industriens effektive valutakurs. Valutakursen er beregnet som et veid geometrisk gjennomsnitt av enkeltvalutaene, med løpende konkurransevektorer på grunnlag av indeksserier med 1985 som basisår. Positive tall innebærer en svekkelse av den norske kronen.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

5.1.1 Lønnskostnader

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon.

Tabell 5.2: Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ²⁾
Lønnskostnader per time									
Norsk industri	10.0	4.4	6.4	6.5	2.2	1.5	2.8	5,0 ³⁾	4.5
Handelspartnerne	7.2	6.8	7.5	6.3	5.5	3.1	3.6	3.9	4.4

Tabell 5.2: Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ²⁾
Relative timelønnskostnader i nasjonal valuta	2.6	-2.2	-1.1	0.2	-3.1	-1.6	-0.8	1.1	0.1
Valutakurs ⁴⁾	1.7	-0.2	0.7	1.8	-1.0	2.1	0.8	-2.2	0.0
Relative timelønnskostnader i felles valuta	0.9	-2.0	-1.7	-1.6	-2.2	-3.6	-1.6	3.4	0.1

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregning av industriens effektive valutakurs. Nasjonalregnskapets lønnsbegrep brukes i sammenlikninger av konkurranseevnen mellom land, og det inkluderer både funksjonærer og arbeidere i industrien. Dessuten inngår skifttillegg og overtidsbetaling i industriarbeiderlønningene, jf *"Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønns-takere"* i avsnitt 3.1.

2) Anslag.

3) Om lag ¹/₂ prosentpoeng av veksten kan tilskrives at antall virkedager gikk ned fra 1994 til 1995.

4) Industriens effektive valutakurs, jf tabell 5.1.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Tabell 5.2 viser øverst utviklingen siden 1980 i lønnskostnader per time i norsk industri sammenliknet med våre viktigste handelspartnere. Ved å ta hensyn til endringer i valutakursen, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings- sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke prisstigningen, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.¹⁵

De norske tallene for timelønnskostnader for årene 1980 tom. 1996 i tabell 5.2 er noe revidert i forhold til tallene som ble gjengitt i den forrige rapporten fra Beregningsutvalget (NOU 1997:13). Hovedtrekkene i utviklingen for de relative lønnskostnadene er imidlertid fortsatt de samme som ble lagt til grunn i den forrige rapporten.

I årene 1989-1994 økte timelønnskostnadene i norsk industri i gjennomsnitt mindre enn hos handelspartnerne, mens økningen var sterkere gjennom størstedelen av 80-tallet. Fra 1988 til 1994 gikk relative timelønnskostnader i felles valuta ned med vel 12 prosent. I hovedsak som følge av en styrking av kronekursen gikk de relative timelønnskostnadene noe opp i 1995.

Foreløpige nasjonalregnskapstall indikerer at timelønnskostnadene i norsk industri økte med 4,5 pst. fra 1995 til 1996. Dette er om lag på linje med foreløpige anslag for våre handelspartnere. Kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs, jf vedlegg 6, var uendret fra 1995 til 1996. Regnet i felles valuta kan dermed de relative timelønnskostnadene i 1996 ha blitt opprettholdt på om lag samme nivå som i 1995.

Utviklingen i enkeltvalutaer kan avvike betydelig fra industriens effektive valutakurs. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bransjene står oven-

15. Videre vil lønnskostnadsutviklingen per time bli påvirket av endringer i antall virkedager som ikke gir uttrykk for de underliggende tendensene. Virkedagene vil variere fra år til år pga. endringer i bevegelige helligdager, skuddår ol. En økning på 1 virkedag fra et år til et annet vil anslagsvis redusere veksten i timelønnskostnadene i norsk industri med ¹/₄ prosentpoeng.

for. Tabell 7.6 i vedlegg 7 viser utviklingen i timelønnskostnader i industrien i lokal valuta og i norske kroner i de enkelte landene som inngår i beregningen.

5.1.2 Kapitalkostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av kapital viktig for industrien. Det er enda vanskeligere å finne enkle, sammenliknbare tall her enn for lønnskostnadene. Tabell 5.3 gir imidlertid en framstilling av to indikatorer som kan antyde noe om utviklingen.

Tabell 5.3: Enkelte indikatorer for kapitalkostnader i industrien¹⁾

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Nominelle kortsiktige renter, nivå²⁾ :									
Norge	13.6	11.4	11.5	10.6	11.8	7.3	5.9	5.5	4.8
Handelspartnerne	10.0	9.9	11.1	10.0	10.0	7.3	5.8	6.0	4.5
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs ³⁾	1.8	1.6	-0.3	-1.2	2.7	-2.0	-1.3	1.9	0.4
Investeringspriser i industrien⁴⁾									
Norge	7.0	1.3	-0.5	1.7	0.6	3.4	1.0	3.0	1.9
Handelspartnerne	5.3	4.2	3.9	2.3	1.5	2.9	0.7	..	..
Relative investeringspriser i nasjonal valuta ⁴⁾	1.6	-2.8	-4.2	-0.6	-0.9	0.5	0.3	..	..
Relative investeringspriser i felles valuta ³⁾⁴⁾	1.8	-2.6	-4.9	-2.3	0.1	-1.5	-1.1	..	..

1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.

2) 3-måneders renter. OECD Economic Outlook.

3) Valutakursendring er angitt i tabell 5.1.

4) Prosentvis endring fra året før.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

I teorien er det den såkalte brukerprisen på kapital som gjenspeiler kapitalkostnadene. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er imidlertid vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter og pris på nytt kapitalutstyr. Det er i prinsippet også mulig å beregne virkninger av skattereglene på brukerprisen.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er tatt bort, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bed-

rifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

Som det framgår av tabell 5.3, har det for kortsiktige pengemarkedsrenter vært forholdsvis store variasjoner fra år til år i *rentedifferansen korrigert for valutakursendringer*. På grunn av uroen i det norske pengemarkedet før kronen begynte å flyte i desember 1992, var forskjellen særlig stor i Norges disfavør i 1992. Med unntak av 1992, 1995 og 1996 har det i de øvrige årene fra og med 1990 vært billigere å låne i norske kroner enn i gjennomsnittet av handelspartnernes valutaer.

Et problem med rentetallene som her er brukt, er at det er usikkert hvor relevante kortsiktige pengemarkedsrenter er for bedriftenes lånekostnader. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av opplåningen både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid enn dette. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. En tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader. Et fjerde forbehold er at bedriftenes valg mellom lån i ulike valutaer må tas under usikkerhet mht. framtidige endringer i valutakurs og renter. Kostnadene ved å låne i norske kroner eller i handelspartnernes valuta kan oppfattes ulikt når lånet tas opp og i ettertid.

Kostnaden ved bruk av kapital påvirkes også av prisutviklingen på selve kapital-utstyret. For å få med dette momentet, har tabell 5.3 også en tallserie for *prisutviklingen på industriens investeringer* i forhold til den vi kan beregne for handelspartnere. Disse tallene kan nok i større grad enn lønnskostnadene påvirkes av mer tilfeldige forhold. Men som vi ser, viser den mye av den samme utviklingstendensen som tallene for lønnskostnadene. Dette kan ha sammenheng med bl.a. at prisenivået for investeringer til dels avhenger av lønningene. Lønnskostnadene, direkte og indirekte gjennom produktinnsatsen, utgjør knapt 1/3 av investeringskostnadene til kjøpverdi.

5.1.3 Andre kostnader

Tabell 5.4: Elektrisitetspriser for industrien

	1980	1982	1984	1986	1988	1991	1992	1993	1994	1995
Elektrisitetspriser i US dollar per kWh:										
Norge	0,015	0,020	0,018	0,026	0,032	0,035	0,024	0,018	0,019	..
Handelspartnere	0,053	0,051	0,044	0,057	0,064	0,071	0,077	0,063	0,063	0,069
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹⁾	28,3	39,2	40,9	45,6	50,0	49,3	31,2	28,6	30,2	..

1) Nivået på prisen i Norge i forhold til nivået for handelspartnere.

Tabell 5.5: Konsumpriser i Norge og handelspartnerne. Prosentvis endring fra året før¹⁾

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Konsumpriser									
Norge	8.5	4.6	4.1	3.4	2.3	2.3	1.4	2.4	1.3
Handelspartnerne	5.5	5.0	6.0	5.4	3.4	2.9	2.3	2.3	1.7
Relative konsumpriser i nasjonal valuta	2.8	-0.4	-1.8	-1.9	-1.1	-0.6	-0.9	0.1	-0.4
Relative konsumpriser i felles valuta ²⁾	1.1	-0.2	-2.5	-3.6	-0.1	-2.5	-2.2	2.5	-0.3

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
2) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.

Kilde: OECD, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

Industriens kostnadssituasjon påvirkes i tillegg til lønnsnivå og kapitalkostnader av prisen på andre innsatsfaktorer. Særlig er energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, av stor betydning for konkurranseevnen for viktige deler av norsk industri, jf nærmere omtale i boks 5.1. Fra tabell 5.4 ser vi at elektrisitetskostnadene i Norge er vesentlig lavere enn hos handelspartnerne. Prisforskjellen ble klart redusert i perioden 1980-1988, mens den økte fram til 1993, og gikk noe ned fra 1993 til 1994.

Tallene for utvikling i lønnskostnadene for industrien sier indirekte også noe om kostnadsutviklingen for de innsatsfaktorene som kjøpes i Norge. Det skyldes at lønnsutviklingen i industrien gjerne setter et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien selv.

For å utfylle dette bildet har tabell 5.5 også en framstilling av hvordan det generelle prisnivået i Norge utvikler seg i forhold til utlandet. Som indikator har en benyttet tall for konsumpriser i Norge og hos handelspartnerne, i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen.

Et annet argument for å benytte denne tallserien er den sterke vekt som legges på tall for konsumprisstigningen i det enkelte land og i finansmarkedene. Denne kan få direkte virkning for rente og valutaforhold og kan dermed bety mye for industrien. Vel så viktig er kanskje hva den betyr for oppfatninger om stabilitet og framtidsmuligheter i det enkelte land. At Norge gjennom flere år har stabil konsumprisstigning, lavere eller på linje med omverdenen, kan i seg selv innebære en styrking av norsk industris konkurranseposisjon. Tallene i tabellen reflekterer en slik gunstig utvikling helt siden 1989.

5.2 PRODUKTIVITET OG KOSTNADER PER PRODUSERT ENHET

En bestemt utvikling i timelønnskostnadene kan motvirkes av utviklingen i arbeidsproduktiviteten, dvs. bruttoproduktet per timeverk. Hvis en både tar hensyn til timelønnskostnader og produktivitet får en lønnskostnader per produsert enhet som er vist i tabell 5.6.

Tabell 5.6: Lønnskostnader per produsert enhet i industrien¹⁾. Prosentvis endring fra året før.

	Gj.snitt 1981- 88	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Relative timelønnskostnader i felles valuta	0.9	-2.0	-1.7	-1.6	-2.2	-3.6	-1.6	3,4 ²⁾	0.1
Produktivitet									
Handelspartnerne	3.2	3.8	2.4	2.1	2.7	3.7	6.3	3.4	3.7
Norsk industri	2.3	2.6	2.2	0.9	2.6	0.6	0.8	1.1	0.9
Relativ produktivitet ⁴⁾	-0.8	-1.1	-0.2	-1.2	-0.1	-3.1	-5.1	-2.2	-2.7
RLPE, felles valuta ³⁾⁴⁾	1.7	-0.9	-1.5	-0.4	-2.1	-0.5	3.8	5.7	2.8

- 1) Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er de samme som ligger til grunn for beregningen av industriens effektive valutakurs.
- 2) Det er uklart i hvilken grad endringene i alle enkeltkomponenter i timelønnskostnadene – som indirekte lønnskostnader og virkedager – er tatt hensyn til i tallene for handelspartnerne.
- 3) Valutakursutviklingen er angitt i tabell 5.1.
- 4) Pga. problemer med måling av produktivitet er ikke tallene for norsk industri og handelspartnerne direkte sammenliknbare.

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

De internasjonale anslagene for lønnskostnader og produktivitet, som inngår i både tabell 5.2 og 5.6, bygger i hovedsak på anslag fra OECD, DRI¹⁶⁾ og enkelte nasjonale kilder. Usikkerheten ved anslagene, både de utenlandske og de norske, er stor. Særlig gjelder dette anslagene for produktiviteten.

Usikkerheten i produktivitetstallene er i hovedsak knyttet til tre forhold. For det første er det betydelige metodiske problemer knyttet til målingen av produktivitet. Oppdateringsrutinene for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering ser ut til å variere mellom ulike lands nasjonalregnskapsstatistikker, slik at det er vanskelig å finne gode sammenliknbare tall. Tilgjengelige tall viser bl.a. at siden 1970 har bruttoproduktet i norsk industri målt i verdi, i grove trekk utviklet seg parallelt med bruttoproduktet i industrien hos våre handelspartnere. Målt i faste priser har imidlertid bruttoproduktet i norsk industri utviklet seg betydelig svakere enn i industrien hos våre handelspartnere. Den systematiske ulike utviklingen i bruttoproduktet målt i faste og løpende priser kan tyde på at deflateringsmetoden i de norske tallene er forskjellig fra metoden som er benyttet i tallene for handelspartnerne. Siden det er bruttoproduktet i faste priser som inngår i beregningen av produktivitet, vil ulik deflateringsmetode slå direkte ut i ulik produktivetsutvikling.

Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. I de foreløpige regnskapene bygger produksjonsutviklingen på korttidsindikatorer som produksjonsindeksen. Denne indeksen måler den samlede produksjonen, og en får dermed ikke korrigert for bidragene fra utviklingen i produktinnsatsen før senere regnskap foreligger.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig produktivitet i industrien gi et misvisende bilde dersom en ønsker å sammenlikne produktivetsutviklingen mellom

land som har store forskjeller i industristruktur. Det synes imidlertid ikke som om dette er noen sentral faktor bak den svake norske produktivitetsutviklingen.

Det tredje problemet med produktivitetsmålet har sammenheng med at tallene blir påvirket av kortsiktige konjunkturelle svingninger som ikke er sammenfallende med de underliggende tendensene.

Statistikken som foreligger viser at produktivitsveksten i norsk industri var vel 10 prosentpoeng svakere enn for gjennomsnittet av våre handelspartnere i perioden 1988 til 1994. Med et fall i relative lønnskostnader i felles valuta på vel 12 prosent, gikk dermed RLPE ifølge reviderte tall ned med 2 prosent fra 1988 til 1994. Både i 1995 og 1996 økte RLPE. I følge foreløpige tall utgjorde økningen i RLPE i 1996 2,8 prosent, hvorav en svekkelse i relativ produktivitet sto for 2,7 prosentpoeng.

Måleproblemene knyttet til produktivitetstallene tilsier at deler av svekkelsen i relativ produktivitet siden 1988 bare er tilsynelatende. Videre kan en ikke utelukke at den svake produktivitetsutviklingen i norsk industri sammenliknet med industrien hos handelspartnerne til en viss grad reflekterer at norsk industri har en annen industristruktur enn handelspartnerne, uten at den kostnadmessige konkurranseevnen for sammenliknbare produkter er svekket, jf også nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport nr 1 for 1996, NOU 1996:4.

5.3 SAMMENLIKNING AV NIVÅER PÅ ARBEIDSKRAFTKOSTNADER FOR TIMELØNTE I INDUSTRIEN I NORGE OG ANDRE LAND

Som ett av flere ledd i vurderingen av industriens konkurranseevne har utvalget forsøkt å vurdere lønnsnivået i Norge i forhold til tilsvarende nivå for andre land målt i felles valuta. Beregningsutvalget vil understreke at en rangering av nivåtall for lønnskostnader mellom land isolert sett ikke sier noe om konkurranseevnen.

Med det statistiske grunnlaget som foreligger, er det i dag bare mulig å foreta internasjonale nivåsammenligninger av tilstrekkelig kvalitet for de totale lønnskostnadene per arbeidet time for timelønnte i industrien. I en mer fullstendig sammenligning, måtte man også ha trukket inn månedslønnte, men sammenliknbare tall finnes ikke. Mot slutten av dette avsnittet drøftes likevel mulige nivåforskjeller, dersom månedslønnte hadde vært med i sammenligningen.

Lønnskostnadene består av lønn per faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f. eks. lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

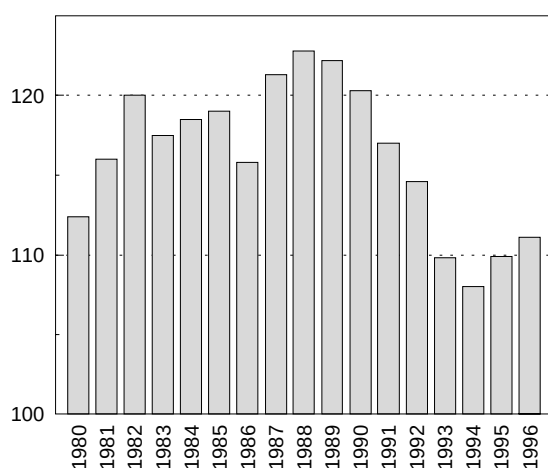
Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 5-2 i vedlegg 5 viser faktisk lønn per arbeidet time og totale indirekte personalkostnader.

I 1988 lå lønnskostnadene for norske timelønnte i industrien ca. 25 prosent høyere enn gjennomsnittet for våre handelspartnere, men falt fram til 1994 til ca. 8 prosent høyere. En styrking av kronekursen, førte blant annet til at det relative lønnskostnadsnivået målt i felles valuta gikk opp med vel 3 prosentpoeng fra 1994 til 1996, til et nivå 11 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet i konkurrentlandene, jf. vedlegg 5 og figur 5.1.

Utviklingen i de relative lønnskostnadene fra 1995 til 1996 kjennetegnes av et kraftig fall i de relative lønnskostnadene for Japan, p.g.a. yenkursen. De relative lønningene for de nordiske landene for 1996, målt i norske kroner for 1996 viser stor likhet.

For de samlede lønnskostnadene, medregnet funksjonærene mener utvalget at tall for enkelte land innenfor EU-området, peker i retning av at Norge er noe over gjennomsnittet for våre viktigste handelspartnere for 1996.

Utvalget viser til vedlegg 5 for nærmere drøfting av lønnskostnadene med tabeller.

Figur 5.1 Lønnskostnader per arbeidet time for timelønne i industrien i Norge i forhold til handelspartnere. Handelspartnere = 100

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget

5.4 MARKEDSANDELER PÅ HJEMME- OG EKSPORTMARKEDENE

Om markedsandeler.

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informasjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendigvis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedene.

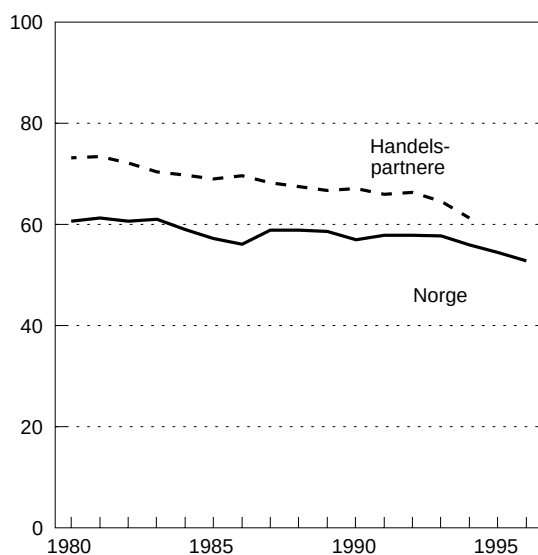
Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenligne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplatt-

former) med veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Importtallene er aggregert med vektorer som gjenspeiler landenes betydning for norsk eksport.

Markedsandeler på hjemmemarkedet er beregnet ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av de enkelte varer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av varer som delvis dekkes av import.

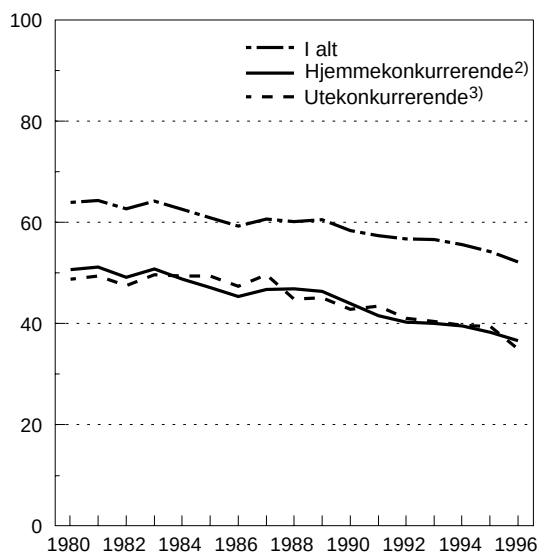
I ettertid kan en et stykke på vei avlese industriens totale konkurranseevne ved å se på utviklingen i markedsandeler ute og hjemme. Grunnlaget for dette er utdypet i boks 5.2.

Siden den økonomiske utviklingen er kjennetegnet ved økt internasjonal spesialisering, vil hjemmemarkedsandelene falle trendmessig i alle land. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne, jf. figur 5.2, som viser at vi over tid har hatt et noe mindre fall i hjemmemarkedsandelene enn handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at den norske konjunkturutviklingen ikke er i fase med handelspartnerne. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var det en klar nedgang i hjemmemarkedsandelene for mange industrivarer fra 1995 til 1996, som delvis hadde sammenheng med oppgang i investeringene. I tillegg økte eksporten betydelig i 1996 for de fleste varene som hadde nedgang i hjemmemarkedsandelene samme år.

Figur 5.2 Hjemmemarkedsandeler for norsk industri og for handelspartnerne.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, OECD og Finansdepartementet

Figur 5.3 Hjemmemarkedsandeler for industrivarer¹⁾). Volumandeler

1. Utenom skip og plattformer.
2. Tekstil og bekledningsvarer, trevarer, kjemiske og mineralske produkter, andre verksted-sprodukter.
3. Treforedling, kjemisk råvarer, raffinerte oljeprodukter, metaller, bergverkprodukter.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

"" i Figur 5.3 viser hjemmemarkedsandeler for enkelte grupper av industrivarer. Produsenter av metaller, tekstil- og bekledningsvarer, kjemiske og mineralske produkter og verkstedsprodukter har hatt de største tapene av markedsandeler siden 1988, jf. også tabell 7-5 i vedlegg 7.

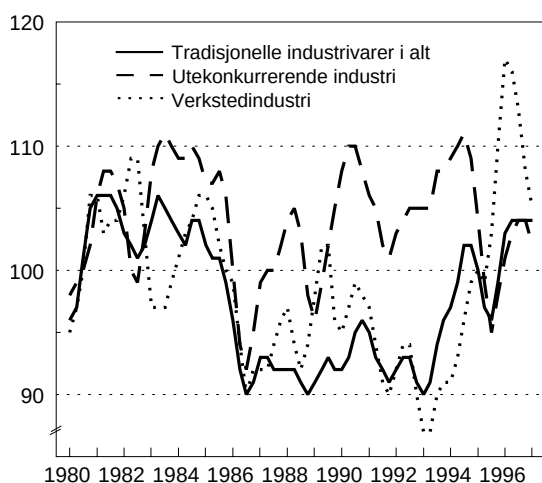
Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport¹⁷. Utviklingen i eksportmarkedsandelene bør imidlertid tolkes med stor varsomhet. Endringene i eksportmarkedsandelene blir målt ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i den samlede vareimporten hos våre handelspartnere. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnerens vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det

17. Denne forskjellen henger sammen med måten markedsandelene måles på. Med økt internasjonal handel vil det være en tendens til at både eksporten og importen i de enkelte land øker. Eksportmarkedsandelene for norsk industri beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer med veksten i vareimporten for gjennomsnittet av handelspartnerne. Dersom eksporten av industrivarer i Norge øker med like mye som importen hos gjennomsnittet av handelspartnerne som følge av økt internasjonal arbeidsdeling, vil dette ikke slå ut i eksportmarkedsandelen slik denne beregnes. Først når norsk eksport øker mer enn handelspartnerens import kan en et stykke på vei tolke dette som at norske produsenter vinner markedsandeler på eksportmarkedet. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det også være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling.

behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

Eksportmarkedsandelen for norsk industri i alt har vært relativt stabil i perioden 1986 til 1992, etter en klar nedgang i første halvdel av 1980-tallet, jf. figur 5.4. I 1993 og 1994 økte imidlertid markedsandelen betydelig, mens den falt svakt fra 1994 til 1995. Økningen i 1993 og trolig dels 1994 må ses i sammenheng med omlegging av statistikkgrunnlaget i EU i forbindelse med opprettelsen av det indre markedet, og kan være misvisende, se rapport nr 2 1995, NOU 1995:22. Hovedforklaringen på økningen anses likevel å være den internasjonale konjunkturoppgangen, der norske markedsandeler gjerne øker i en tidlig fase. Også reduksjon i enkelte viktige eksportmarkedspriser i forhold til konkurrerende produkter gjennom de siste årene har trolig bidratt. Den svake nedgangen i markedsandelen i 1995 må ses i sammenheng med avmatningen av aktivitetsveksten hos våre viktigste handelspartnere og med at norske eksportrettede industrinæringer produserer varer som typisk blir etterspurt tidlig i en konjunkturfase.

Foreløpige tall for 1996 indikerer en vekst i eksportmarkedsandelen for tradisjonelle industrivarer i alt på knapt 6 prosent. Tallene viser at det først og fremst er markedsandelen for verkstedprodukter som har gått opp (om lag 10 prosent), noe som i stor grad må ses i sammenheng med at eksporten for denne gruppen av industriprodukter økte markert til land som ikke tilhører kjernen av Norges tradisjonelt viktigste handelspartnere.

Figur 5.4 Markedsandeler for norsk eksport av tradisjonelle industrivarer. Volumindeks 1980=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

KAPITTEL 6

Økonomiske utsikter**6.1 INTERNASJONAL ØKONOMI**

- *Etter svak utvikling i 1996, ventes aktivitetsveksten for gjennomsnittet av handelspartnerne å ta seg opp til et høyere nivå i år og til neste år. Det synes nå som om en oppgang i de kontinentaleuropeiske landene er i ferd med å festne seg selv om oppgangen fortsatt må karakteriseres som usikker. Etter et relativt høyt nivå gjennom de siste årene ventes arbeidsledigheten både for gjennomsnittet av handelspartnerne og i EU å gå svakt ned i år. Inflasjonen blant Norges viktigste handelspartnere og EU-landene har fortsatt å holde seg på et svært lavt nivå, og det ventes lav prisstigning også i de nærmeste årene.*

Etter et økonomisk oppsving i 1994 og første halvdel av 1995 har det vært svak vekst i europeisk økonomi. Det er først og fremst de store økonomiene på kontinentet, Tyskland, Frankrike og Italia, som har svak aktivitetsvekst, mens Storbritannia, de fleste nordiske landene og enkelte mindre europeiske land har relativt god vekst. Det synes imidlertid nå som om oppgangen også for de store kontinentaleuropeiske landene er i ferd med å festne seg, bl.a. er optimismen i foretakssektoren stigende som følge av bedre ordresituasjon og økt industriproduksjon. USA er inne i sitt sjette år på rad med solid vekst, og produksjonsveksten har vært tiltakende i siste kvartal i fjor og 1. kvartal i år. Japan har hatt svak økonomisk utvikling siden 1992, med unntak av fjoråret, da en svært ekspansiv finanspolitikk bidro til sterk vekst.

Bruttonasjonalproduktet (BNP) for gjennomsnittet av EU-landene økte i fjor med 1,7 prosent ifølge foreløpige tall og med 1,9 prosent for Norges viktigste handelspartnere. Dette representerer en nedgang i veksttakten på ³/₄ prosentpoeng fra 1995. Prognoser fra bl.a. OECD, IMF og nasjonale myndigheter indikerer at BNP-veksten både for gjennomsnittet av EU-landene og Norges viktigste handelspartnere i år og til neste år vil bli høyere enn i fjor. De store valutakursbevegelsene de siste par årene, med styrking av bl.a. amerikanske dollar og britiske pund i forhold til japanske yen og tyske mark vil bidra til økt økonomisk aktivitet i Kontinental-Europa og Japan. Sett på bakgrunn av at det foreløpig er få sikre tegn til bredt basert vekst i sentrale land i Kontinental-Europa, er imidlertid vekstutsiktene for disse landene fortsatt usikre. Press i retning av en fortsatt stram finanspolitikk vil isolert sett virke dempende på den økonomiske veksten.

Arbeidsledigheten både for gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere og blant EU-landene var om lag uendret fra 1995 til 1996, tilsvarende hhv. 8,9 og 11,3 prosent. Det er store forskjeller i ledighetsutviklingen landene i mellom. I løpet av det siste året har ledigheten gått ned i USA, Storbritannia, Danmark, Nederland og Irland, mens Tyskland, Frankrike og Sverige har hatt en markert økning. Sett på bakgrunn av at det ventes sterkere aktivitetsvekst i år enn i fjor, kan det ligge an til en svak reduksjon i ledigheten i de fleste land i Europa i 1997.

Etter et lavt nivå både i 1994 og 1995, gikk *prisveksten* hos Norges viktigste handelspartnere ytterligere ned i fjor. For gjennomsnittet av våre viktigste handelspartnere og for EU-landene utgjorde veksten i konsumprisene i fjor hhv. 1,7 og 2,5 prosent. I Kontinental-Europa og Japan bidrar betydelig ledig produksjonskapasitet til å holde prisstigningen nede. I USA og Storbritannia, der kapasitetsutnyttingen er relativt høy, bidrar bl.a. styrkingen av valutaene til å dempe inflasjonen. Prisstigningen ventes å bli lav også i de nærmeste årene.

De siste års finanspolitiske innstramminger har bidratt til å redusere *budsjettunderskuddene*. Målt som andel av BNP falt budsjettunderskuddene for EU-landene samlet fra 5,3 prosent av BNP i 1995 til 4,5 prosent i fjor. Både et generelt behov for å styrke de offentlige finansene og den planlagte gjennomføringen av den økonomiske og monetære unionen (ØMU) fra inngangen til 1999, legger et press på å oppnå en fortsatt rask budsjettstyrking framover.

Etter relativt stabile forhold i de *internasjonale valutamarkedene* gjennom store deler av fjoråret, styrket amerikanske dollar seg om lag 15 prosent mot både japanske yen og tyske mark fra årsskiftet fram til begynnelsen av mai i år. Dollarkursen var etter dette på sitt høyeste i forhold til yen på nesten fem år. I løpet av de siste ukene har imidlertid denne utviklingen blitt reversert, slik at kursforholdet mellom yen og dollar nå er om lag tilbake på nivået ved inngangen til 1997. I løpet av de siste to årene har det vært en klar svekkelse av yen og tyske mark. Dette kan bl.a. tilskrives en ekspansiv pengepolitikk som har gitt vesentlig lavere pengemarkedsrenter i Japan og Tyskland enn i USA. I det europeiske valutamarkedet har de tradisjonelt svakere valutaene styrket seg overfor tyske mark de siste par årene. I løpet av det siste året gjelder dette særlig britiske og irske pund. Svenske kroner, som styrket seg betydelig gjennom 1995 og 1996, har svekket seg noe igjen hittil i år. De betydelige valutakursbevegelsene de siste par årene har bedret grunnlaget for en mer balansert vekst i internasjonal økonomi. I land der oppsvinget ennå ikke har festnet seg, som i Kontinental-Europa og Japan, vil svekkelsen av valutakursen bedre konkurranseposisjonen og fortsatt bidra til en eksportledet vekst. I USA og Storbritannia vil styrkingen av valutaen bidra til å dempe den økonomiske aktiviteten og holde inflasjonen nede.

I løpet av det siste året har det i USA, Japan og Tyskland vært små endringer i pengepolitikken og i de *kortsiktige rentene*. Tyske og japanske renter har ligget i overkant av hhv. 3 og $1\frac{1}{2}$ prosent. Amerikanske 3-måneders renter har ligget stabilt rundt $5\frac{1}{2}$ prosent, men har gått opp til om lag $5\frac{3}{4}$ prosent etter at Federal Reserve satte opp signalrenten med 0,25 prosentpoeng i slutten av mars. Utformingen av pengepolitikken internasjonalt har i stor grad avspeilet forskjeller i konjunktursituasjonen mellom de enkelte landene. Influert av utviklingen i Tyskland har de kortsiktige rentene i de fleste Kontinentaleuropeiske landene vært stabile eller fallende det siste året. I Storbritannia og Irland har rentene gått opp i samme periode. For å motvirke inflasjonsrisikoen er signalrenten i Storbritannia hevet tre ganger med til sammen 0,75 prosentpoeng siden oktober i fjor.

Gjennom siste halvår i fjor og inn i 1997 var det en tendens til fall i de *langsiktige rentene* internasjonalt. Store deler av nedgangen kan tilskrives redusert bekymring for tiltakende inflasjon i USA etter hvert som prispresset uteble til tross for høy aktivitetsvekst. Ettersom aktivitetsveksten i USA fortsatte å ta seg opp i 4. kvartal i fjor, økte de amerikanske rentene noe. Etter hvert fulgte det også en viss økning i de europeiske rentene. I de siste par månedene har imidlertid de lange rentene falt noe igjen. Nedgangen kan i stor grad tilskrives at lønns- og prisveksten i USA fortsatt er lav til tross for høy aktivitetsvekst. Enighet om hovedtrekkene i en plan for å nå balanse i det amerikanske statsbudsjettet i 2002 har trolig også bidratt til rentenedgangen.

6.2 NORSK ØKONOMI

- *Norsk økonomi er nå på vei inn i det femte året på rad med konjunkturoppgang. Bruttonasjonalproduktet (BNP) i Fastlands-Norge er ventet å øke med rundt tre prosent i år, som er noe lavere enn i fjor. Det ser ut til at økningen i sysselsettingen og nedgangen i arbeidsledigheten fortsetter.*

Norsk økonomi er fremdeles inne i en *konjunkturoppgang*, etter nærmere fire år med høy vekst i Fastlands-Norges BNP. Målt i faste priser er BNP i Fastlands-Norge ventet å øke med rundt 3 prosent i år, mot 3,7 prosent i 1996 og 3,1 prosent i 1995. Aktivitetsveksten har ført til en vedvarende oppgang i sysselsettingen og arbeidsledigheten har falt. Styrken i konjunkturoppgangen må ses på bakgrunn av det sterke økonomiske tilbakeslaget på slutten av 1980-tallet. Således nådde ikke antall sysselsatte toppnivået fra 1987 før i fjor. Sterk vekst i petroleumsutvinningen bidro i 1996 til at BNP totalt vokste langt sterkere enn BNP for Fastlands-Norge. Også i år venter en sterkere produksjonsvekst i petroleumssektoren enn i øvrige næringer, men forskjellen blir trolig mindre enn i fjor.

Så langt har utviklingen i *konsumet i husholdningene, investeringene i Fastlands-Norge og tradisjonell vareeksport* vært de viktigste drivkreftene i konjunkturoppgangen. Etterspørselsimpulsene fra offentlig forvaltning var moderate i 1994 og 1995, men noe sterkere i fjor. Utviklingen i petroleumssektorens investeringer har gjennom de tre siste årene bidratt til å dempe veksten i norsk økonomi.

Fjorårets vekst i *husholdningenes konsum* på nær 5 prosent, har blant annet sammenheng med den økte sysselsettingen og en klar reallønnsvekst. En avgifts-nedsettelse på biler og en midlertidig økning i vrakpanten bidro i tillegg til at veksten i bilkjøpene ble særlig sterk i fjor. Økningen i husholdningenes konsum utenom bilkjøp var 3,3 prosent, om lag på linje med utviklingen i de to foregående årene. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall gikk spareraten for husholdninger og ideelle organisasjoner bare ubetydelig ned fra 1995 til 1996, og korrigert for kjøp av varige konsumgoder viste den oppgang.

Til tross for lav vekst hos våre tradisjonelle handelspartnere var det i fjor sterk vekst i *tradisjonell vareeksport*, som følge av betydelig oppgang i leveransene til land som Norge tidligere har eksport lite til. Så langt ser dette ikke ut til å gjenta seg i år, noe som bidrar til å redusere veksttakten for denne delen av eksporten, til tross for utsikter til økt importvekst hos våre tradisjonelle handelspartnere.

Den markerte produksjonsveksten i Fastlands-Norge har bidratt til at *sysselsettingen* ifølge nasjonalregnskapet økte med 127 000 personer fra 1992 til 1996. Økningen i fjor var i overkant av 53 000 personer. Ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU) var det også en betydelig vekst i sysselsettingen i årets 1. kvartal. I tråd med dette falt *arbeidsledigheten* ifølge AKU med om lag 0,5 prosentpoeng i både 1994 og 1995. Justert for brudd i AKU¹⁸ var ledighetsnedgangen i 1996 på samme nivå. Nedgangen i arbeidsledigheten har ifølge AKU fortsatt inn i første kvartal i år. Utviklingen i tallet på ledige registrert ved arbeidskontorene viser om lag den samme utviklingen. Antall personer på arbeidsmarkedstiltak, som ble redusert med om lag 10 000 fra 1994 til 1995, ble ytterligere redusert i 1996. Nedgangen i antall personer i arbeidsstyrken uten ordinær sysselsetting, målt som summen av registrerte ledige og personer på tiltak, har dermed i de to siste årene vært klart sterkere enn nedgangen i arbeidsledigheten målt ved AKU.

Forutsatt uendrede yrkesfrekvenser etter utdanning, kjønn og alder, har utviklingen i befolkningens sammensetning og størrelse i de senere årene tilsagt en årlig økning i *tilbudet av arbeidskraft* på 10-15 000 personer. Etter at yrkesfrekvensene gjennom perioden 1988 til 1993 stort sett ble redusert, har de deretter gjennomgående økt. Arbeidstilbudet¹⁹ målt som summen av sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet og antall arbeidsledige i følge AKU økte som årsgjennomsnitt med

18. På grunn av omlegging av AKU fra 1. kvartal 1996 er tallene for 1995 og 1996 ikke helt sammenliknbare. Den reelle økningen i arbeidsstyrken har trolig vært noe mindre og reduksjonen i arbeidsledigheten noe større enn det ujusterte tall fra AKU gir uttrykk for.

19. Denne måten å definere arbeidstilbudet på vil innebære avvik fra arbeidstilbudet ifølge AKU, blant annet fordi utenlandske sjøfolk på norske skip ikke er med i AKU.

om lag 16 000 personer i 1994 og 35 000 i 1995. I 1996 var økningen i arbeidsstyrken trolig om lag 44 000 personer.

Oppgangen i norsk økonomi har blitt møtt av en forholdsvis stram *finanspolitikk*, i hovedsak gjennom en lav utgiftsvekst. Målt ved den olje-, rente- og aktivitetsskorrigerte indikatoren for balansen i statsbudsjettet, tilsvarte innstrammingen i 1994 og 1995 i underkant av 2 prosent av BNP i Fastlands-Norge og om lag 1,5 prosent i 1996. Etter at Revidert nasjonalbudsjett 1997 er ferdigbehandlet i Stortinget, kan innstrammingen målt på denne måten anslås til 0,5 prosent i år.

Målt mot ECU styrket *kursen på norske kroner* seg gjennom 1995 og 1996, blant annet fordi norske pengemarkedsrenter ble mindre redusert enn tilsvarende ECU-renter. Fra oktober i fjor ble kronen utsatt for et betydelig appresieringspress og Norges Bank solgte norske kroner for store beløp. For å motvirke kapitalinngangen satte Norges Bank ned sine renter overfor private banker i november 1996. Den 9. og 10. januar i år reduserte Norges Bank rentene ytterligere. I forbindelse med den siste rentenedsettelsen erklærte Norges Bank at den i en periode ikke ville intervenere i valutamarkedet i vesentlig grad. Kronekursen styrket seg imidlertid helt frem til månedsskiftet januar/februar da verdien av norske kroner målt mot ECU lå 6,6 prosent over gjennomsnittet i 1996. Kronekursen har deretter svekket seg, slik at den målt mot ECU midt i juni lå på gjennomsnittsnivået for 1996. 17. juni erklærte Norges Bank at den igjen vil kunne intervenere i valutamarkedet for å dempe kortsiktige svingninger i kronens verdi.

Pengemarkedsrentene har falt markert gjennom de siste to årene, og 3-månedersrenten lå i 1. kvartal i år 1,7 prosentpoeng under nivået i samme kvartal i 1996 og 3,3 prosentpoeng under nivået i 4. kvartal 1994. Renten i de private finansinstitusjonene har i stor grad fulgt nedgangen i pengemarkedsrentene. I 1. kvartal i år lå husholdningenes gjennomsnittlige lånerente i private finansinstitusjoner på 6 prosent, en nedgang på 1,2 prosentpoeng fra nivået i 1. kvartal i fjor.

Korrigert for sesongmessige svingninger viser de foreløpige tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap gjennomgående en svak utvikling i etterspørsel og produksjon fra 4. kvartal i fjor til 1. kvartal i år. Statistisk sentralbyrå peker imidlertid på at sesongjusteringen kan ha undervurdert effekten av at påsken i år var i 1. kvartal. Prognosene fra Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå (SSB) for *den økonomiske utviklingen i 1997* er forholdsvis samstemte. Finansdepartementet ser imidlertid for seg en noe sterkere aktivitetsutvikling i Fastlands-Norge, i hovedsak som følge av noe høyere anslag for veksten i privat konsum og investeringene i Fastlands-Norge og en mindre lagernedbygging enn SSB.

Både Finansdepartementet og SSB venter en forholdsvis høy vekst i *BNP Fastlands-Norge* i år, men likevel noe lavere i år enn i fjor. En unormalt lav produksjon av elektrisk kraft i 1996 på grunn av nedbørsforhold bidro negativt til BNP-veksten i fjor, men vil isolert sett trekke BNP-veksten opp i år. Slik sett vil BNP-utviklingen kunne sies å overvurdere aktivitetsveksten i 1997. Det sterkeste vekstbidraget i 1997 vil trolig komme fra petroleumsinvesteringene, som ventes å øke med nesten 20 prosent i år etter en reduksjon på 4 prosent i fjor. Veksten i husholdningenes konsum ventes å bli betydelig redusert fra 1996 til 1997, noe som både har sammenheng med de høye bilkjøpene i fjor og redusert vekst i husholdningenes disponible realinntekt. Høye bruktboligpriser og lave renter ventes imidlertid å bidra til at boliginvesteringene tar seg markert opp i år. Veksten i næringslivsinvesteringene i Fastlands-Norge ser ut til å bli klart svakere i år enn i fjor, blant annet som følge av at en del store utbyggingsprosjekter nærmer seg fullføring. Etterspørselen fra offentlig sektor ventes å holde seg godt oppe i år.

Tabell 6.1: Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	Regnskap	SSB ¹⁾	NB ²⁾	FIN ³⁾
	1996	1997	1997	1997
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	4,7	2,5	3 1/2	3,2
Konsum i offentlig forvaltning	3,3	3,1	2 3/4	2,0
Bruttoinvesteringer i fast kapital	4,8	8,2 ⁴⁾	10 1/4	8,2
-Fastlands-Norge	6,6	5,1	7 1/2	5,8
-oljeutvinning og rørtransport	-4,4	19,2	20	18,5
Eksport	10,0	3,3	5	5,1
- tradisjonelle varer	10,3	3,8	4	4,0
Import	6,5	4,4	7	5,2
- tradisjonelle varer	9,3	2,9	6	4,0
Bruttonasjonalprodukt	5,3	3,1	3 3/4	3,9
- Fastlands-Norge	3,7	2,8	3 1/4	3,3
Sysselsatte personer	2,5	2,2	2 1/4	2
Arbeidsledighetsrate (nivå)	4,9	4,2	4	4
Årslønn	4,4	3,8	4	3,5
Konsumprisindeksen	1,3	2,4	2 1/2	2,5
Driftsbalansen, mrd. kroner	72,7	77,3	86	81,3
MEMO:				
Gjennomsnittlig lånerente (nivå) ⁵⁾	7,1	6,1		
Råoljepris i kroner (nivå)	132	128	130	125

- 1) Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 5/97, juni 1997.
- 2) Anslag ifølge Norges Bank. Penger og Kreditt 1997/2, juni 1997. Disse prognosene er ikke omtalt i teksten, ettersom de ble tilgjengelig på et for sent tidspunkt.
- 3) Anslag ifølge Finansdepartementet. Revidert nasjonalbudsjett 1997, mai 1997.
- 4) I Økonomiske analyser 5/97 ble anslaget for veksten i bruttoinvesteringene i fast kapital oppgitt feil for 1997. Dette er det riktige tallet, mens det oppgitte tallet på 5,6 prosent var inklusive lagerinvesteringer.
- 5) Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

6.3 ANSLAG PÅ KONSUMPRISUTVIKLINGEN I 1997

Utvalget regnet i sin januarrapport i år med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på rundt 2¹/₂ prosent fra 1996 til 1997. I rapporten som nå legges fram har utvalget gjennomgått prisutsiktene på nytt på grunnlag av ny informasjon, bl.a. utviklingen i konsumprisindeksen til og med mai i år, en prognose utarbeidet av Konkurransetilsynet og beregninger med kvartalsmodellen KVARTS. I vedlegg 1 gis det en nærmere beskrivelse av forutsetninger og bakgrunn for anslagene.

Det foreligger nå registrerte tall for konsumprisindeksen fram til og med mai 1997. Målt som vekst over 12 måneder har veksten i konsumprisindeksen hittil i år variert mellom 3,3 og 2,6 prosent med et gjennomsnitt på 2,9 prosent, jf. nærmere

omtale i *"Prisutvikling og konsumprisindeksen"* i kapittel 4. Alt i alt er den registrerte prisveksten hittil i år godt i tråd med utvalgets beregninger til januarrapporten.

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer. Dette materialet indikerer at det gjennomsnittlige prisnivået i månedene fra juni til desember i år vil være om lag 2,4 prosent høyere enn i tilsvarende periode i fjor.

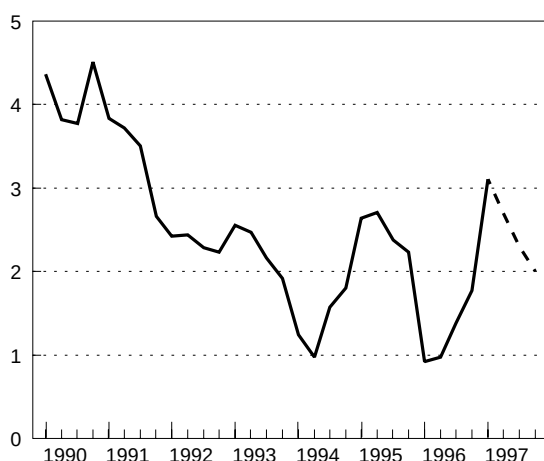
I modellberegningene er det lagt til grunn bestemte, men usikre, forutsetninger om bl.a. utviklingen i importpriser og råoljepriser, samt tatt hensyn til effekter på prisutviklingen av det statlige avgifts- og subsidieopplegget. Videre har utvalget som en teknisk forutsetning lagt til grunn at den gjennomsnittlige importveide kronkursen i 1997 blir om lag på linje med gjennomsnittskursen i 1996.

Prisene på elektrisitet til husholdningene økte betydelig gjennom 1996 og inn i 1997. Dette bidro til en sterkere stigning utover i 1996 og inn i 1997. I løpet av våren har elektrisitetsprisene blitt redusert, og utvalget legger til grunn en fortsatt nedgang i elektrisitetsprisene. Utviklingen i elektrisitetsprisene er den viktigste enkeltårsaken til at 12-månedersraten for konsumprisindeksen økte betydelig i andre halvår i fjor og har falt gjennom våren.

Modellberegningen gir en gjennomsnittlig konsumprisvekst fra 1996 til 1997 på 2,5 prosent. Modellberegningen viser at anslaget på konsumprisveksten fra 1996 til 1997 er ganske robust overfor ulike forutsetninger om lønnsveksten i år. Imidlertid vil økt lønnsvekst i modellen øke konsumprisveksten på lengre sikt.

Det er verd å merke seg at forløpet i beregningene viser en fallende stigningsstakt for konsumprisene, fra 3,1 prosent i 1. kvartal til 2,0 prosent i 4. kvartal. Dette fallet skyldes som nevnt i hovedsak forløpet for elektrisitetsprisene. I juli i år vil også effektene av at ordningen med kompensasjon for merverdiavgift på matvarer ble opphevet 1. juli 1996 tømmes ut.

Med bakgrunn i de beregninger og forutsetninger som er gjort regner utvalget med en gjennomsnittlig økning i konsumprisindeksen på om lag 2,5 prosent fra 1996 til 1997.

Figur 6.1 Konsumprisindeksen. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Vedlegg 1

Nærmere om forutsetninger og metoder for anslaget på prisveksten

Utvalget har til denne rapporten gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. I tillegg har utvalget som i tidligere år hentet informasjon fra et materiale utarbeidet av Konkurransetilsynet om planlagte prisendringer i næringslivet og offentlige institusjoner fram til desember 1997.

Konkurransetilsynets prognose

Konkurransetilsynet har samlet inn opplysninger fra private bedrifter og offentlige institusjoner om planlagte prisendringer i perioden mai – desember i år.

I prognosen er de innsamlete opplysningene i stor grad benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan derfor ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på *tilbudssiden* i økonomien. Prognosen gir ikke uttrykk for Konkurransetilsynets egne vurderinger av prisutviklingen.

En stor del av de næringsdrivende som gir anslag til prognosen er produsenter. Dette gjelder spesielt for industriproduserte konsumvarer. For disse produsentene er det rimelig å tro at det vil gå en viss tid før produsentenes prisendringer slår gjennom i detaljleddet. I prognosen er anslag på slike produkter fordelt utover prognoseperioden, slik at det opprinnelige anslaget først er lagt inn for fullt i slutten av prognoseperioden. I prognosen har Konkurransetilsynet lagt til grunn at den prosentvise avansen i detaljleddet er uendret.

Konkurransetilsynets materiale gir en samlet konsumprisvekst fra mai til desember på 0,7 prosent. For tilsvarende periode ett år tilbake var den faktiske veksten 1,2 prosent. Konkurransetilsynets materiale indikerer at prisstigningen målt over 12 måneder blir 2,8 prosent i juni for så å reduseres til 2,1 prosent i oktober og november. I desember anslås prisveksten til 2,2 prosent. Av prognosen følger det at det gjennomsnittlige prisnivået for juni-desember i år vil være 2,4 prosent høyere enn prisnivået i tilsvarende periode i fjor.

I Konkurransetilsynets prognose for desember 1996 til mai 1997 ble prisveksten anslått til 1,3 prosent, mens den registrerte veksten i samme periode ble 1,5 prosent.

Nærmere om modellberegningen

Utvalget har fått gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen KVARTS. Dette er en kvartalsmodell for norsk økonomi som er utarbeidet i Statistisk sentralbyrå. Konsumprisutviklingen blir i modellen i stor grad bestemt av utviklingen i importprisene og innenlandske kostnader. Etter hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet har modellen blitt tilpasset de reviderte nasjonalregnskapstallene og -begrepene. For å fange opp noe av den nye informasjonen nasjonalregnskapstallene nå gir, har en justert konstantleddet i relasjonene. En har imidlertid ikke gjennomført nye, fullstendige tallfestinger av de økonomiske sammenhengene i modellen fordi de reviderte tallene dekker et for kort tidsrom. Selv om enkelte tallstørrelser er betydelig endret etter hovedrevisjonen, er det liten grunn til å anta at modellens prognoseegenskaper for konsumprisveksten er vesentlig endret.

I modellberegninger med KVARTS blir en del størrelser av betydning for konsumprisene anslått utenfor modellen (eksogene variabler). I den modellversjonen av KVARTS som utvalget nå har benyttet, er de viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen i denne sammenhengen importpriser, avgifter, subsidier og priser på elektrisitet og norskproduserte primærnæringsvarer (jordbruks-, skogbruks- og fiskeprodukter). Utviklingen i flere av disse størrelsene vil i virkeligheten avhenge av andre forhold i økonomien, jf. omtalen til slutt i avsnittet om forutsetningene for prisanslagene og omtalen av beregningsresultatene. Utviklingen i importprisene anslås med utgangspunkt i forventet prisutvikling internasjonalt. En har også tatt hensyn til den betydning endringene i valutakursene kan ha for importprisene, og til at importprisene de siste årene har utviklet seg noe svakere enn konsumprisene internasjonalt. For størrelser som fastlegges av det offentlige er det lagt til grunn at vedtak som er gjort i løpet av 1. halvår ikke endres i prognoseperioden. Utviklingen i andre størrelser vil i stor grad være et resultat av forhandlinger, og for noen av disse gjøres det beregningstekniske forutsetninger. Dette gjelder i hovedsak utviklingen i prisene på jordbruksvarer.

De økonomiske sammenhengene som er innarbeidet i KVARTS er tallfestet på grunnlag av historiske observasjoner slik de fremkom i nasjonalregnskapet (før hovedrevisjonen). I modellen bestemmer importprisene og prisene på norskproduserte varer og tjenester (hjemmepriser), sammen med avgifter og subsidier, prisene på varer og tjenester som går til privat konsum. Hjemmeprisene bestemmes i stor grad av bedriftenes variable enhetskostnader.

Enhetskostnadene bestemmes av produktivitet, timelønnskostnader og produktinnsatspriser. Produktivitetsutviklingen og prisutviklingen for produktinnsats bestemmes i modellen ved egne likninger, mens driftsmarginene bestemmes gjennom prisrelasjonene. I flere av prisrelasjonene inngår også graden av kapasitetsutnyttelse.

Videre har modellen egne relasjoner for utviklingen i timelønningene. Hvordan lønnsveksten vil påvirke konsumprisveksten avhenger også av hvordan lønnsveksten fordeler seg på de ulike sektorene. For eksempel har lønnsutviklingen i varehandelen større betydning for konsumprisveksten enn lønnsutviklingen i industri eller i offentlig sektor, spesielt på kort sikt. Videre vil virkningene på prisutviklingen av en gitt årslønnsvekst også avhenge av hvordan årslønnsveksten fordeler seg gjennom året, fordi det tar tid før lønnsøkninger slår ut i prisene. Det betyr at lønnsveksten i ett år også får betydning for konsumprisutviklingen i de påfølgende årene.

I hjemmeprisrelasjonene inngår også hjemmeprisen fra foregående periode(r) som forklaringsvariabel. Tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene får gjennom disse leddene betydning for prisdannelsen i prognoseperioden, i tillegg til at tilbakedaterte verdier av forklaringsfaktorene inngår direkte. Dette betyr også at utviklingen i inneværende periode får betydning for senere perioder.

Ser en bort fra virkninger gjennom lønnsutviklingen, påvirker importprisene hjemmeprisene hovedsakelig gjennom produsentenes produktinnsats. For enkelte varer har det også en viss effekt at innenlandske produsenter konkurrerer med importvarer, men for konsumprisutviklingen sett under ett er denne virkningen liten sammenliknet med virkningen gjennom kostnadene på produktinnsats.

Forutsetninger for prisanslagene

Det er betydelig usikkerhet knyttet til forutsetningene for modellberegningene. De viktigste størrelsene som er anslått utenfor modellen er summert opp i tabell 1-1.

Prisstigningen de fem første månedene er godt i tråd med anslagene i forrige prisprognose fra utvalget, til tross for at importprisene i 1. kvartal i år økte mindre

enn ventet. Dette har sammenheng med at veksten i importprisene var særlig lav for enkelte varer som betyr lite for konsumprisveksten (f.eks. flydeler), og med at utsalgsprisene på klær og bensin økte mer enn tidligere antatt.

Utvalget har fått gjennomført nye modellberegninger av konsumprisveksten basert på nye vurderinger av forutsetningene for beregningene. Utvalget har nå som tidligere benyttet modellens relasjoner for lønnsutviklingen i de enkelte sektorene (endogen lønnsutvikling) sammen med skjønnsmessige vurderinger. Alternativt kunne en ha valgt å legge beregningstekniske forutsetninger om lønnsveksten (eksogen lønnsutvikling) til grunn i prisprognosen. Når en her har valgt å benytte modellens lønnsrelasjoner, er det for å forenkle beregningene. Denne framgangsmåten innebærer ikke at utvalget tar sikte på å anslå lønnsveksten i prognoseåret.

I modellen nyttes begrepet lønn per timeverk som sammenholder utviklingen i faktiske lønnsutbetalinger med utviklingen i antall utførte timeverk, som regnes inklusive overtid og eksklusive fravær. Veksten i lønn per timeverk fra et år til det neste avhenger derfor ikke bare av veksten i lønnsatsene og arbeidskraftens sammensetning, men også av endringer i antall arbeidsdager for månedslønne, omfanget av overtid og betalt fravær. For timelønne vil endringer i antall arbeidsdager fra et år til det neste isolert sett ikke påvirke veksten i lønn per time. De fleste grupper har imidlertid avtalt kompensasjon dersom bevegelige helligdager faller på ordinære fridager. For disse gruppene kan timelønne påvirkes av endringer i antall virkedager. Lønnsveksten målt ved årslønn vil ikke i samme grad påvirkes av endringer i antall virkedager. I 1997 er det imidlertid like mange virkedager som i 1996.

Kronekursens utvikling vil også ha betydning for prisutviklingen. I vedlegg 6 omtales kursutviklingen for norske kroner og de enkelte kronekursbegrepene. Det er usikkert hvilket kursleie en vil få for den norske kronen i tiden framover. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at den gjennomsnittlige importveide kronekursen i 1997 blir om lag på linje med kronekursen i 1996.

Nivået for *importprisene på tradisjonelle varer* ser nå ut til å ha vært noe høyere i 1996 enn i 1995. Dette har i første rekke sammenheng med en vekst i prisene på importert elektrisk kraft. Importprisene på industriproduktene var i gjennomsnitt om lag på samme nivå i 1996 som i 1995, men med til dels store variasjoner i prisutviklingen for ulike undergrupper av industriprodukter. Importprisene på råvarer og lite bearbejdede varer som treforedlingsprodukter, kjemiske råvarer og metaller var lavere i 1996 enn i 1995. En viss nedgang i prisene på importerte verkstedsprodukter, som veier tungt i det samlede importprisbildet, bidro ytterligere til å dempe veksten i importprisene på tradisjonelle varer. På den annen side økte importprisene bl.a. for biler og annen ikke-konkurrerende import. Det er i modellberegningen forutsatt at den gjennomsnittlige importprisveksten for tradisjonelle varer blir om lag den samme i 1997 som i 1996, målt i norske kroner.

De noterte prisene på Nordsjøolje for umiddelbar levering var i gjennomsnitt knapt 21 USD eller 134 kroner per fat i 1996. Oljeprisen falt fra rundt 24-25 USD ved inngangen til året til rundt 17 USD i midten av april. Etter en prisøkning opp til 20 USD i løpet av april og mai, falt oljeprisen igjen, og nådde et 13-måneders bunnnivå på i underkant av 17 USD i midten av juni. Utvalget legger fortsatt til grunn en oljepris på 127 kroner i gjennomsnitt for 1997, som tilsvarer en prisnedgang fra 1996 på 4¹/₂ prosent.

Utviklingen i prisene på *norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring i prisene. Det har også betydning i hvilken grad markeds-situasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Hjemmeprisene på jordbruksvarene ble redusert fra 1995 til 1996. Som en beregningsteknisk forutset-

ning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 0,8 prosent fra 1996 til 1997. Prisene ut til forbrukerne blir i tillegg påvirket av eventuelle øvrige kostnadsendringer i varehandelsleddet og avanseendringer i alle ledd.

I januar 1995 økte delindeksen for elektrisitet i konsumprisindeksen med 7 prosent fra måneden før, men denne økningen ble noe reversert i april og i november. I januar i 1996 gikk elektrisitetsprisene ytterligere ned. En svært nedbørsfattig høst og vinter i deler av landet bidro til at fyllingsgraden i de fleste vannmagasinene ble svært lav sommeren 1996. Dette førte til økte priser i spotmarkedene for kraft fra våren 1996. Delindeksen for elektrisitet økte derfor flere ganger gjennom 1996 og inn i 1997. I januar 1997 lå delindeksen for elektrisitet om lag 22 prosent over nivået i januar 1996. Hittil i 1997 har delindeksen for elektrisitet blitt redusert flere ganger, og lå i mai nesten 10 prosent lavere enn i januar. I modellberegningen har utvalget lagt til grunn at husholdningenes strømpriser vil reduseres ytterligere, og har beregningsteknisk lagt til grunn en nedgang i elektrisitetsprisene på 4 prosent i juli i år. Dette innebærer at det gjennomsnittlige prisnivået på elektrisitet vil ligge om lag 4,3 prosent høyere i 1997 enn i 1996.

Grunnlaget for måling av prisutviklingen på *boligkonsum* i konsumprisindeksen er en kvartalsvis husleieundersøkelse og utgifter knyttet til vedlikehold av boliger. Boligkonsumet veier tungt i konsumprisindeksen, fordi det i tillegg til betalte husleier også omfatter husholdningenes renteutgifter på boliglån, forsikringer samt enkelte kommunale avgifter. Husleie er den viktigste representantvaren for boligkonsum, og husleieindeksen økte vesentlig sterkere enn totalindeksen i årene fra 1988 til 1993. Fra 1993 til 1995 har husleieindeksen økt mindre enn totalindeksen. I 1996 tok stigningen i husleiene seg midlertidig opp, men er nå igjen lavere enn veksten i konsumprisindeksen. Rentesatser inngår ikke direkte i konsumprisindeksen, og virkninger av renteendringer på konsumprisindeksen vil komme indirekte gjennom kostnadene for utleiery og borettslag, samt gjennom effekten på det generelle kostnadsnivået i næringslivet. Disse effektene av renteendringer er imidlertid usikre, og det kan ta tid før de får betydning. Det samme gjelder utviklingen i andre kostnader som påvirker husleiene, bl.a. kommunale takster og avgifter, lønnskostnader m.v. I beregningene med KVARTS har en benyttet modellens relasjon for husleie (inkl. fritidsboliger). Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 1996 til 1997 på 1,8 prosent. Fra 1995 til 1996 økte husleieindeksen (inkl. fritidsboliger) med 1,7 prosent, og vekstraten målt over 12 måneder var 1,7 prosent i mai i år.

Prisene på varer som går til konsum i modellen inkluderer *avgifter og subsidier*, og vil dermed bli påvirket av det avgifts- og subsidieopplegget som Stortinget vedtar. I hovedsak ble satsene for særavgiftene justert opp med om lag 6 prosent fra årsskiftet. For tobakk og bensin ble imidlertid satsene økt med knapt 10 ¹/₂ prosent, mens satsen for autodiesel økte med 14,3 prosent. Det er i beregningene ikke lagt til grunn endringer i avgifts- og subsidieopplegget i løpet av prognoseperioden.

Det er som vanlig usikkerhet knyttet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes relativt frie adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn. For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene.

Tabell 1.1: Hovedforutsetninger for KVARTS-beregning av konsumprisvekst fra 1996 til 1997. Prosentvis vekst fra året før

Varegruppe	1996	1997
Importpriser:		
Tradisjonelle varer	0.4	-0.1
Ikke-konkurrerende importvarer	3.2	1.9
Primærnæringsvarer	1.5	-0.6
Råvarer og lite bearbejdede varer	-5.2	0.1
Andre varer	1.2	-0.3
Råolje	23.1	-4.5
Priser på jordbruksvarer ¹⁾	-0.9	0.8
Elektrisitetspris ²⁾	4.5	4.3

1) Dette anslaget er knyttet til hjemmeprisen på jordbruksprodukter.

2) Dette anslaget er knyttet til den prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

Som nevnt vil det ofte være en forenkling å forutsette at enkelte størrelser i modellen kan fastlegges uavhengig av resten av økonomien. Dette gjelder i særlig grad dersom en skal vurdere virkningene av å endre en av forutsetningene. Det er først og fremst på noe lengre sikt at slike effekter virker inn. I vurderingen av prisutsiktene for 1997 betyr forenklingen som ligger i modellen i form av eksogene anslag noe mindre.

Resultater:

Beregningene som har blitt gjennomført med KVARTS gir en økning i konsumprisene på 2,5 prosent fra 1996 til 1997. Dette er en klart høyere prisvekst enn året før, men den samme som i modellberegningen til januarrapporten. Utviklingen gjennom året er vist i figur 6.1 i "[Anslag på konsumprisutviklingen i 1997](#)" i kapittel 6.3.

Den høyere prisstigningstakten i 1997 i forhold til i 1996 henger i stor grad sammen med følgende forhold:

- bilavgiftene ble redusert 1. januar 1996, mens avgiftene økte reelt fra 1. januar 1997,
- i januar, februar og mars i fjor var det en unormalt svak utvikling i klesprisene som ikke gjentok seg i år,
- i september og oktober 1996 økte prisene på elektrisitet med til sammen 7,3 prosent og elektrisitetsprisene økte med ytterligere 6,1 prosent ved årsskiftet. Disse prisøkningene vil isolert sett bidra til høyere vekstrater i konsumprisindeksen på 12-månedersbasis i første halvår i 1997 enn i 1996.

Modellberegningen med KVARTS viser en avtakende stigning i prisene (målt over fire kvartaler) gjennom 1997. Denne utviklingen gjennom året skyldes at det har vært og at en forventer en videre nedgang i elektrisitetsprisene samtidig som effektene av økte elektrisitetspriser i fjor tømmes ut. Videre vil bidraget til økt konsumprisvekst som følge av at ordningen med kompensasjon for merverdiavgift ble opphevet fra 1. juli 1996, falle bort i andre halvår i år.

I modellberegningen har en som nevnt i hovedsak nyttet modellens relasjoner for lønnsdannelse. Den gjennomsnittlige årslønnsveksten i modellberegningen er om lag 3 $\frac{3}{4}$ prosent fra 1996 til 1997 for de fleste grupper og i de sektorer hvor prisvirkningene av lønnsveksten er størst.

Som nevnt ovenfor tar utvalget ikke stilling til lønnsutviklingen eller lager prognoser for denne. Utvalget har derfor vurdert virkningen på prisveksten av en endring i årslønnsveksten fra 1996 til 1997 på 1 prosentpoeng.

Tabell 1.2: Modellresultater. Beregnet vekst i konsumprisindeksen fra 1996 til 1997 og virkninger av å endre årslønnsveksten med 1 prosentpoeng fra og med 1. kvartal. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før

	1. kv.	2. kv.	3. kv.	4. kv.	Året
Vekst i konsumprisindeksen	3,1	2,7	2,3	2,0	2,5
Virkning av 1 prosentpoeng endret årslønnsvekst	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1-0,2

Som tabell 1-2 viser gir beregningen med 1 prosentpoeng endret lønnsvekst relativt små utslag på den gjennomsnittlige konsumprisveksten fra 1996 til 1997, og modellen viser dermed at det tar noe tid før økte kostnader veltes over i prisene.

I vurderingen av prisvirkningene av endret lønnsvekst har en i modellberegningene ikke endret de eksogene forutsetningene. Det er således i begrenset grad tatt hensyn til enkelte forhold av betydning, f.eks. at importører lettere vil kunne øke sine priser, eller at hjemmeprisen på primærnæringsvarer og elektrisitet vil kunne øke, dersom den generelle lønns- og prisveksten i norsk økonomi øker. Hvis det i større grad hadde vært tatt hensyn til slike effekter i modellberegningene ville virkningen på prisveksten av endret lønnsvekst vært større. Prisvirkningen av endringen i lønnsveksten som er angitt ovenfor kan således ikke direkte tas som uttrykk for betydningen av forskjellen i lønnsutvikling som her er forutsatt, men må vurderes som en illustrasjon av enkelte effekter av dette slik de framkommer i modellen. Modellens lønnsrelasjoner indikerer også at en økt lønnsvekst ett år innebærer lavere lønnsvekst senere år sammenliknet med referansebanen. På lang sikt vil derfor ikke reallønnsnivået endres vesentlig.

Vedlegg 2

Lønnsoppgjørene i 1996 og 1997

1 LØNNSOPPGJØRENE I 1996

I 1996 var det etter vanlig mønster igjen hovedrevisjon for de fleste tariffområder. Som i 1994 ble hovedrevisjonen i LO/NHO-området gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I privat sektor for øvrig foregår oppgjørene hvert år på grunnlag av avtaler som f.eks. kan være basert på bransjer og/eller yrker. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger.

Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-oppgjøret

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 6. februar. Sentrale punkter i vedtaket var:

- økt disponibel reallønn (kjøpekraft) for lavere og midlere lønnsnivå opptil kr 250 000. Opprettholdelse av kjøpekraften for andre grupper.
- jevne ut lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.
- redusere pensjonsalderen i den avtalefestede pensjonsordningen (AFP) fra 64 til 62 år.
- innføre ordninger i de ulike avtaleområder for etter- og videreutdanning, eventuelt at det i forhandlingene avsettes midler til dette.

I NHOs hovedstyremøte 14. februar ble følgende hovedretningslinjer for årets lønnsoppgjør vedtatt:

- videreføring av solidaritetsalternativet med lav lønnsvekst og oppmyking av tariffavtalenes arbeidstidsbestemmelser.
- ledere, høyere funksjonærer og grupper med sterk markedsposisjon må avpasse sin lønnsutvikling til bedriftens øvrige ansatte.

De forbundsvise oppgjørene i LO/NHO-området ble innledet 14. mars mellom Fellesforbundet og Teknologibedriftenes Landsforening (TBL) om verkstedsoverenskomsten. På en del andre områder ble det også startet forhandlinger etter at forhandlingene om verkstedsoverenskomsten var i gang. Det gjaldt bl.a. hotell- og restaurantvirksomheten. Den 26. mars ble det brudd i forhandlingene i verkstedsindustrien og oppjøret gikk til mekling. Den 15. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning mellom Fellesforbundet og TBL som partene anbefalte.

Det anbefalte meklingsforslaget ble sendt til uravstemming med svarfrist 10. mai. Forslaget ble forkastet ved uravstemmingen og det ble streik fra 13. mai.

Den 21. mai ble meklingen gjenopptatt mellom Fellesforbundet og TBL. Den 22. mai forelå det et nytt anbefalt meklingsforslag. Dette ble 14. juni godkjent i en ny uravstemming. Forslaget innebar:

- et generelt tillegg på kr 1,50 per time.
- skifttilleggene økes med 10 prosent
- offshoretillegget skal minst være kr 32,- per time

Den avtalebaserte påbyggingen av AFP-ordningen settes iverk fra 1. oktober 1997 for arbeidstakere på 63 år og for arbeidstakere på 62 år fra 1. mars 1998.

Det avtaleområdet som først nådde et anbefalt forhandlingsresultat var standardoverenskomsten for kontor- og lagerfunksjonærer mellom HK og NHO. Forslaget innebar:

- et samlet tillegg på kr 489 pr måned fra 1. april
- pensjonsordning som i verkstedsoverenskomsten

Oppgjøret mellom Hotell- og Restaurantforbundet og Hotell- og restaurantarbeiderforbundet gikk også til mekling. Meklingen ble avsluttet uten et anbefalt forslag og den 17. april gikk Hotell- og restaurantarbeiderforbundet til streik. Den 29. april ble meklingen gjenopptatt og det ble enighet om et anbefalt forslag som innebar:

- et generelt tillegg fra 1. mai på kr 1,50 per time både for fastlønte og prosentlønte.
- kr 1,50 per time fra 1. mai i lavlønns tillegg for fastlønte.
- minstelønnsatsene heves med ytterligere kr 2 per time fra 1. mai. Dette tillegget får virkning for ca 1/3 av de fastlønte.

Dessuten ble det gjort endringer i fagarbeideravlønningen og i en del andre tillegg.

Privat sektor utenom LO/NHO

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon enige om et generelt tillegg fra 1. april på kr 2,75 per time. I tillegg ble minstelønnsatsene gjennomgående økt med ytterligere kr 1 per time.

I oppgjøret for *forretnings- og sparebanker* kom partene fram til en avtale som ga et generelt tillegg på 2,9 prosent fra 1. mai. I tillegg ble det gitt et engangstillegg på noe lavere lønnstrinn, beregnet til 0,1 prosent per dato.

I oppgjøret for *forsikringsvirksomhet* ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 2,9 prosent.

Oppgjørene i offentlig sektor

I *staten* ble det 1. mai enighet om et anbefalt forhandlingsresultat mellom Administrasjonsdepartementet og tjenestemennenes hovedorganisasjoner og Norsk Lærerglag som gikk ut på:

- fra 1. mai gis det på alle lønnstrinn et generelt lønnstillegg på kr 6000 per år.
- med virkning fra 1. august skal det føres sentrale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,3 prosent.
- med virkning fra 1. september skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,45 prosent. Herav utgjør resirkulerte midler 0,1 prosent.

Det var enighet om at kvinner skulle få en større andel av potten enn en pro ratafordeling tilsier både per 1. august og per 1. september.

Avtalen ble vedtatt av arbeidstakerorganisasjonene 12. juni.

I oppgjøret mellom *staten og Norsk Politiforbund/Lensmannsetatens Landslag* ble det enighet om de samme tillegg som for statsansatte ellers.

I *kommunene* ble partene 1. mai enige om følgende:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på kr 6000 per år.
- med virkning fra 1. august skal det føres sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,8 prosent.
- med virkning fra 1. oktober skal det føres lokale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,5 prosent.

Avtalen ble vedtatt av arbeidstakerorganisasjonene 21. juni.

2 LØNNSOPPGJØRENE I 1997

På de fleste tariffområder ble det i 1996 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 1997.

Oppgjørene i privat sektor

LO/NHO-området

Oppgjøret ble gjennomført ved sentrale forhandlinger mellom LO og NHO.

Representantskapet i LO behandlet 11. februar 1997 kravene foran oppgjørene. Hovedpunktene i vedtaket var:

- videreføre kjøpekraften og en forbedring for lavere lønte og andre prioriterte grupper.
- avklare omfang og finansiering av avtalefestet tidligpensjon for 63-åringer fra 1. oktober 1997 og for 62-åringer fra 1. mars 1998.
- videre utjevning av lønnsnivå mellom kvinner og menn

Sekretariatet i LO fikk fullmakt til å utforme de endelige kravene ved oppgjøret.

Hovedstyret i NHO la bl.a følgende prinsipper til grunn for lønnsoppgjøret:

- Dersom kronekursen i 1997 skulle bli liggende høyere enn i 1996, må lønnsveksten i Norge være lavere enn i våre konkurrentland dersom konkurranseevnen skal opprettholdes. Lønnsveksten må tilpasses utviklingen av den enkelte bedrifts økonomi, produktivitet, konkurranseevne og fremtidsutsikter. Reelle lokale forhandlinger skal gjennomføres etter overenskomstenes regler. Lønnsutviklingen til ledere, visse grupper faglærte, høyere funksjonærer og andre grupper med sterk markedsrett må tilpasses de øvrige grupper arbeidstakere i bedriften.
- En tidligpensjonsordning må målrettes mot arbeidstakere som har en lengre yrkeskarriere og som har behov for en verdig avslutning av denne. Bedriftene må betale en vesentlig høyere egenandel enn for AFP.

Forhandlingene mellom Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon startet 10. mars. Den 20. mars ble det brudd i forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 7. april la Riksmeklingsmannen fram et meklingsforslag som ble anbefalt av partene. Forslaget innebar:

- et generelt tillegg på 0,80 kroner per time til alle.
- arbeidstakere i områder som i gjennomsnitt tjener mer enn 185 000 kroner på årsbasis og ikke har rett til lokale forhandlinger, fikk et tillegg på 1,20 kroner per time inklusive det generelle tillegget.
- arbeidstakere i områder som i gjennomsnitt tjener mindre enn 185 000 kroner på årsbasis, fikk 1,50 eller 1,80 kroner per time i tillegg (inkl. det generelle tillegget) avhengig av om det er rett til lokale forhandlinger eller ikke.

I hotell- og restaurantvirksomhet ble dessuten minstelønnssatsene økt med kr 0,50 per time.

Partene var også enige om at de lokale tillegg skal gis på grunnlag av den økonomiske situasjonen i den enkelte bedriften, nærmere spesifisert til bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne.

De sentrale tilleggene slo gjennomsnittlig ut med vel kr 1,- per time for hele LO/NHO-området eller 0,8 prosent som bidrag til årslønnsveksten i 1997. For timelønte i industrien bidrar de sentrale tilleggene med anslagsvis 0,6 prosentpoeng til årslønnsveksten i 1997.

På vanlig måte blir det gitt garantitillegg fra 1. oktober 1997.

Et sentralt spørsmål i forhandlingene var utformingen av en tidligpensjonsordning for 62- og 63-åringene som ble avtalt i fjor. Et hovedspørsmål under forhandlingene og meklingen var fastsettelse av inngangsvilkårene i tidligpensjonsordningen. Partene var imidlertid enige om at tidligpensjonsordningen skal organiseres mest mulig likt ordningen med avtalefestet pensjon (AFP). I den ordningen som det ble enighet om i vår, ble det en begrensning av ytelsene i ordningen slik at ingen skal motta en AFP-pensjon som overstiger 70 prosent av løpende lønnsinntekter. Denne justeringen skal bare gjelde for personer som pensjoneres etter 1. oktober 1997. Det er usikkert hvordan bedriftenes kostnader og bruken av ordningen vil utvikle seg. Partene er enige om å evaluere ordningen etter to år.

Partene ble også enige om et opplegg for delpensjon innenfor AFP. Etter dette kan bedrifter med arbeidstakere i full stilling inngå skriftlig avtale om delpensjon slik at arbeidstakeren kan trappe ned sin yrkesaktivitet med én eller to hele arbeidsdager, dvs. 20 prosent eller 40 prosent reduksjon i forhold til full stilling. I denne sammenheng vil partene sette ned en arbeidsgruppe som bl.a. skal se nærmere på aktuelle virkemidler som kan bidra til at eldre arbeidstakere beholder fotfestet i arbeidsmarkedet og gis mer reell valgfrihet mht. pensjoneringstidspunktet.

I forbindelse med utformingen av en tidligpensjonsordning hadde Regjeringen tidligere varslet at det ikke ville bli gitt statstilskudd utover AFP-ordningen fra 64 år og oppover. Partene var således innforstått med at de direkte pensjonsutgiftene ved en ytterligere nedgang i pensjonsalderen skulle bæres av arbeidslivet selv. Partene ba i brev av 17. mars til statsministeren om å få avklart om ordningen for 62- og 63-åringene kunne baseres på det samme regelverket som dagens AFP-ordning. I statsministerens svar i brev av 5. april til partene heter det:

«Jeg viser til brev fra Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon av 17. mars d.å. om lønnsoppgjøret og tidligpensjonsordningen.

Regjeringen er innstilt på å bidra til en tidligpensjonsordning for arbeidstakere som nå har hatt en lengre yrkeskarriere og som har behov for en verdig avslutning av denne.

Eldre arbeidstakere er en sammensatt gruppe, og mange av dagens eldre har startet tidlig i arbeidslivet. I denne sammenheng er de ulike ordningene for førtidspensjonering viktige elementer innenfor en samlet pensjonspolitik.

For Regjeringen er også ønsket om å få flere eldre til å fortsette lenger i arbeidet et sentralt utgangspunkt for pensjonspolitikken, og det er et mål å heve den gjennomsnittlige avgangsalderen, slik vi har uttrykt det i Langtidsprogrammet.

Når regelverket for nye pensjonsordninger skal utformes, er det viktig også å legge vekt på langsiktige hensyn, og at yrkeskarrierer endrer seg. Utbygging av skole og videreutdanning gjør at norske arbeidstakere nå gjennomgående starter sin yrkesaktivitet seinere enn det som var vanlig for den eldre delen av dagens arbeidsstyrke. Som illustrasjon var andelen av alle 18-åringer under utdanning i 1962 på 34 pst., mens den i 1992 var på 82 pst.

De som i de seinere år har gått inn i yrkeslivet står overfor et mindre fysisk krevende arbeid og et bedre arbeidsmiljø. Videre øker den gjennomsnittlige levealderen, og de eldre vil etter hvert ha bedre helse enn tilsvarende aldersgrupper i dag. I begynnelsen av det neste århundre vil veksten i arbeidsstyrken stanse. Samtidig blir det et økende behov for offentlig innsats knyttet til omsorg, helse og utdanning. Dette behovet er allerede stort. Det blir derfor særlig viktig å legge til rette for en høy og langvarig yrkesdeltakelse.

Regjeringen ser det derfor som viktig at reglene av pensjonsopptjenings- og skattemessig art blir utformet slik at de ikke blir varige i en situasjon der yrkesmønsteret endrer seg.

Regjeringen vil derfor gå inn for at:

1. *Rikstrygdeverket og trygdekontorene skal medvirke ved beregning og utbetaling av tidligpensjon.*
2. *Tidligpensjoner ved fylte 64 år kan gå over på AFP-ordningen.*
3. *Personer som tar ut tidligpensjon skal få poengår i folketrygden som tidligpensjonist.*
4. *Skattebegrensingsregelen skal også omfatte tidligpensjoner mellom 62 og 64 år.*
5. *Det månedlige sluttvederlaget i tidligpensjonsordningen, begrenset oppad til det månedlige sluttvederlaget i AFP, skal være skattefritt for 62- og 63-åringer.*
6. *Lovbestemmelsene nevnt i pkt 4 og 5 over vil bli utformet slik at de for nye pensjonstilfeller fases ut med virkning fra 1. januar 2007. Bestemmelsen nevnt i pkt 3 vil bli vurdert utfaset fra samme tidspunkt.*

Regjeringen vil dessuten nedsette et offentlig utvalg for å vurdere ulike former for fleksibel førtidspensjonering med sikte på å få til en høyere pensjoneringsalder. For å oppnå dette skal utvalget bl.a vurdere spørsmål knyttet til pensjonsnivået i tidligpensjonsordninger og forholdet til folketrygdens regelverk. LO og NHO vil bli invitert til å være med i et slikt utvalg.»

Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Parallelt med LO forhandlet NHO også med Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS). Det ble også brudd i disse forhandlingene og oppgjøret gikk til mekling. Den 7. april ble det oppnådd enighet om en avtale som ga de samme sentrale lønnstilleggene som i LO/NHO-oppgjøret.

I varehandelen ble Handel og Kontor og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon den 11. april enige om et generelt tillegg på 1,20 kroner per time. I tillegg ble det foretatt justeringer av minstelønnsatser. Gjennomsnittlig utslag av de samlede tillegg er anslått til kr 1,50 per time. Utover dette er det gitt et garantitillegg fra 1. februar i år. Med et gjennomsnittlig lønnsnivå under 185 000 kroner innebærer den nye tariffavtalen at de sentrale tilleggene er på linje med oppgjøret i LO/NHO-området. Avtalen omfatter direkte om lag 11 000 medlemmer i HK, men blir retningsgivende for langt flere ansatte i varehandelen.

I forsikringsvirksomhet ble partene enige om et generelt tillegg fra 1. mai på 2,0 prosent.

I forretnings- og sparebanker er det enighet om et generelt tillegg på alle lønnstrinn på 1,9 prosent fra 1. mai. Videre ble det gitt et ekstra tillegg på 0,2 prosent fra 1. mai på en del lavere lønnstrinn, fra ca kr 156 00 per år til ca kr 227 000 per år. Gjennomsnittlig betyr oppgjøret et tillegg på 2,0 prosent fra 1. mai.

Oppgjørene i offentlig sektor

Den 11. april startet forhandlingene i både det kommunale og det statlige tariffområdet. Den 30. april ble det brudd i forhandlingene og oppgjørene gikk til mekling.

Den 26. mai la Riksmeklingsmannen fram et forslag til løsning som ble anbefalt av partene.

I *staten* er hovedtrekkene i den nye tariffavtalen:

- fra 1. mai gis det et generelt tillegg på kr 2500 per år på alle lønnstrinn på hovedlønnstabellen. Ansatte med årslønn fra kr 147 200 (lønnstrinn 7) til kr 199 900 (lønnstrinn 24) fikk et ekstra lønnstillegg som varierte fra kr 100 til kr 900.
- det føres sentrale forhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 1,2 prosent per 1. august 1997. Hensynet til virksomhetens rekrutterings- og konkurransesituasjon, samt likelønn på alle nivåer, skal ivaretas i disse forhandlingene. Kvinner skal ha en større andel av lønnsmidlene enn en proratafordeling tilsier.
- det føres lokale forhandlinger innenfor en ramme på 0,55 per 1. august. Herav utgjør lønnsmidler som blir ledige ved skifte av arbeidstakere 0,1 prosent. De sentrale avtaleparter tilrår at partene lokalt gjennomgår lønnsrelasjonene for å rette opp kjønnsbetingede lønnsforskjeller på alle nivå. Kvinner bør få en større andel av potten enn en proratafordeling tilsier.
- det gjennomføres en avtalefestet pensjonsordning (AFP) med rett til å fratre med pensjon ved fylte 63 år fra 1.10.97 og ved fylte 62 år fra 1.03.98, etter de regler som er avtalt for AFP mellom LO og NHO.

I *kommuneoppgjøret* innebærer oppgjøret:

- fra 1. juni gis det et generelt tillegg på kr 2500 per år på alle lønnstrinn på hovedlønnstabellen. Som ansatte i staten fikk også ansatte i kommunene med årslønn fra kr 147 200 (lønnstrinn 7) til kr 199 900 (lønnstrinn 24) et ekstra lønnstillegg som varierte fra kr 100 til kr 900.
- til lokale forhandlinger avsettes det en pott som utgjør 0,12 prosent på årsbasis eller 0,72 prosent per 1.11.97. Lavlønn, likelønn og oppfølging av nytt stillingsregulativ samt lønsmessige skjevheter skal vektlegges ved de lokale forhandlingene.
- også i kommunene gjennomføres det en avtalefestet pensjonsordning (AFP) med rett til å fratre med pensjon ved fylte 63 år fra 1.10.97 og ved fylte 62 år fra 1.03.98, etter de regler som er avtalt for AFP mellom LO og NHO.

Vedlegg 3

Definisjoner av en del lønnsbegreper

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Årslønn defineres som den samlede lønn (eksklusiv overtidsgodtgjørelse) en lønnstaker vil oppnå i løpet av ett år dersom vedkommende har utført et fullt normalt årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sjukefravær, permisjoner mm.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Lønn ifølge nasjonalregnskapet omfatter kontantlønn medregnet overtidsbetaling, naturallønn og lønn under sjukdom og fødselspermisjon betalt av arbeidsgiver. Dette er således et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf definisjon av årslønn ovenfor. Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsansatte og antall deltidsansatte omregnet til heltid med dellønnsbrøken som vekt. Denne definisjonen innebærer at timeverksinnholdet i et normalårsverk er lik faktisk arbeidstid for heltidsansatte.

Overheng

Overhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Tariff tillegg og lønnsøkinger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen for ulike lønnstakergrupper fra ett år til det neste.

Avtalefestet normalarbeidstid

Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe i følge tariffavtaler.

Den generelle normalarbeidstid er nå 37,5 t/uke. Imidlertid har flere grupper en lavere avtalefestet normalarbeidstid enn dette. I LO/NHO-området er f. eks avtalefestet normalarbeidstid fra og med 1987 37,5 t/uke for dagtidsarbeidere, 36,5 t/uke for 2-skiftarbeidere, 35,5 t/uke for døgntkontinuerlig- og turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skiftarbeid.

Tariffmessig lønnsøking

Tariffmessig lønnsøking er lønnsøking fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøking kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantitillegg (LO/NHO-området), tillegg på minstelønns satser etc som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøking i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøking i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a omfatter lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste p.g.a økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid.

Omregnede timefortjenester i LO/NHO-området

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. En del arbeidere har lavere arbeidstid p.g.a skiftarbeid. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønns satsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. De som har lavere avtalefestet normalarbeidstid enn 37,5 t/uke, får vanligvis kompensasjon for dette. Kompensasjonen kan variere fra bransje til bransje, og den er inkludert i timefortjenestene i statistikken. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer.

Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

Vedlegg 4

Deltidsansatte

I flere av delstatistikkene fra Statistisk sentralbyrå er det en oversikt over antall, gjennomsnittlig lønn og fordelingen av de deltidsansatte etter omfanget av ukentlig arbeidstid.

Definisjonen av deltidsansatte i lønnsstatistikken er ikke knyttet til et bestemt antall arbeidstimer per uke. Arbeidstakere blir regnet som deltidsansatte dersom de har redusert arbeidstid uten at dette er vanlig ordning ved bedriftene de arbeider i eller i vedkommende næring. Imidlertid gir ikke lønnsstatistikken en fullstendig oversikt over omfanget av deltidsarbeid innen vedkommende næring/gruppe. Timelønnte deltidsarbeidere uten fast ukentlig arbeidstid er ikke med. Hotell- og restaurantdrift har et forholdsvis stort innslag av denne type arbeidskraft.

Omfanget av deltidsarbeid

Tabell 4-1 viser omfanget av deltidsarbeid i enkelte næringer i 1981 og 1996. Det er få mannlige deltidsansatte i de fleste næringer, mens bildet er et helt annet for kvinnelige deltidsansatte. I varehandelen er 58 prosent av de kvinnelige ansatte deltidsansatte, mens andelen er 64 prosent i kommunene inkl. helsesektoren. I skoleverket er om lag 40 prosent av kvinnene deltidsansatte. Andelen deltidsansatte kvinner er – bortsett fra i staten og i bankvirksomhet – noe lavere i 1996 enn i 1981. For kvinner og menn under ett arbeider vel halvparten deltid i kommunal og fylkeskommunal virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg, mens andelen er 36 prosent i varehandelen og 31 prosent i skoleverket. For de andre næringene er andelen 13-23 prosent i 1996, bortsett fra i NHO-bedrifter hvor andelen blant funksjonærene er vel 8 prosent.

Tabell 4.1: Antall deltidsansatte i enkelte næringer.

		Menn			Kvinner			Total andel deltidssyssels.
		Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	
Funksjonærer i	1981	69330	574	0.8	25936	8014	30.9	9.0
NHO-bedrifter	1996	77435	1086	1.4	28133	8036	28.6	8.6
Bankvirksomhet	1981	11705	236	2.0	13172	3972	30.2	16.9
	1996	9356	271	2.9	13264	4910	37.0	22.9
Forsikring	1981	3231	50	1.5	4096	1231	30.1	17.5
	1996	4326	88	2.0	5501	1493	27.1	16.1
Varehandel ¹⁾	1981	54819	3691	6.7	70841	43341	61.2	37.4
	1996	43858	4798	10.9	49052	28652	58.4	36.0
Forretningsmessig tj.yting	1981	12620	331	2.6	8096	2821	34.8	15.2

Tabell 4.1: Antall deltidsansatte i enkelte næringer.

		Menn			Kvinner			Total andel deltidsyssels.
		Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	Ansatte med i lønnsstat.	Deltidsansatte	Andel deltidsansatte	
Staten ²⁾	1996	17771	541	3.0	11183	2910	26.0	11.9
	1981	113708	2394	2.1	63352	20719	32.7	13.1
Skoleverket ³⁾	1996	93419	5892	6.3	74171	26884	36.2	19.6
	1981	37364	4961	13.3	35796	19354	54.1	33.2
Kommunal og fylkeskomm. virksomhet inkl. helsevesen og sosial omsorg ⁴⁾	1996	36790	6894	18.7	52149	20833	39.9	31.2
	1996	73354	12558	17.1	230882	148034	64.1	52.8

1) Omfatter fra og med 1990 bedrifter med 5 sysselsatte eller flere mot 3 sysselsatte eller flere tidligere.

2) Inkl. statens helsevesen.

3) I 1989 ble alle høgskolene tatt ut av statistikken for skoleverket og ført over til statistikken for staten.

4) Oslo er ikke med i 1996-tallene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.2: Antall ansatte på hel- og deltid etter lønnsstatistikken i noen næringer samt kvinners andel av deltidssysselsetting.

		Heltid		Deltid		Vekst 81/96 (pst)		K-andel
		1981	1996	1981	1996	Heltid	Deltid	Deltid
NHO-funksjonærer	M	68756	77435	574	1086	12.6	89.2	
	K	17922	28133	8014	8036	57.0	0.3	88
Bankvirksomhet	M	11469	9085	236	271	-20.8	14.8	
	K	9200	8354	3972	4910	-9.2	23.6	95
Forsikring	M	3181	4238	50	88	33.2	76.0	
	K	2865	4008	1231	1493	39.9	21.3	94
Varehandel ¹⁾	M	51128	39060	3691	4798	-23.6	30.0	
	K	27500	20400	43341	28652	-25.8	-33.9	86
Forretningsmessig tjenesteyting	M	12289	17230	331	541	40.2	63.4	
	K	5275	8273	2821	2910	56.8	3.2	84
Staten ²⁾	M	111314	87527	2394	5892	-21.4	146.1	
	K	42633	47287	20719	26884	10.9	29.8	82
Skoleverket ³⁾	M	32403	29896	4961	6894	-7.7	39.0	
	K	16442	31316	19354	20833	90.5	7.6	75

- 1) Jf fotnote 1 i tabell 4.1
- 2) I tidsrommet 1981-96 har en del etater og sykehus blitt overført til kommunal eller fylkeskommunal sektor. Etater er også omorganisert til stiftelser og aksjeselskaper.
- 3) Jf fotnote 2 og 3 i tabell 4.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I tabell 4-2 vises veksten fra 1981 til 1996 i antall heltids- og deltidsansatte som inngår i noen delstatistikker.

Veksten i antall ansatte vil i noen statistikker være påvirket av at statistikken har vært under utbygging i perioden, slik at sysselsettingsveksten i næringen har vært svakere enn det lønnsstatistikken antyder.

Tabell 4-2 viser at kvinner utgjør 75 prosent eller mer av de deltidsansatte innen de næringene en har sett på. Et annen trekk er at prosentvis har veksten i antall kvinner på heltid stort sett vært til dels langt sterkere enn for menn på heltid. Samtidig har veksten i antall kvinner i deltidsarbeid vært svakere enn på heltid for de fleste grupper i tabellen.

Lønnsutviklingen

I tabell 4-3 vises utviklingen i gjennomsnittlig månedsfortjeneste fra 1984 til 1996 for deltidsansatte kvinner i enkelte arbeidstidsgrupper i noen næringer. I tabellen er også tatt med økingen i månedsfortjenesten for heltidsansatte kvinner i alt i de samme næringene. Tabellen viser også lønnsutviklingen for deltidsansatte kvinner i alt. Imidlertid vil endringer i omfanget av arbeidstimer påvirke lønnsutviklingen for deltidsansatte.

For deltidsansatte funksjonærer i NHO-bedrifter foreligger statistikk over ukentlig arbeidstid og lønn først fra 1986.

Tabell 4-3 viser at lønnsveksten i perioden 1984-96 har vært sterkere for deltidsansatte kvinner enn for heltidsansatte kvinner i forsikring og i forretnings- og sparebanker. I varehandelen har det vært omvendt, mens lønnsveksten har vært om lag like sterk i forretningsmessig tjenesteyting for disse to gruppene. I gjennomsnitt har derfor deltidsansatte kvinner for de gruppene som er med i tabell 4-3, hatt en svakere lønnsvekst enn heltidsansatte kvinner. Det foreligger foreløpig ikke materiale til nærmere analyse av denne forskjellen i lønnsutviklingen mellom deltids- og heltidsansatte kvinner, men det er bl.a grunn til å anta at opprykksmulighetene er mindre for deltidsansatte enn for heltidsansatte.

På den annen side har lavlønnstillegg ved lønnsoppgjørene som regel kommet en stor del av de deltidsansatte til gode.

Tallet på deltidsansatte menn i de ulike næringer er så lavt at en ikke har utarbeidet til svarende tabell for menn.

Tabell 4.3: Antall og månedsfortjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1996		Øking i mnd.fortj. 1984/96 (pst)	
		Ansatte	Mnd.fortj. kr.	Ansatte	Mnd.fortj. kr.	Deltidsan. 1)	Heltidsan.
Varehandel ²⁾	I alt	42359	kr 4 199	28652	kr 8 233	96.1	109.6
	16-17,9 t	1721	kr 3 122	1309	kr 6 110	95.7	

Tabell 4.3: Antall og månedsfortjeneste for deltidsansatte kvinner i enkelte næringer og arbeidstidsgrupper. Lønnsutviklingen for deltids- og heltidsansatte.

		1984		1996		Øking i mnd.fortj. 1984/96 (pst)	
		Ansatte	Mnd.fortj. kr.	Ansatte	Mnd.fortj. kr.	Deltidsan. 1)	Heltidsan.
	18-19,9 t	2844	kr 3 793	2735	kr 7 421	95.7	
	20-21,9 t	9072	kr 3 824	2921	kr 7 658	100.3	
	22-23,9 t	3869	kr 4 357	2358	kr 8 874	103.7	
	24-25,9 t	4136	kr 4 563	2294	kr 9 296	103.7	
Forretnings- og sparebanker	I alt	4816	kr 5 329	4910	kr 11 411	114.1	102.4
	16-17,9 t	606	kr 4 495	177	kr 8 120	80.7	
	18-19,9 t	1559	kr 4 597	1520	kr 8 411	83.0	
	20-21,9 t	602	kr 5 080	252	kr 9 431	85.7	
	22-23,9 t	469	kr 5 692	501	kr 10 420	83.1	
	24-25,9 t	279	kr 5 963	136	kr 11 824	98.3	
Forsikring	I alt	1186	kr 5 961	1493	kr 12 866	115.8	102.4
	16-17,9 t	274	kr 4 635	66	kr 8 826	90.4	
	18-19,9 t	157	kr 4 727	271	kr 8 681	83.7	
	20-21,9 t	151	kr 5 397	119	kr 10 720	98.6	
	22-23,9 t	114	kr 6 074	86	kr 10 855	78.7	
	24-25,9 t	40	kr 6 291	55	kr 12 148	93.1	
Forretningsm. tj.yt.	I alt	3527	kr 5 835	2910	kr 11 909	104.1	105.2
	16-17,9 t	194	kr 4 560	116	kr 8 284	81.7	
	18-19,9 t	513	kr 4 648	385	kr 8 753	88.3	
	20-21,9 t	561	kr 5 218	215	kr 10 336	98.1	
	22-23,9 t	324	kr 6 140	305	kr 10 791	75.8	
	24-25,9 t	288	kr 6 499	129	kr 11 703	80.1	
Funksjonærer i NHO-	I alt	-	-	7907		-	
bedrifter ²⁾	under 18 t	-	-			-	
	18-19,9 t	-	-			-	
	20-21,9 t	-	-			-	
	22-23,9 t	-	-			-	
	24-25,9 t	-	-			-	

1) Lønnsutviklingen for deltidsansatte i alt vil være påvirket av arbeidstidsendringer.

2) Det foreligger ikke tall før 1986.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4-4 viser hvordan arbeidstiden for deltidsansatte i noen næringer har endret seg de siste årene. Som mål på dette har en brukt andelen som arbeider under

22t/uke. Det understrekes at det vil være en del usikkerhet knyttet til et så «grovt» mål.

Tabell 4.4: Endring i arbeidstid for noen næringer. Andel deltidsansatte som arbeider under 22 t/uke. Prosent

	1984	1986	1987 ¹⁾	1989 ¹⁾	1991 ¹⁾	1993 ¹⁾	1995 ¹⁾	1996 ¹⁾
<i>Bankvirksomhet</i>								
Menn	67	73	70	70	66	63	67	66
Kvinner	65	62	65	58	52	49	45	44
<i>Forsikring</i>								
Menn	83	71	74	76	71	73	67	68
Kvinner	54	51	59	50	44	42	33	32
<i>Varehandel</i>								
Menn	66	71	59	76	76	73	73	76
Kvinner	50	49	51	51	50	49	49	50
<i>Forretningsmessig tj. yting</i>								
Menn	53	58	52	55	55	55	60	52
Kvinner	51	49	46	42	42	40	37	34

1) P.g.a arbeidstidsreduksjonen 1.1.87 er ikke tallene for årene etter 1986 sammenliknbare med tallene for 1986 og før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1984 til 1986 synes kvinner på deltid å ha økt sin ukentlige arbeidstid noe. Dvs. andelen som arbeider under 22t/uke har gått ned. Fra 1987 til 1996 har kvinner på deltid i bankvirksomhet, forsikring og forretningsmessig tjenesteyting økt sin ukentlige arbeidstid ganske mye. I varehandel synes arbeidstiden for deltidsansatte kvinner i gjennomsnitt å ha vært om lag uendret fra 1987 til 1996. Blant menn er det et lavt antall som arbeider deltid i de fleste gruppene i tabell 4-4. Tallene blir derfor mer usikre for menn enn for kvinner.

Økingen i arbeidstiden for kvinner på deltid i perioden 1984-96, betyr at lønnsutviklingen per timeverk for deltidsansatte kvinner i alt har vært svakere enn det tabell 4-3 viser i denne perioden.

Vedlegg 5

Sammenligning av nivåer på arbeidskraftkostnader i industrien i Norge og andre land.

Totale lønnskostnader for en rekke land i forhold til timelønne i industrien i Norge (tidligere betegnet industriarbeidere), ble presentert i rapport nr. 1 i 1997 (NOU 1997:13). De faktiske valutakursene er lagt til grunn sammen med konkurransevektene som er brukt for øvrig i *"Utviklingen i norsk industris konkurranseevne"* i kapittel 5.

Lønnskostnadstallene er i hovedsak sammenstilt av BLS (Bureau of Labor Statistics) i USA. Tallene for 1996 er foreløpige anslag for enkeltland, tildels bygd på ulike kildematerialer som Bureau of Labor Statistics, OECD og lokale anslag. Innholdet i lønnsbegrepene kan være ulikt mellom land og man må være oppmerksom på usikkerheten i 1996 for enkeltland. Beregningsutvalget mener likevel at de relative lønnskostnadstallene for 1996 vil gi «grovt sett» relevante indikasjoner på lønnsforskjellene landene imellom.

Lønnskostnadene består av lønn per faktisk arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid (f eks lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader som arbeidsgiveravgifter, pensjonsutgifter osv. og som knytter seg til bruken av arbeidskraft.

Lønnsbegrepene som brukes i sammenligningen av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f eks kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenligningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenligning mellom landene å ikke ta disse med for noen av landene. I noen land, særlig i Norden er noen av disse kostnader påbudt ved lov eller avtale (f eks bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse, mens det for andre land er mer bedriftsbestemte kostnader.

Noen av komponentene i lønnskostnadstallene er nokså løst anslått. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenligningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien. F eks kan lønnsforskjellene mellom bransjer i f eks Japan og USA være svært store, mens f eks Tyskland og de nordiske landene har langt mindre forskjeller mellom bransjegrupper.

I takt med utviklingen av pensjonsordninger for ansatte betalt av bedriften, ved blant annet oppbygging av fond som skal sikre utbetalinger fra pensjonsalder, er en del av kostnadene for bedriften relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpte, men ikke realiserte lønnskostnadselementer. Slike forhold skaper stadig større usikkerhet i sammenligningen mellom land.

Tabell 5-1 viser lønnskostnader per time for norske industriarbeidere regnet i felles valuta for konkurrentlandene. Lønnskostnadene for norske industriarbeidere lå høyest av samtlige land i tabellen både i 1988 og 1989.

Fra 1988 frem til 1994 ble forskjellen mellom lønnskostnadene for norske industriarbeidere og et veiet gjennomsnitt for handelspartnerne redusert med omlag 2/3, men det er store forskjeller mellom land. En styrking av kronekursen ga lavere lønnsvekst for handelspartnerne målt i norske kroner og førte til at det relative

lønnskostnadsnivået gikk noe opp i 1995, til vel 10 prosentpoeng høyere enn i de viktigste konkurrentlandene. Per dags dato ser det ut til at gjennomsnittlig lønnskostnader for timelønne i industrien i Norge i forhold til for våre konkurrenter gikk svakt opp fra 1995 til 1996.

Utviklingen fra 1995 til 1996 kjennetegnes for øvrig med et kraftig fall i de relative lønnskostnadene for Japan, først og fremst p.g.a. lavere yenkurs.

Strukturen på lønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger per arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lave faktiske lønninger per arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. Tabell 5-2 viser faktisk lønn per arbeidet time og totale indirekte personalkostnader for 1995. Mens tre land (Danmark, Sveits og Vest-Tyskland) hadde høyere lønn per arbeidet time enn Norge, hadde 10 land høyere indirekte personalkostnader per arbeidet time målt i norske kroner.

Det er fortsatt bare for arbeidere (i hovedsak timelønne) i norsk industri at det kan foretas internasjonale sammenligninger av totale lønnskostnader per time av tilstrekkelig kvalitet, basert på harmonisert statistikk mellom landene.

Funksjonærene (i hovedsak månedslønne), slik de defineres i statistikken, har fått stadig større betydning for lønnssummen både i Norge og i de fleste andre land. Omlag 45 prosent av lønnssummen i norsk industri tilfaller de som i lønnsstatistikken defineres som funksjonærer (i hovedsak månedslønne).

Arbeidstid og de indirekte personalkostnader er forskjellige for arbeidere og funksjonærer i de ulike landene. I tillegg kan fordelingen av antall funksjonærer og arbeidere være svært forskjellig. Utvalget mener likevel at tallmessige indikasjoner for enkelte land innenfor EU-området fortsatt peker i retning av at lønnskostnadene i Norge er noe over gjennomsnittet for våre handelspartnere for 1996, dersom funksjonærene hadde vært med i sammenligningene for industrien.

Prosjekter for å etablere felles internasjonale standarder av grupper arbeidstakere, både innenfor arbeider- og funksjonærgruppene, og standarder for lønn og lønnskostnader pågår innenfor EUROSTAT-systemet.

I Norge arbeides det med et opplegg for statistikk i privat sektor, som i særlig grad skal ta hensyn til de nasjonale behov som kan komme til nytte ved tariffforhandlingene, samtidig som man må kunne tilpasse det innsamlede materialet slik at man kan sammenligne hovedgrupper internasjonalt.

Tabell 5.1: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100
1)

Landene:	1980	1985	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996
Tyskland-vest	107	93	99	102	110	127	128	131	127
Sveits	96	93	98	97	101	112	119	120	114
Belgia	113	87	86	90	97	107	111	110	104
Østerrike	77	73	79	82	89	101	103	104	100
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Sverige	108	93	91	98	107	88	90	88	97
Danmark	94	79	82	84	87	95	97	99	97
Finland	71	79	85	98	87	82	92	102	97
Nederland	104	85	86	85	88	99	100	99	94
Japan	48	61	68	60	71	94	101	97	84
Frankrike	77	73	70	71	73	80	81	79	77

Tabell 5.1: Totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i norske kroner. Indeks Norge=100¹⁾

Landene:	1980	1985	1988	1990	1992	1993	1994	1995	1996
Italia	70	74	76	83	85	79	77	68	74
USA	85	126	75	70	70	83	80	71	71
Canada	75	106	73	74	74	81	76	67	66
Irland	51	57	54	55	58	60	60	57	59
Storbritannia	65	60	57	59	62	63	61	56	57
Spania	51	45	46	53	58	57	54	52	52
Hellas	-	35	28	31	32	34	36	37	38
Portugal	18	15	15	18	22	22	22	22	22
Norge i forhold til gj.sn. for handelspart- nere	112	119	123	120	115	111	108	111	111
(Handelsp.=100)									

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA. For 1996 også OECD og lokale anslag.

Tabell 5.2: Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 1995¹⁾

	Gj. sn. timefortj. per arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkostnader i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾	Totale lønnskostnade r per time
	kr.	%	kr.
Tyskland-vest	112	79.5	89
Sveits	120	54.3	65
Belgia	89	91.2	81
Østerrike	81	97.6	79
Finland	87	80.2	70
Norge	108	41.2	46
Nederland	87	75.4	66
Danmark	125	22.5	28
Japan	89	69.5	62
Sverige	81	67.5	55
Frankrike	66	84.2	56
USA	78	39.3	31
Italia	52	99.2	52
Canada	76	36.1	27
Irland	65	34.0	22
Storbritannia	65	33.9	22
Spania	...		..
			80

Tabell 5.2: Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere. I norske kroner i 1995¹⁾

	Gj. sn. timefortj. per arbeidet time ¹⁾	Indirekte personalkostnader i % av lønn for arbeidet tid og kr/t ²⁾	Totale lønnskostnade r per time	
	kr.	%	kr.	kr.
Hellas.	34	66.1	23	57
Portugal	...	...	..	33

1) Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser på Oslo Børs.

2) Indirekte personalkostnader per faktisk arbeidet time i norske kroner (Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger etc.) og andre indirekte personalkostnader).

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.

Vedlegg 6

Kursutviklingen for norske kroner

Endringer i kursordningen for norske kroner

Verdien av den norske kronen var fra desember 1978 knyttet til en kurv av våre viktigste handelspartneres valutaer. Kurven ble opprinnelig beregnet som et veid aritmetisk gjennomsnitt av indekser for de aktuelle valutaene. Enkeltindeksene ble på sin side beregnet som forholdet mellom den løpende kursen på den enkelte valuta og gjennomsnittskursen i august 1978; den såkalte basiskursen. I juni 1984 gikk en over til å beregne kurven som et veid geometrisk gjennomsnitt av de enkelte valutakursindeksene.

Vektene i kurven gjenspeilte opprinnelig tilnærmet de enkelte lands direkte betydning for norsk utenrikshandel, målt som deres andel av summen av norsk eksport og import. Dollaren hadde en større vekt i kurven enn det den direkte handelen med USA skulle tilsi, mens de resterende valutaer tilsammen hadde en tilsvarende mindre vekt. I august 1982 gikk en over til nye vekter i kursindeksen basert på IMF's såkalte konkurransevekter. Disse vektene tok i tillegg til bilaterale handelsforhold også hensyn til konkurransen norske eksportører møter fra andre eksportører på eksportmarkedene.

Når en ser bort fra variasjoner innenfor de tillatte svingningsmarginene ble verdien av den norske kronen justert fem ganger fra 1982 til 1992:

I august 1982 ble antallet valutaslag i kurven utvidet fra 12 til 14 i forbindelse med at en gikk over til vekter basert på IMF's konkurransevekter.

I september 1982 ble basiskursene for de fjorten kurvvalutaene justert opp med 3 prosent.

I juni 1984 ble beregningsmetoden for kursindeksen endret ved at en gikk over fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning.

I september 1984 ble det besluttet at Norges Bank inntil videre skulle styre mot en noe svakere krone. I august 1985 ble dette formalisert ved at det ved forskrift fra Finansdepartementet ble fastslått at kursindeksens verdi inntil videre skulle holdes i den øvre fjerdedel av det tillatte svingningsintervallet.

11. mai 1986 ble kronen nedskrevet ved at sentralverdien for kursindeksen ble økt fra 100 til 112.

Slik kurven var konstruert hadde den en gjennomsnittsverdi lik 100 i august 1978. Dette var kursindeksens opprinnelige sentralverdi. I august 1985 ble svingningsmarginen offisielt fastlagt til $\pm 2,25$ prosent av kursindeksens sentralverdi.

Sett under ett bidro de fire første justeringene til at kronens verdi ble redusert med om lag 10 prosent. I 1986 fram til devalueringen i mai lå kurvindeksen i gjennomsnitt nær midtpunktet i den øvre fjerdedelen av det fastsatte svingningsområdet (101,69). Den nye sentralverdien som ble fastsatt ved devalueringen 11. mai 1986 lå 10,1 prosent over dette nivået.

Den 19. oktober 1990 bestemte Regjeringen Syse at kronens internasjonale verdi med virkning fra 22. oktober skulle knyttes til regne- og valutaenheten European Currency Unit (ECU). Dette innebar et endret vektgrunnlag for norske kroner. Sentralkursen for norske kroner ble satt til 7,9940 kroner for en ECU, som var markedsverdien torsdag 18. oktober kl. 1415. Omleggingen medførte således ingen opp- eller nedskrivning av kronekursen. Kronens tillatte svingningsmargin rundt sen-

tralkursen var som før +/-2,25 prosent. Sverige og Finland knyttet sine valutaer til ECU henholdsvis i mai og juni 1991.

Den 10. desember 1992 ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. Den 6. mai 1994 ble det ved kongelig resolusjon fastsatt ny forskrift for kronens kursordning. Den nye forskriften var en presisering og videreføring av retningslinjene som var fulgt siden kronens svingningsmarginer ble opphevet i 1992. Den operative retningslinjen for Norges Bank er at pengepolitikken skal innrettes mot å videreføre en stabil valutakurs overfor de europeiske valutaene, med utgangspunkt i kursleiet siden kronen begynte å flyte den 10. desember 1992.

Nærmere om ECU og effektiv kronekurs

ECU brukes som regne- og valutaenhet for transaksjoner mellom EU-landene, og ECU består av et visst antall enheter av de enkelte EU-landenes valutaer. Sammensetningen av ECU vurderes hvert femte år, eller hvis en valutas effektive vekt har endret seg med mer enn 25 prosent. Tabell 6-1 viser hvordan ECU har vært sammensatt siden oktober 1989, da bl.a. spanske pesetas og portugisiske escudos ble innarbeidet i vektgrunnlaget.

Tabell 6.1: Sammensetningen av ECU

Valuta	Antall enheter	Vekt 1)
Tysk mark (DEM)	0,6242	32.7
Britisk pund (GBP)	0,08784	10.8
Dansk krone (DKK)	0,1976	2.7
Fransk franc (FRF)	1,332	20.5
Nederlandsk gylden (NLG)	0,2198	10.3
Italiensk lira (ITL)	151,8	7.8
Belgisk franc (BEF)	3,301	8.4
Luxembourgsk franc (LUF)	0,13	0.3
Spansk peseta (ESP)	6,885	4.3
Irsk pund (IEP)	0,008552	1.1
Gresk drachme (GRD)	1,44	0.5
Portugisisk escudo (PTE)	1,393	0.7
Sum		100.0

- 1) Vekter basert på gjennomsnittlige valutakurser i 1996. De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene, mens antall enheter av valutaene er administrativt fastlagt. Utslagene av svingningene vil normalt være små.

Tabell 6-2 gir bl.a. en sammenlikning av kurvvektene i den tidligere valutakursindeksen og beregnede vekter for de valutaene som er med i ECU. Før omleggingen av kurssystemet var ECU-landenes vekt i kursindeksen i underkant av 60 prosent. Tar en hensyn til at svenske kroner og finske mark den gang fulgte en kurv av valutaer og at østerrikske schilling og sveitsiske franc var nært knyttet til tyske mark, hadde ECU-landene en vekt på vel 74 prosent.

Tabell 6.2: Vekter i den tidligere kurvindeksen, ECU, konkurransevekter og importvekter

	Vekter i den tidligere kurvindeksen ¹⁾			Konkurransevekter		
	Direkte	Direkte + indirekte	ECU ²⁾	IMF ³⁾	OECD ³⁾	Importvekter ⁴⁾
Østerriksk schilling (ATS)	1.5	..	..	1.6	1.2	1.3
Belgisk franc (BEF)	2.4	3.2	7.8	3.2	2.7	2.9
Kanadisk dollar (CAD)	3.6	..	..	1.5	0.8	2.5
Dansk krone (DKK)	6.8	8.3	2.6	5.0	8.4	8.9
Finsk mark (FIM)	3.0	..	..	4.0	3.8	4.1
Fransk franc (FRF)	9.2	10.5	19.3	7.3	5.5	4.9
Tysk mark (DEM)	17.7	24.9	30.3	14.7	17.3	15.7
Italiensk lire (ITL)	3.3	4.2	9.8	5.4	4.3	4.9
Japansk yen (JPY)	6.0	6.9	..	10.1	7.0	4.6
Nederlandsk gylden (NLG)	4.6	5.6	9.5	6.1	4.6	5.1
Svensk krone (SEK)	15.0	..	..	13.4	18.4	19.8
Sveitsisk franc (CHF)	1.2	..	..	1.6	1.8	1.6
Britisk pund (GBP)	14.7	17.2	12.6	12.7	12.8	11.2
Amerikansk dollar (USD)	11.0	18.8	..	10.5	7.6	8.1
Spansk peseta (ESP)	..	0.3	5.3	1.9	1.4	1.7
Luxembourgsk franc (LUF)	..	..	0.3	..	..	..
Portugisisk escudo (PTE)	..	..	0.8	..	0.8	1.0
Irsk pund (IEP)	..	..	1.1	1.0	1.4	1.6
Gresk drachme (GRD)	..	..	0.7	0.0	0.2	0.1
Sum	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

1) Vekter per 18. oktober 1990. De indirekte vektene tar hensyn til at svenske kroner og finske mark fulgte en kurv av valutaer, at østerrikske schilling følger tyske mark, at utviklingen i sveitsiske franc og tyske mark ofte er parallell og tilsvarende for utviklingen i kanadiske dollar og amerikanske dollar.

2) Vekter per 18. oktober 1990. De beregnede vektene kan variere pga. markedsmessige svingninger i forholdene mellom valutaene. Utslagene av dette vil normalt være små.

3) Vekter i 1994.

4) 1996-vekter.

Vektene i den tidligere kurvindeksen var konstruert slik at utviklingen i denne indeksen kunne nyttes som uttrykk for den effektive valutakursen. Det var også kurvindeksen som inngikk i beregningene av industriens kostnadmessige konkurranseevne. Som nevnt innebar tilknytningen av kronen til ECU et endret vektgrunnlag for norske kroner. Som tabell 6-2 viser var det betydelig forskjell mellom ECU-vektene og de tidligere kurvvektene. Kurvvektene var beregnet med utgangspunkt i relativt gamle data (1975). En valgte derfor å ta i bruk nye vekter ved beregning av effektiv valutakurs.

De nye vektene for beregning av effektiv valutakurs ga en mye bredere dekning av norsk industris konkurranseforhold sammenliknet med vektene i den tidligere

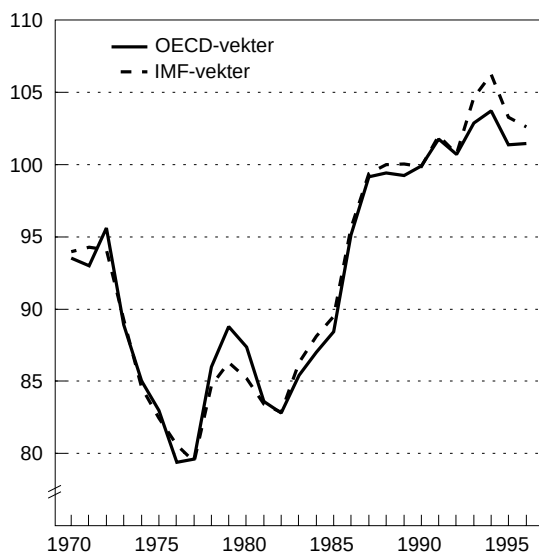
kurvindeksen. Dette har sammenheng med at de nye vektene også tok hensyn til konkurranse fra hjemlandets produsenter på eksportmarkedene for norsk industri og konkurransen som den hjemmekonkurrerende industrien møtte på det norske markedet. Det krevdes betydelige datamengder og et stort beregningsopplegg for å beregne slike vekter. IMF hadde utført slike beregninger på bakgrunn av data fra 1980. I tillegg til de tidligere såkalte kurvlandene inngikk også Spania og Irland i disse vektene. For å fange opp endringer i handelsmønsteret etter 1980 ble IMF's vekter korrigert løpende for endringer i de bilaterale handelsstrømmene.

I en geometrisk indeks med løpende oppdaterte vekter ville valg av basiskurser påvirke utviklingen i indeksen fra periode til periode. Som basiskurser nyttet en de bilaterale valutakursene som ble registrert torsdag 18. oktober 1990. Det innebar at kursindeksens verdi ved tidspunktet for kronens tilknytning til ECU var lik 100.

En svakhet med denne metoden for beregning av konkurransekursindeksen var at metoden som ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter ga et noe unøyaktig bilde av konkurranse situasjonen. Bl.a. på bakgrunn av dette tok en i september 1995 i bruk nye vekter i konkurransekursindeksen basert på beregninger fra OECD. Både IMF's og OECD's beregningsmetoder er basert på aggregerte handelsstrømmer for industrivarer. Ut fra dette beregnes de ulike landenes betydning for Norges eksport og import av industrivarer, hvor det også tas hensyn til konkurransen på hjemmemarkedet og i tredjeland. En fordel med å gå over til vektene fra OECD er at de oppdateres løpende.

Overgangen fra IMF- til OECD-vekter innebar at amerikanske dollar, tyske mark og japanske yen fikk noe mindre vekt enn tidligere, samtidig som de nordiske landene, særlig svenske kroner, fikk økt vekt. I den nåværende indeksen er også Hellas og Portugal inkludert, slik at indeksen består av valutaene til 18 av Norges viktigste handelspartnere, jf tabell 6-2. Hovedforklaringen på at enkelte land har fått vesentlig større eller mindre vekt enn i den gamle indeksen, ligger ikke i overgangen fra IMF til OECD som kilde for vektene, men at metoden som tidligere ble brukt for årlig oppdatering av IMF's 1980-vekter som nevnt ga et noe unøyaktig bilde av konkurranse situasjonen.

"" i Figur 6-1 gir en oversikt over utviklingen i kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive valutakurs, med henholdsvis de gamle (IMF-) vektene og de nye (OECD-) vektene som er omtalt ovenfor. For årene før 1980 er den tidligere kursindeksen sammenfallende med konkurransekursindeksen beregnet på bakgrunn av IMF-vektene. Figuren er basert på årstall for de bilaterale valutakursene. Fallende kurve i figuren innebærer en styrking av kronekursen målt ved industriens effektive valutakurs og bidrar dermed isolert sett til svekkelse av industriens kostnadsmessige konkurranseevne. Også i den nye indeksen er det brukt basisvekter fra 18. oktober 1990, og som det også framgår av figuren er det derfor relativt små endringer i forløpet. Den svenske kronen svekket seg imidlertid betydelig mot norske kroner ved årsskiftet 1992/93 og ble liggende på et historisk lavt nivå fram til og med første halvår 1995. Ettersom svenske kroner har betydelig større vekt i den nye indeksen, har dette ført til at industriens effektive kronekurs de siste årene er sterkere målt ved den nye indeksen. Indeksene nærmet seg hverandre igjen i 1995 og 1996, bl.a. på bakgrunn av en styrking av den svenske kronen, jf nærmere omtale nedenfor.

Figur 6.1 Industriens effektive kronekurs.

Kilde: Norges Bank

Kronens internasjonale verdi målt ved industriens effektive kronekurs styrket seg med om lag 18 prosent fra 1970 til 1977, og fra 1977 til 1994 svekket den seg med vel $23\frac{1}{2}$ prosent med de nye OECD-vektene lagt til grunn (og $25\frac{1}{4}$ prosent med IMF-vektene lagt til grunn). Kursen styrket seg i gjennomsnitt med knapt $2\frac{1}{2}$ prosent fra 1994 til 1995 (knapt 3 prosent med gamle vekter). Fra 1995 til 1996 var kursen om lag uendret.

Utviklingen i den norske kronekursen

Før tilknytningen til ECU var det betydelige svingninger i kursen mellom norske kroner og ECU, mens kurvindeksen viste en mer stabil utvikling omkring sentralverdien. Den ulike utviklingen avspeilte i stor grad endringer i kursen på amerikanske dollar og japanske yen mot ECU. Etter ECU-tilknytningen fram til desember 1992 da den norske kronen ble gjort flytende, var forholdet mellom norske kroner og ECU svært stabilt rundt sentralverdien, mens kronens verdi målt ved industriens effektive valutakurs viste betydelige svingninger.

Fra oktober 1990 fram til juni 1991 svekket industriens effektive valutakurs seg med 2,7 prosent for så å styrke seg med 2,1 prosent fra juni til desember 1991. Denne utviklingen må ses i sammenheng med kursutviklingen for amerikanske dollar og japanske yen, samt devalueringen av finske mark med 12,3 prosent 15. november 1991.

Høsten 1992 var preget av betydelig uro på valutamarkedene i Norden og i EU. Valutakrisene i Norden og i EU var i utgangspunktet delvis uavhengige, men virket også til å forsterke hverandre.

De mange kursjusteringene i Europa bidro i seg selv til svakere tillit til ordningen med faste kurser i Europa. Hver ny kursnedskrivning økte dessuten presset for konkurrerende nedskrivning i de øvrige landene, for å unngå at konkurranseevnen ble for sterkt svekket.

Disse forholdene førte til en rekke ekstraordinære begivenheter på valutamarkedet:

- 8. september 1992 oppga Finland den faste valutakursen overfor ECU.
- 14. september 1992 ble italienske lire skrevet ned med 7 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 17. september 1992 lot Italia sin valuta flyte. Storbritannia trakk seg helt ut av valutakursmekanismen ERM, men er fortsatt med i EMS (Det europeiske monetære systemet). Samtidig ble spanske pesetas nedskrevet med 5 prosent.
- 19. november 1992 lot Sverige kronen flyte.
- 22. november 1992 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 23. november 1992 ble den islandske kronen skrevet ned med 6 prosent.
- 1. februar 1993 ble irske pund skrevet ned med 10 prosent overfor de andre EMS-valutaene.
- 13. mai 1993 ble verdien av spanske pesetas og portugisiske escudos skrevet ned med hhv. 8 prosent og 6 prosent overfor de andre EMS-valutaene.

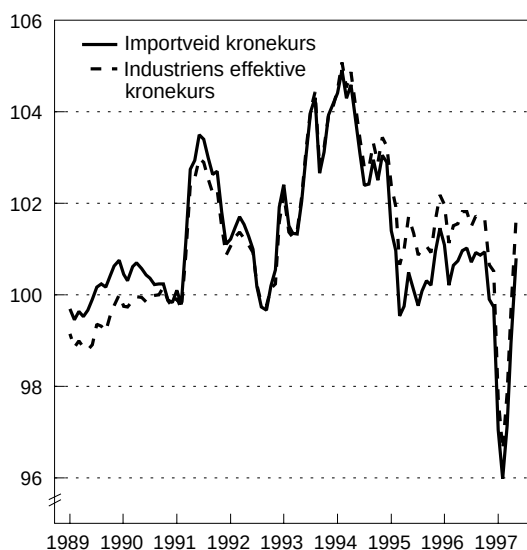
Etter den svenske beslutningen om å la kursen flyte 19. november 1992 opplevde Norge en betydelig valutautgang. Fra begynnelsen av desember slo spekulasjoner mot flere av EU-valutaene over på norske kroner og stanset den påbegynte rentenedgangen. Den 10. desember ble svingningsmarginene for den norske kronen satt ut av kraft inntil videre. Umiddelbart svekket kronekursen seg med 6 prosent mot ECU. Deretter styrket kronen seg noe igjen fram til utgangen av året.

Gjennom første halvår 1993 syntet det som om spenningene innenfor det europeiske valutasystemet var redusert, til tross for uroen i markedene for spanske pesetas og portugisiske escudos. Uroen blusset imidlertid opp igjen i juli 1993 med press først mot danske kroner og noe senere mot franske og belgiske franc. Uroen som toppet seg i begynnelsen av august, ledet fram til at svingningsmarginene rundt sentralverdiene for EMS-valutaene ble midlertidig utvidet til ± 15 prosent. På bilateral basis ble imidlertid Tyskland og Nederland enige om å holde fast på den tidligere svingningsmarginen på $\pm 2\frac{1}{4}$ prosent for sine valutaer. Siden utvidelsen av svingningsmarginene i begynnelsen av august 1993, avtok spenningene innen det europeiske valutasystemet igjen. Flere av valutaene lå tidlig høsten 1993 utenfor de tidligere yttergrensene rundt sentralverdien, men i løpet av høsten konvergente valutaene, og mot slutten av 1993 lå de fleste valutaene innenfor det tidligere svingningsintervallet. Verdien av norske kroner var relativt stabil gjennom hele 1993, og opphevelsen av svingningsmarginene innenfor det europeiske valutasamarbeidet fra 2. august bidro heller ikke til å endre situasjonen for den norske kronen.

Kronekursen lå gjennom 1994 i intervallet 4-5 prosent svakere enn den tidligere sentral-verdien mot ECU. Etter å ha svekket seg de første månedene av 1994, styrket industriens effektive valutakurs seg igjen, og var i desember 1994 $1\frac{1}{2}$ prosent sterkere enn gjennomsnittet for hele 1994. I gjennomsnitt svekket den norske kronen seg med knapt $1\frac{1}{2}$ prosent fra 1993 til 1994 målt ved industriens effektive valutakurs.

Også i 1995 var de internasjonale valutamarkedene preget av uro. Kursbevegelsene mellom hovedvalutaene, amerikanske dollar, japanske yen og tyske mark, var svært store og preget av en betydelig svekkelse av amerikanske dollar i første halvår. Gjennom hele 1995 styrket imidlertid kursen på amerikanske dollar seg med 2 prosent mot yen, mens den svekket seg med 8 prosent mot tyske mark. Også for flere av de europeiske valutaene var det periodevis nokså urolig, noe som til tider resulterte i spenning i det europeiske valutakurssamarbeidet ERM. Kursen på svenske kroner styrket seg betydelig i slutten av 1995. Styrkingen skjedde imidlertid fra et svakt nivå de første månedene av året, og gjennomsnittlig kurs på svenske kroner svekket seg mot tyske mark med $4\frac{1}{2}$ prosent fra 1994 til 1995.

Den norske kronen var relativt lite påvirket av uroen i valutamarkedet i 1995. Målt i forhold til ECU var valutakursen ved utgangen av året om lag uendret i forhold til ved årets begynnelse. Målt ved industriens effektive valutakurs (OECD-vekter) appresierte kronen med om lag 1 prosent for 1995 under ett. Indeksen styrket seg med hele $2\frac{1}{4}$ prosent i 1. kvartal, og svekket seg med $1\frac{1}{2}$ prosent i tiden etterpå. Appresieringen gjennom 1995 hadde i stor grad sammenheng med den betydelige svekkelsen av kursen på britiske pund i løpet av året, men også den markerte svekkelsen av amerikanske dollar bidro. Styrkingen av kursen på svenske kroner gjennom 1995 virket i motsatt retning på den norske kronen. Fra 1994 til 1995 styrket industriens effektive kronekurs seg i gjennomsnitt med knapt $2\frac{1}{2}$ prosent, noe bl.a. svakere amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner bidro til.

Figur 6.2 Importveid kronekurs og industriens effektive kronekurs.

Kilde: Norges Bank

I løpet av 1996 styrket den norske kronen seg med knapt 3 prosent mot ECU, fra indeksverdien 104 ved årsskiftet til 101 ved utgangen av året. Industriens effektive kronekurs var likevel om lag uendret i 1996 i forhold til året før, i hovedsak som følge av appresieringen av amerikanske dollar, britiske pund og svenske kroner i forhold til norske kroner. Etter et betydelig appresieringspress styrket kronen seg i løpet av høsten 1996 og inn i 1997. Industriens effektive valutakurs appresierte med om lag 2 prosent de tre siste månedene i 1996. Etter at kronekursen fortsatte å styrke seg i 1. kvartal i år har den svekket seg igjen. Den 19. juni i år var kroneverdien målt mot ECU tilbake på gjennomsnittsnivået for 1996, mens industriens effektive kronekurs var om lag 2 prosent svakere.

Vektene for den *importveide* kronekursen er basert på bilateral handel i varer eksklusive olje og gass, skip og oljeplattformer. På samme måte som for industriens effektive kronekurs blir vektene i den importveide kronekursen oppdatert løpende. i Figur 6-2 viser utviklingen i den importveide kronekursen de siste årene. Fra 1993 til 1994 svekket den importveide kronekursen seg med $1\frac{1}{2}$ prosent i gjennomsnitt. Fra 1994 til 1995 styrket den seg imidlertid igjen med $2\frac{1}{2}$ prosent. Den

importveide kronekursen svekket seg med $\frac{1}{4}$ prosent fra 1995 til 1996. Den 19. juni i år var den importveide kronekursen om lag 2 prosent svakere enn gjennomsnittsnivået i 1996.

Vedlegg 7

Tabellvedlegg

Tabell 7.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1993-, 1994-, 1995-, 1996- og 1997-regler

	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler
a. Trygdeavgift					
Lønnsinntekt	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst	7,8 pst
Annen næringsinntekt	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst	10,7 pst
Pensjonsinntekt	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst	3,0 pst
b Toppskatt til staten					
Sats, 1. trinn	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst	9,5 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	204 000 kr	208 000 kr	212 000 kr	220 500 kr	233 000 kr
1. trinn, klasse 2	247 000 kr	252 000 kr	257 000 kr	267 500 kr	282 500 kr
Sats, 2. trinn ¹⁾	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst	13,7 pst
Nedre grense:					
1. trinn, klasse 1	230 000 kr	234 500 kr	239 000 kr	248 500 kr	262 500 kr
2. trinn, klasse 2	258 000 kr	263 000 kr	268 000 kr	278 500 kr	294 000 kr
Skatter på alminnelig inntekt					
c Kommune, fylkes- og fellesskatt					
Finnmark og Nord- Troms	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst	24,5 pst
Landet ellers	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst	28,0 pst
d Maksimalle marginale skattesatser					
Samlet maksimal marginalskatt på lønn og personinntekt fra næringsvirksomhet i jordbruk, skogbruk og fiske	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst	49,5 pst
Samlet maksimal marginalskatt på personinntekt fra annen næringsvirksomhet	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst	52,4 pst
Standardfradrag mv.					
e Klassefradrag					
Klasse 1	22 200 kr	22 600 kr	22 600 kr	23 300 kr	24 100 kr
Klasse 2	44 400 kr	45 200 kr	45 200 kr	46 600 kr	48 200 kr

Tabell 7.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1993-, 1994-, 1995-, 1996- og 1997-regler

	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler
<i>f Minstefradrag</i>					
Sats	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst	20,0 pst
Øvre grense	27 600 kr	28 100 kr	28 700 kr	29 800 kr	31 300 kr
Nedre grense	3 000 kr	3 400 kr	3 500 kr	3 600 kr	3 700 kr
<i>g Særfradrag for alder m.v.</i>	17 280 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr	17 640 kr
<i>h Avtrappingssats, skattereduksjon-sregelen</i>	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst	55,0 pst
<i>i Skattefrie netto-inntekter, pensjonister</i>					
Enslige	60 400 kr	61 600 kr	62 800 kr	64 700 kr	67 000 kr
Ektepar	94 200 kr	96 100 kr	98 000 kr	100 900 kr	104 400 kr
<i>j AMS</i>					
Maksimalt sparebeløp:					
Klasse 1	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr	5 000 kr
Klasse 2	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr	10 000 kr
Sats	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst	15,0 pst
<i>k Foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>					
Standardbeløp:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	3 600 kr	3 700 kr	3 800 kr	3 900 kr	4 000 kr
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	4 600 kr	4 700 kr	4 800 kr	4 900 kr	5 100 kr
Legitimert pass og stell av barn:					
Ett barn					
Sats	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst	43 pst
Øvre grense	17 900 kr	18 300 kr	18 700 kr	19 300 kr	20 000 kr
To eller flere barn					
Sats	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst	53 pst
Øvre grense	21 500 kr	21 900 kr	22 400 kr	23 100 kr	23 900 kr
<i>l Forsørgerfradrag i skatt (pr. barn)</i>					
Barn (under 16 år)	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr	1 820 kr
Ungdom (mellom 16 og 18 år)	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr	2 540 kr

Tabell 7.1: Skattesatser og beløpsgrenser mv. etter 1993-, 1994-, 1995-, 1996- og 1997-regler

	1993-regler	1994-regler	1995-regler	1996-regler	1997-regler
<i>m Generelle satser for barnetrygd (for barn under 16 år)²⁾</i>					
1. barn	10 212 kr	10 416 kr	10 572 kr	10 842 kr	11 112 kr
2. barn	10 704 kr	10 920 kr	11 088 kr	11 358 kr	11 628 kr
3. barn	12 120 kr	12 360 kr	12 552 kr	12 822 kr	13 092 kr
4. barn	12 744 kr	12 996 kr	13 200 kr	13 470 kr	13 740 kr
5. og følgende barn	13 128 kr	13 392 kr	13 596 kr	13 866 kr	14 136 kr
<i>n Sum barnetrygd og forsørgerfradrag (til orientering)²⁾ 1. barn</i>	12 032 kr	12 236 kr	12 392 kr	12 662 kr	12 932 kr
2. barn	24 556 kr	24 976 kr	25 300 kr	25 840 kr	26 380 kr
3. barn	38 496 kr	39 156 kr	39 672 kr	40 482 kr	41 292 kr
4. barn	53 060 kr	53 972 kr	54 692 kr	55 772 kr	56 852 kr
Tillegg pr. barn utover 4 barn	14 948 kr	15 212 kr	15 416 kr	15 686 kr	15 956 kr
<i>o Ekstra barnetrygd til barn under 1 år</i>	5 040 kr	0 kr	0 kr	0 kr	0 kr
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år</i>	5 040 kr	5040 kr	5 112 kr	7 692 kr	7 884 kr
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms (for barn under 16 år)</i>	3 732 kr	3 732 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr

1) For skattytere i Finnmark og Troms gjelder kun trinn 1.

2) Barnetrygdsatsene for 1996 steg med 45 kroner pr. barn fra 1.7.96.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 7.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93-1.5.98. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Født i årene 1931 til 1942 eller født etter 1942 med pensjon før 1.1.92 ²⁾	Født etter 1942 med pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴⁾	92 688	88 992

Tabell 7.2: Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.93-1.5.98. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig	Årlig minstepensjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹⁾	
				Født i årene 1931 til 1942 eller født etter 1942 med pensjon før 1.1.92 ²⁾	Født etter 1942 med pensjon tidligst fra 1.1.92 ³⁾
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵⁾	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30-04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30-04.98 ⁶⁾	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412

- 1) Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstepensjon fra folketrygden.
- 2) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 45 pst.
- 3) Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.
- 4) Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.
- 5) Heving av særtilleggsatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.
- 6) Heving av særtilleggsatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

Kilde: Sosial- og helsedepartementet.

Tabell 7.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-96

Kvinneandel i prosent ¹⁾			Bransje	Lønnsnivå vå kr/t											
1980	1996	1996 ²⁾		1980	1983	1985	1987	1989	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1996
16	17	107.54	Industrien i alt	84.0	86.4	86.4	87.1	89.7	90.3	90.5	90.5	90.4	90.6		
28	31	98.35	Kjøttindustri	87.9	89.9	89.6	90.1	91.0	91.5	92.1	91.4	92.0	92.4		
44	42	93.15	Fiskeindustri	93.7	93.2	91.7	93.9	96.1	94.7	93.7	92.8	93.1	93.7		
61	54	106.95	Sjokolade,sukkerindustri	91.1	91.3	92.5	92.6	95.2	95.4	95.7	95.8	96.3	96.9		
29	31	103.71	Bakeri og konditori	80.7	84.8	83.6	84.8	83.7	88.9	90.5	89.3	90.2	90.3		
68	62	92.41	Tekstil- og bekledning	89.7	91.6	89.6	88.8	91.0	92.1	92.5	92.6	92.2	92.2		
87	83	88.66	Konfeksjonsfabrikker	88.0	91.8	86.8	86.2	85.1	93.4	94.4	94.8	96.0	95.4		
7	17	96.37	Treindustri	91.8	93.9	96.8	94.9	98.7	100.0	100.7	101.5	100.8	100.1		

Tabell 7.3: Gjennomsnittlig timefortjeneste (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/uke) for voksne kvinnelige arbeidere i prosent av tilsvarende timefortjeneste for menn i tidsrommet 1980-96

Kvinneandel i prosent ¹⁾		Lønnsni vå kr/t	Bransje												
1980	1996	1996 ²⁾		1980	1983	1985	1987	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
12	11	107.81	Treforedling- papirv.industri	89.0	92.4	92.4	92.9	93.0	93.5	93.1	93.1	92.4	91.5		
17	22	134.31	Grafisk industri	82.3	82.4	82.0	81.0	85.9	86.5	87.2	87.5	87.5	88.3		
21	20	103.05	Kjemisk industri ialt	88.3	91.1	91.6	91.9	92.4	91.8	92.9	93.0	93.0	92.9		
4	8	117.49	Elektrokjemisk indus- tri	94.6	97.1	98.3	96.5	97.3	99.3	99.9	100.3	100.1	100.7		
8	8	106.46	Mekaniske verksteder	89.4	91.2	92.1	91.6	92.9	92.3	92.1	92.6	92.0	92.9		
75	74	86.24	Vaskerier og renserier	89.3	93.2	92.1	93.1	94.6	95.0	94.5	96.0	96.6	96.9		

1) Antall arbeidstimer utført av kvinner som andel av det totale antall arbeidstimer.

2) Gjennomsnittlig timefortjeneste for voksne arbeidere (eksklusive overtidstillegg og omregnet til 40/37,5 t/ uke).

Kilde: NHOs kvartalsstatistikk for arbeidere

Tabell 7.4: Kvinners lønn i forhold til menns. For hver lønnstakergruppe: totalt, etter bransje, stilling, bedrift og stilling-bedrift. Prosent. 1990.

	Gjennomsnitt	Standardavvik
<i>Arbeidere i NHO-bedrifter</i>		
Arbeidere i alt	88.5	-
Bransje	92.2	5.9
Stilling	95.3	9.4
Bedrift	91.6	12.5
Stilling-bedrift	97.0	10.8
<i>Funksjonærer i NHO-bedrifter</i>		
Funksjonærer i alt	73.2	-
Bransje	73.5	6.2
Stilling	92.4	7.4
Bedrift	75.0	11.4
Stilling-bedrift	93.9	11.3
<i>Ansatte i varehandel</i>		
Ansatte i alt	73.3	-
Bransje	79.1	6.4
Stilling	91.0	8.0
Bedrift	83.5	18.9
Stilling-bedrift	97.7	17.8
<i>Ansatte i forretningsmessig tjenesteyting</i>		
Ansatte i alt	69.3	-
Bransje	72.0	6.6
Stilling	91.5	16.1
Bedrift	72.6	18.6
Stilling-bedrift	94.0	15.9
<i>Ansatte i bankvirksomhet</i>		
Ansatte i alt	75.2	-
Bransje	78.5	5.5
Stilling	97.2	6.5
Bedrift	78.2	9.3
Stilling-bedrift	97.4	8.1
<i>Ansatte i forsikringsvirksomhet</i>		
Ansatte i alt	68.4	-
Bransje	69.1	1.4
Stilling	96.0	8.5
Bedrift	69.2	12.9
Stilling-bedrift	97.3	9.7

Kilde: Levekår i Norge, NOU 1993:17

Merknader til tabell 7-4

Standardavviket forteller hvor stor spredning det er rundt gjennomsnittet. F. eks ligger kvinnelige arbeidere i NHO-bedrifter i samme stilling og bedrift i gjennomsnitt 10,8 prosent (både pluss og minus) fra gjennomsnittsverdien på 97,0 for kvinners lønn i prosent av menns. Desto større standardavviket er, desto større er spredningen rundt gjennomsnittet.

Analysen som tabell 7-4 bygger på, jf. "*Lønnsutviklingen for kvinner og menn*" i kapittel 3.4, er gjennomført ved å beregne kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn for hver av de 6 gruppene i tabellen.

Deretter løses dette prosenttallet opp på fire ulike måter. Først beregnes separat for hver av *bransjene* gruppen omfatter, kvinners gjennomsnittlige lønn som prosent av menns gjennomsnittlige lønn. Dette tallet kan bare beregnes for bransjer hvor både menn og kvinner er ansatt. Gjennomsnittet av de bransjevis tallene, sammenliknet med gjennomsnittet på gruppenivå (f. eks arbeidere i NHO-bedrifter), sier noe om lønnsforskjellene mellom kvinner og menn avtar når vi tar hensyn til den bransje de arbeider i.

Tilsvarende beregninger er gjort for hver bedrift gruppen omfatter og for hver stillingskategori. Til slutt er det gjort separate beregninger for hvert stilling-bedrifts-par gruppen omfatter, dvs. en sammenlikner lønnen for kvinner og menn som arbeider i samme stilling i samme bedrift.

Tabell 7.5: Markedsandeler for importkonkurrerende varer. Volumandeler ¹⁾

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Nærings- og nytelsesmidler	90.5	89.9	89.9	89.8	89.9	89.0	89.2	88.9	88.4
Treforedling	67.1	68.5	68.5	67.6	65.1	62.9	61.4	60.9	56.1
Kjemiske råvarer	45.3	43.1	43.8	45.5	42.7	40.6	43.2	41.1	37.7
Raffinerte oljeprodukter	45.9	46.9	46.8	46.6	46.8	50.1	45.4	41.1	46.1
Metaller	21.4	19.4	14.7	16.6	14.9	15.9	16.4	19.8	11.0
Tekstil- og bekledningsvarer	21.9	20.8	20.5	19.9	20.1	20.5	19.1	18.0	18.3
Trevarer	82.0	84.2	83.8	82.9	80.7	77.6	75.7	76.1	74.9
Kjemiske og mineralske produkter	52.8	51.3	48.0	45.0	45.2	44.4	42.9	41.9	39.9
Grafiske produkter	90.4	90.5	90.7	89.4	89.3	90.3	90.3	90.0	89.1
Bergverksprodukter	61.5	64.3	58.5	60.7	59.0	58.1	61.7	61.1	62.4
Andre verkstedprodukter	40.9	41.5	39.9	37.9	36.7	36.9	37.0	35.1	33.1
Varene ovenfor i alt	60.2	60.5	58.4	57.3	56.7	56.6	55.6	54.2	52.1
Skip og oljeplattformer	38.2	32.2	45.9	42.6	48.6	50.2	59.6	62.1	64.7
Varene ovenfor i alt	58.4	57.7	57.5	56.2	56.2	56.1	55.8	54.6	52.8

1) Volumet av norskproduserte varer levert innenlands som andel av totale leveranser til vareinnsats og sluttleveringer inkludert lager.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 7.6: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Valutakursutviklingen																											
	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta										overfor norske kroner										Lønnskostnader pr. time i norske kroner							
	19 88	19 89	19 90	19 91	19 92	19 93	19 94	19 95	19 96	19 88	19 89	19 90	19 91	19 92	19 93	19 94	19 95	19 96	19 88	19 89	19 90	19 91	19 92	19 93	19 94	19 95	19 96	
Belgia	2.2	5.2	5.6	6.3	5.0	5.0	3.2	1.3	1.7	-1.7	-1.2	6.9	1.3	1.8	6.2	2.9	1.8	-3.0	0.4	4.0	12.9	7.7	6.8	11.5	6.2	3.2	-1.3	
Canada	4.5	3.7	5.6	6.4	3.0	0.1	2.3	1.2	4.1	10.0	-8.0	5.5	-9.1	6.9	-6.0	-2.7	2.6	9.6	14.0	-1.1	12.2	-6.0	7.3	-0.9	-3.6	5.8		
Danmark	3.6	5.6	6.3	3.9	3.8	2.4	3.1	3.4	4.2	-1.7	-2.4	7.1	0.3	1.5	6.3	1.4	1.9	-1.5	1.8	3.0	13.8	4.2	5.4	8.9	4.5	5.4	2.6	
Finland	9.4	10.2	11.4	5.7	3.8	4.5	4.5	8.5	3.5	1.6	3.4	1.7	-2.0	-13.4	-10.6	9.1	7.2	-11.1	13.9	13.2	3.6	-10.1	-6.2	-13.9	16.2	0.3		
Frankrike	3.8	5.4	5.3	4.9	3.8	3.6	2.6	1.6	2.6	-2.4	-1.1	6.2	0.0	2.1	6.7	1.5	0.2	-0.6	1.4	4.3	11.7	4.9	6.0	10.5	4.1	1.4	2.0	
Italia	7.6	9.8	8.7	9.8	7.5	4.7	2.1	6.3	6.0	-3.6	0.5	3.8	0.1	-3.4	-10.6	-3.1	-11.0	7.6	3.7	10.3	12.8	9.9	3.8	-6.4	-1.1	5.4	14.0	
Nederland	-0.4	0.9	2.7	4.7	5.3	4.5	1.5	1.0	1.6	-0.8	-1.3	5.9	0.9	1.9	8.1	1.6	1.8	-3.0	-1.3	0.4	8.7	5.2	7.0	13.0	3.1	2.8	-1.4	
Storbrit.	6.6	5.1	11.0	11.6	7.1	5.4	1.9	3.4	4.1	5.2	-2.5	-1.5	2.7	4.3	2.6	3.7	-0.4	8.8	12.1	2.6	9.3	14.6	2.4	2.6	3.4	-4.3		
Sverige	6.9	11.6	9.1	6.8	5.0	-4.9	4.1	5.1	7.5	0.1	0.7	-1.3	-4.0	-14.3	2.7	2.7	-3.7	8.7	7.0	12.4	7.6	8.3	5.2	-15.4	4.3	2.2	16.4	
Sveits	4.4	3.7	4.6	7.5	-0.6	-0.5	3.3	1.5	1.2	-1.4	-5.3	6.8	0.3	2.2	-8.6	7.6	3.8	-3.5	3.0	-1.8	11.8	7.2	-8.8	11.1	5.3	-1.3		
V-Tyskland	3.8	4.8	7.1	6.7	5.2	6.1	4.2	5.1	4.8	-1.0	-1.0	5.4	0.9	1.8	7.8	1.4	1.7	-2.9	3.8	12.7	7.9	7.1	14.3	5.7	6.8	1.7		
Østerrike	3.3	5.3	5.4	6.6	6.8	5.4	4.2	-0.2	3.0	-0.9	-1.1	5.9	0.7	1.8	7.8	1.4	1.6	-2.9	4.4	11.1	7.6	8.6	13.6	5.7	1.4	0.3		
Japan	1.7	0.2	7.8	5.8	4.3	4.5	2.2	3.2	9.3	-1.5	-13.6	11.3	1.8	30.5	7.8	-1.8	-1.9	-10.2	4.9	-6.6	17.7	6.1	36.5	10.1	1.3	-10.2		
USA	3.9	3.2	4.8	5.2	4.6	2.4	2.7	2.8	3.3	-3.0	6.3	-9.3	3.2	-4.2	14.0	-0.6	-1.2	1.9	0.5	9.4	-5.0	9.2	0.2	16.9	2.1	-7.7	5.3	
Spania	4.8	8.5	9.1	9.3	10.5	7.5	3.2	2.9	4.5	2.5	4.2	5.3	1.6	-2.6	-8.0	-5.8	3.5	0.3	7.5	13.1	14.8	11.0	7.6	-1.1	-2.8	0.9	4.7	

Tabell 7.6: Lønnskostnader pr. time hos våre viktigste handelspartnere. Pst.vis endring fra året før

	Valutakursutviklingen																																			
	Endring i lønnskostnader pr. time i nasjonal valuta												overfor norske kroner												Lønnskostnader pr. time i norske kroner											
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Ireland	4.3	4.0	4.5	5.6	4.0	5.4	2.9	2.2	2.5	-9	-4	5.7	1.4	0.7	-6	1.5	-7	1.7	3.4	2.6	10.5	7.4	4.4	3.7	4.4	-	4.1	4.6	3.4	4.7	4.4	-6	4.1	2.6		
Hel- las	14.3	20.6	19.3	16.7	13.7	10.5	13.1	13.8	10.0	-7.4	-7.6	-7.1	-9.9	-8.5	-5.0	-6.0	-5.9	-	5.4	11.8	10.4	5.2	4.1	4.9	6.3	7.1	7.9	11.4	10.9	5.2	4.1	4.9	6.3	7.1	7.9	
Portugal	11.8	13.4	16.1	16.4	11.6	7.4	5.2	5.1	5.0	-5.2	-3.1	0.5	2.3	2.5	-4.0	3.7	0.7	7.9	5.9	9.9	16.1	19.1	14.4	3.1	1.3	4.4	4.1	9.2	16.1	19.1	14.4	3.1	1.3	4.4	4.1	
Norges handels- partnere	5.0	6.8	7.5	6.3	5.5	3.1	3.6	3.9	4.3	0.3	-0.7	0.8	1.1	-1.0	2.1	0.8	-2.2	0.0	5.3	6.6	8.3	8.2	4.5	5.3	4.4	1.6	4.4	6.3	4.4	6.3	4.4	1.6	4.4	6.3	4.4	
Norge																			6.0	4.4	6.4	6.5	2.2	1.5	2.8	5.0	4.5									
Relative lønnskostnader pr. time i felles valuta	0.6	2.1	0.7	1.1	0.6	2.3	1.6	2.6											0.6	2.1	0.7	1.1	0.6	2.3	1.6	2.6										

Kilde: OECD, IMF, Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet